

9

ਜੁਗਾਯੋਕਿਆਂ

(ਪੰਜਾਬ ਭਵਨ ਕੈਨੇਡਾ ਦਾ ਸਾਹਿਤਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ)

ਜੁਲਾਈ—ਸਤੰਬਰ, 2019

₹ 25/- | \$ 5.00

- ਸਰਪ੍ਰਸਤ -

ਸੁਖੀ ਬਾਠ

+1604-580-1000

sbatch@sukhibathmotors.com

ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ

- ਮੁੱਖ ਸਲਾਹਕਾਰ -

ਅਮਰੀਕ ਪਲਾਹੀ

+1604-671-9875

- ਮੁੱਖ ਸੰਪਾਦਕ -

ਕਵਿੰਦਰ ਚਾਂਦ

+1604-761-4504

kavinder@sukhibathmotors.com

- ਸਰਵਰਕ -

ਦਲਬੀਰ ਕੌਰ ਬਿੰਦੂ

- ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪਤਾ -

15427 Fraser Highway

Surrey, BC, Canada V3R 3P6

- ਕੰਪੋਜਿੰਗ -

ਐਚ.ਐਸ. ਕੰਪਿਊਟਰਜ਼, ਨਾਭਾ

+91-98760-57400

hsnabha@gmail.com

- ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ -

ਪ੍ਰੀਤ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ, ਨਾਭਾ

+91 98551-00712, 98141-01312

preetpublication16@gmail.com

ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਕਾਨੂੰਨੀ ਚਾਰਾਜ਼ੋਈ ਸਰੀ, ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਹੋਵੇਗੀ।

-ਇਸ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਲਈ ਪ੍ਰੋ. ਬੀ.ਐਸ. ਘੁੰਮਣ, ਵਾਈਸ ਚਾਂਸਲਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਵਡਮੁੱਲੇ ਸੁਝਾਅ ਲਈ ਧੰਨਵਾਦ-

ਸੰਦੇਸ਼

ਮੈਂ ਕੋਈ ਸਥਾਪਿਤ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਪਰ ਏਨਾ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਯੋਗਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਸਾਹਿਤ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ ਭਵਨ ਸਰੀ, ਕੈਨੇਡਾ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਈ ਨਵੇਂ ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ 'ਸੁਗੰਧੀਆਂ' ਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਮੈਗਜ਼ੀਨ। ਸਾਡਾ ਯਤਨ ਰਹੇਗਾ ਕਿ 'ਸੁਗੰਧੀਆਂ' ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਸਦੇ ਕੁਲ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਇੱਕ ਪੁਲ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰੇ।

ਇਸ ਵਾਰ ਇਹ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਚੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਤੇ ਵਿਸੇਸ਼ ਹੈ। ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਕਲਮ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੀਤ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ, ਨਜ਼ਮਾਂ, ਗਜ਼ਲਾਂ, ਵਿਸੇਸ਼ ਲੇਖ, ਕਹਾਣੀਆਂ, ਪੁਸਤਕ ਰਿਵਿਊ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਅਸੀਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਰਹਾਂਗੇ। ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਤੇ ਚੰਗਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ। ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਮੁੱਕ ਖੜਾਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਇੱਛਾ ਹੈ ਕੁਝ ਮੌਝ ਸਕਾਂ। ਸਾਡੀਆਂ ਉਣਤਾਈਆਂ ਦੱਸਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

—ਸੁਖੀ ਬਾਠ

ਪੰਜਾਬੀ

“ਸਮਾਂ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹੈ”

‘ਚੁਪ ਕਰ ਰਹਿਣਾ, ਸਹਿ ਲੈਣਾ’ ਇੱਕ ਚੰਗਾ ਗੁਣ ਹੈ, ਪਰ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਤੁਹਾਡੀ ਚੁਪ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੋਵੇ। ਚੁਪ ਰਹਿਣ ਪਿੱਛੇ ਭਾਵਨਾ ਕੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹੋ ਚੁਪ ਦਮਨਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਚੁਪ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰਤਾ ਸਮਝ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਬੈਠਦੀਆਂ ਹਨ।

ਇਹ ਚੁਪ ਉਦੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਖੁਤਰਨਾਕ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਆਵਾਜ਼ ਬੁਲੰਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਵੀ ਕਲਮਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁਬਾਨਾਂ ਤੇ ਤਾਲੇ ਲਾ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਲੋਕ ਇਸੇ ਦੁਵਿਧਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜੋ ਵਾਪਰ ਰਿਹੈ ਉਹ ਠੀਕ ਹੈ ਜਾਂ ਗਲਤ।

ਆਸੀਂ ‘ਸੁਗੰਧੀਆਂ’ ਰਾਹੀਂ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹੀ ਇਸ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ ਨਾਂਹ ਪੱਖੀ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖ, ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ।

ਸਮਾਂ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹੈ,
ਕਵੀਓਂ, ਕਮਲਕਾਰੋਂ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਲੋਕੋਂ,
ਫਿਲਮਸਾਜ਼ੋਂ, ਐਂਡਾਕਾਰੋਂ!

ਜੇ ਹੁਣ ਬੋਲੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਬੋਲਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ,
ਤੇ ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਬੋਲਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ।

ਜੁਬਾਨਾਂ ਵਾਲਿਉ ਗੁੰਗਿਉ,
ਤੁਸਾਂ ਜੇ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹ ਪੁੰਦਰਕਾਰਾ ਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ,
ਤਾਂ ਫਿਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ!
ਸਮਾਂ ਬੋਲਣ ਦਾ ਹੈ,
ਬੋਲੋ!

ਕਵਿੰਦਰ ਚਾਂਦ
—ਸੰਪਾਦਕ

ਸੁਗੰਧੀਆਂ

ਤਤਕਰਾ (ਅੰਦਰਸ਼ਾਤ)

1.	ਕਹਾਣੀ : ਮਾਈ ਲਾਈਡ ਮਾਈ ਵੇਅ —ਲੇਖਕ : ਗੁਰਮੀਤ ਪਨਾਗ	5
2.	ਚਾਰ ਰਚਨਾਵਾਂ : ਰਾਜਿੰਦਰਜੀਤ	16
3.	ਸਰਬਜੀਤ ਸੌਹੀ ਦੀਆਂ ਕੋ ਕਾਵਿ ਰਚਨਾਵਾਂ	18
4.	ਸਰਫਰਾਜ਼ ਸਫੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ	20
5.	ਕੁਬਾਰ ਅੰਬੁਜ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦਾ ਜਗਦੀਪ ਸਿੱਧੂ ਦੁਆਰਾ ਅਨੁਵਾਦ	21
6.	ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲੇਖ : ਕਨੇਡੀਅਨ ਪ੍ਰਵਾਸ : ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ — ਲੇਖਕ ਅਮਰੀਕ ਪਲਾਹੀ	24
7.	ਹਰਜਿੰਦਰ ਜੌਹਲ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ	30
8.	ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਸਾਫੀਆ ਹਯਾਤ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ	33
9.	ਕਹਾਣੀ : ਇੱਕ ਕੁੜੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ —ਲੇਖਕ ਨਾਦਿਰ ਅਲੀ	35
10.	ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੰਗ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਰਚਨਾਵਾਂ	40
11.	ਜਸਵੰਤ ਵਾਗਲਾ ਦੀਆਂ ਗਜ਼ਲਾਂ	42
12.	ਨਾਟਕ : ਜੱਲਿਆਂ ਵਾਲਾ — ਲੇਖਕ ਸੁਖਿੰਦਰ ਧੰਜਲ	44
13.	ਕੁਲਜੀਤ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ	56
14.	ਕਹਾਣੀ : ਪਰਾਈਵੇਸੀ ਪਾਰਟ-2 — ਲੇਖਕ ਜਤਿੰਦਰ ਚੰਧਾਵਾ, ਕੈਨੇਡਾ	59
15.	ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਨਜ਼ਮਾਂ	64
16.	ਭੁਪਿੰਦਰ ਸੱਗੁ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਗਜ਼ਲਾਂ	67
17.	ਕਵਿਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਆਏ — ਲੇਖਕ ਮਾਰਟਿਨ ਨਿਮੋਲਰ, ਅਨੁਵਾਦ ਮੋਹਨ ਰਿੱਗਲ, ਡੇਹਲੋਂ	68
18.	ਗੁਰਦੀਪ ਕੌਰ ਗਰੇਵਾਲ ਦੀਆਂ ਦੋ ਨਜ਼ਮਾਂ	69
19.	ਪੁਸਤਕ ਗੀਵਿਊ : ਸੁੱਚੀ ਮਿਟੀ ਦੀ ਦਾਸਤਾਂ ਨਾਵਲ 'ਆਦਮ ਗ੍ਰਹਿਣ'	71
	ਨਾਵਲਕਾਰ ਹਰਕੀਰਤ ਕੌਰ ਚਾਹਲ, ਗੀਵਿਊਕਾਰ ਸਤਨਾਮ ਚੌਹਾਨ	71
20.	ਕਹਾਣੀ : ਨਾਇਣ ਅਤੇ ਨਾਇਣ ਦੇ ਨਿਯਮ — ਲੇਖਕ ਅੰਜੂਜੀਤ ਸ਼ਰਮਾ, ਜਰਮਨੀ	74
21.	ਪੁਸਤਕ ਗੀਵਿਊ : ਕਲਾ ਤੇਰੀ, ਨਜ਼ਰ ਮੇਰੀ	76
	ਲੇਖਕ : ਇੰਦਰਜੀਤ ਧਾਮੀ, ਸੀਵਿਊਕਾਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਨੋਟ	76
22.	ਵੈਨਕੂਵਰ ਸੱਥ ਦਾ ਰੰਗ ਮੰਚ : ਸੇਧ ਤੇ ਵਿਕਾਸ —ਲੇਖਕ ਸਾਧੂ ਬਿੰਨਿਗ	78

ਕਹਣੀ

ਮਾਈ ਲਾਈਫ਼ ਮਾਈ ਵੇਅ

—ਗੁਰਮੀਤ ਪਨਾਗ

ਉਹ ਅਕਸਰ ਘਰ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਵੀਕੈਂਡ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਪਲੈਨ ਤੇ ਅਰਵਿੰਦ ਦਾ ਘਰ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਨਾ ਹੋਣਾ ਇੱਕ ਬਰਾਬਰ। ਉਹ ਤਾਂ ਘੰਟਿਆਂ ਬੱਧੀ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਛੋਨ ਤੇ ਝੋਖ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਟੀ.ਵੀ. ਤੇ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਖੁੱਭ ਜਾਂਦਾ। ਕਈ ਵਾਰ 'ਹੁਣੇ ਆਇਆ' ਕਹਿ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੜਦਾ।

ਅਜ ਵੀ ਇਕੱਲ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਣ ਨੂੰ ਆ ਰਹੀ ਹੋਵੇ, ਇਸ ਲਈ ਸਟੋਰ-ਰੂਮ 'ਚ ਖਿਲਰੇ ਨਿੱਕ-ਸੁੱਕ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ। ਕਿੰਨਾ ਹੀ ਬੇਲੋੜਾ ਸਮਾਨ ਸੁੱਟਿਆ ਪਿਆ ਸੀ ਸਟੋਰ 'ਚ। ਬੇਟਾ ਹੁਣੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਕੈਂਪਿੰਗ ਲਈ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੇ ਰੋਕਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ 'ਯੂ ਟੇਕ ਕੇਅਰ ਮੌਮ' ਕਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀ ਲੰਮੀ ਝੱਲੀ ਵਾਲੀ ਢਿੱਲਕਦੀ ਜਿਹੀ ਜੀਨ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਖਿੱਚਿਆ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਇਆ। ਬੇਟੀ ਕਿਸੇ ਸਹੇਲੀ ਦੇ ਘਰ ਸਲੀਪ ਓਵਰ ਲਈ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਈ ਖੜਕੋ-ਖੜਕੀ ਤੇ ਉਸਦਾ ਕਹਿਣਾ, "ਮੌਮ! ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਲਾਈਫ਼ ਕੰਟਰੋਲ ਕਿਉਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ? ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਡਰ ਐਂਕ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਗਲਤ ਕੰਮ ਕਰਾਂਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦਿਨੇ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ...।" ਪਵਲੀਨ ਨੂੰ ਨਸ਼ਤਰ ਵਾਂਗ ਚੁੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਵਲੀਨ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ 'ਚ ਆਪਣਾ ਬਚਪਨ ਤੈਰਨ ਲੱਗਾ। ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਉਹ ਦੋਨੋਂ ਭੈਣਾਂ ਕਨੇਡਾ ਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਕਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਾਲ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕਸੀਆਂ ਗੁੱਤਾਂ 'ਚ ਸਮੇਟੇ ਹੁੰਦੇ; ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਢਿੱਲੇ ਢਿੱਲੇ ਜਿਹੇ, ਵੱਡੀਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਮੇਕਅੱਪ ਵੀ ਘਰੋਂ ਮਨਾਹੀ ਸੀ। "ਅਸੀਂ ਗੋਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੀਸਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ ਪੁੱਤ੍ਰ... ਆਪਣਾ ਕਲਚਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ।" ਮਾਂ ਅਕਸਰ ਸੁਣਾਉਂਦੀ। ਉੱਧਰ ਗੋਰੇ ਬੱਚੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ 'ਚ 'ਕੇਵਮੈਨ' ਤੇ 'ਬਰਾਊਨੀ' ਵਰਗੀਆਂ ਛੇੜਾਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਗੋਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਖਾਸ ਦੋਸਤੀਆਂ ਨਾ ਹੋ ਸਕੀਆਂ।

"ਕਿਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਗਾ ਰਹੀ? ਜੇ ਚੁਪ ਰਹਿੰਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਡਰ ਲਗਦੇ ਕਿ ਕਿਤੇ ਗਲਤ ਰਸਤੇ ਤੇ ਨਾ ਤੁਰ ਪੈਣ... ਕੀ ਸਾਰੇ ਘਰਾਂ 'ਚ ਇਹੀ ਹਾਲ ਹੋਵੇਗਾ?" ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਿਆਲਾਂ 'ਚ ਗੁਆਚ ਗਈ ਸੀ।

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਉਸ ਨੇ ਕਿੰਗਸਟਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਏਨਟੋਰੋਓ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਇਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸੈਟਲ ਹੋ ਗਈ। ਅਰਵਿੰਦ ਵੀ ਤਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਹੀ ਮਿਲਿਆ; ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਕਲਾਸਫੈਲੋ ਹੁਣ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਜਿੰਮ ਜਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਕੂਲ 'ਚ ਮਿਲ ਪੈਂਦੀਆਂ। ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀਆਂ; ਡਾਂਸ ਕਲੱਬ ਜਾਣਾ, ਡੇਟਿੰਗ ਕਰਨੀ, ਕਿਸੇ ਬਾਰ 'ਚ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਤੇ ਸਵੇਰ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ ਤੱਕ ਡਾਂਸ ਫਲੋਰ ਤੋਂ ਨਾ ਹਿੱਲਣਾ... ਇਸ ਨੂੰ 'ਚਿੱਲ' ਕਰਨਾ ਆਖਦੀਆਂ ਸਨ।

ਉਹ। ਹੁਣ ਸਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਪੋ-ਆਪਣੀ ਘਰੇਲੂ ਜਿੰਦਗੀ 'ਚ ਰੁਸ਼ੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਕਈ ਪਾਰਟ ਟਾਈਮ ਜੌਬ ਕਰਦੀਆਂ ਪਵਲੀਨ ਵਾਂਗ, ਕਈ ਮੈਟਰਨਿਟੀ ਲੀਵ ਤੇ ਘਰ ਬੈਠੀਆਂ ਤੇ ਕਈਆਂ ਦੇ ਡਾਈਵਰਸ ਹੋ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਪਵਲੀਨ ਨੇ ਵੀ ਕਿੰਨੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਸੁਪਨੇ ਸਜਾਏ ਸਨ; ਪੜਾਈ ਖਤਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕਿਸੇ ਯੂਥ ਵੈਲਫੇਅਰ ਐਰੋਨਾਈਜੇਸ਼ਨ ਦੀ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ 'ਚ ਜੌਬ ਕਰੇਗੀ ਪਰ.......

ਦੀਵਾਲੀ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਵਲੀਨ ਨੇ ਤੋਹਫੇ ਖਰੀਦ ਕੇ ਪੈਕ ਕਰ ਲਏ ਨੇ ਤੇ ਉਹ ਵਿਹਲੀ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਡਰਿੰਜ ਨੱਕੋ-ਨੱਕ ਭਰ ਚੁਕੀ ਹੈ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਸਮਾਨ ਨਾਲ। ਟੇਬਲ ਤੇ ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ, ਨੈਪਕਿਨ, ਸੈਟਰ-ਪੀਸ ਤੇ ਕਰੋਕਰੀ ਰੱਖੀ ਜਾ ਚੁਕੀ ਹੈ, ‘ਪਰ ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ ਕੋਈ ਹੁਲਾਸ ਕਿਉਂ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀਂ?’ ਸਟੋਰ-ਰੂਮ ਦੇ ਸਮਾਨ 'ਚ ਹੱਥ ਮਾਰਦੀ ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਹੈ। ਬਾਹਰ ਪੈ ਰਹੇ ਮੀਂਹ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਝੜੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

‘ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਬਣਾ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਨੀ ਆਂ... ਫੇਰ ਇਹ ਕੰਮ ਖਤਮ ਕਰੂ, ਸੋਚ ਉਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਜੀਆਂ ਤੇ ਉੱਠਦੇ ਉੱਠਦੇ ਨਜ਼ਰ ਇੱਕ ਬਕਸੇ ਤੇ ਪਈ ਜੋ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਨਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ, ਇਹ ਸੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਕੂਲ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦੀ ਪਟਾਰੀ। ਜਦੋਂ ਟਰੈਂਟੋ ਤੋਂ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕਿੰਗਸਟਨ ਆ ਗਈ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਲਾਸਫੈਲੋਜ਼ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਰਾਬਤਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ 'ਚ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਕਿੰਗਸਟਨ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਵੈਸੇ ਵੀ ਨੇੜਤਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਕਸੇ ਵਿਚੋਂ ਛੋਟੋਆਂ ਕੱਢ ਜਦੋਂ ਪਵਲੀਨ ਨੇ ਸਰਸਰੀ ਜਿਹੀ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ, ਕਿੰਨੀਆਂ ਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਂ ਵੀ ਚੇਤੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਆ ਰਹੇ; ਪਰ ਛੋਟੇ ਵਾਲਾਂ ਵਾਲੀ, ਗੁਲਾਬੀ ਰੰਗ ਦੀ ਟੀ-ਸ਼ਰਟ ਵਾਲੀ ਉਸ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ 'ਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤੈਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ; ਜਿਹੜੀ ਕਿਹਾ ਕਰਦੀ ਸੀ, “ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਸਕਾਈ ਇੱਜ ਦਾ ਲਿਮਿਟ।” ਹੂੰਅ... ਕਿੰਨਾ ਜੋਸ਼ ਹੁੰਦੈ ਉਸ ਉਮਰ 'ਚ, ਸੋਚ ਉਸ ਨੇ ਹੌਕਾ ਜਿਹਾ ਭਰਿਆ। ‘ਮੇਰੇ ਸੁਪਨੇ ਤਾਂ ਪੂਰੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਪਰ ਇਹ ਸੋਨੀਆ ਗਰੇਵਾਲ ਦਾ ਕੀ ਬਣਿਆ ਹੋਵੇਗਾ?’ ਸੋਚ ਉਸ ਦੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇੱਕ ਫਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਮੁਸਕਾਨ ਆਈ।

ਉਦਾਸੀ 'ਚ ਘੰਗੀ ਉਹ ਸਟੋਰ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਗਵਿੰਦ ਦੇ ਆਫਿਸ 'ਚ ਆਈ। ਕੰਪਿਊਟਰ ਖੋਲ੍ਹ ਉਸ ਨੇ ‘ਹਿਲਫੀਲਡ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਗੀਯੂਨੀਅਨ’ ਗੁਗਲ ਕੀਤਾ। ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਕਲਾਸਫੈਲੋ ਜਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਧਿਆਨ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵੱਲ ਮੁੜਿਆ; ਪਵਲੀਨ ਕਿੱਥੇ ਪਹੁੰਚੀ? ‘ਪਵਲੀਨ ਦਾ ਕਾਮਯਾਬ ਬਿਜਨੈਸਮੈਨ ਲਾਈਡ ਪਾਰਟਨਰ, ਦੋ ਬੱਚੇ, ਪਾਰਟ-ਟਾਈਮ ਜੌਬ, ਪੈਸਾ ਹੈ ਪਰ ਬੋਗੀਅਤ? ਉਛਾ! ਇਹ ਵੀ ਕੋਈ ਜਿਊਣਾ ਹੈ?’ ਉਹਦਾ ਮਨ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ‘ਕੀ ਇਹੀ ਹੈ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਾਸਲ? ਬਕਵਾਸ... ਮੀਨਿੰਗਲੈਸ਼ਨ?’ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਦੇ ਰਿਪੋਰਟ ਕਾਰਡ ਤੇ ਵੀ ਤਾਂ ਟੀਚਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, “ਨੋਟ ਫੁਲਫੀਲਿੰਗ ਹਰ ਟਰੂ ਪੇਟੈਂਸੀਅਲ ਕੁੱਡ ਛੁ ਬੈਟਰ।” ਸੱਚੀ ਹੋ ਗਈ ਨਾ ਟੀਚਰ ਦੀ ਗੱਲ। ਇਹਦੇ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੋ ਚਾਰ ਬੱਚੇ ਹੋਰ ਜੰਮ ਲੈਂਦੀ, ਫੇਰ ਟੌਹਰ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਜੋਗੀ ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, “ਪਵਲੀਨ... ਫੁਲਟਾਈਮ ਹੋਮ ਮੇਕਰ ਐਂਡ ਅਗੁੱਡ ਮਦਰ।”

ਗੁਗਲ ਤੋਂ ਕੋਈ ਖਾਸ ਇਨਫੋਰਮੇਸ਼ਨ ਨਾ ਮਿਲਨ ਤੇ ਉਹ ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਸੋਨੀਆ ਗਰੇਵਾਲ ਸਰਚ ਕੀਤਾ; ਇਸ ਨਾਂ ਹੇਠ ਕੋਈ ਪੰਜਾਹ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪ੍ਰੋਫਾਈਲਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਗਈਆਂ। ‘ਜੇ

ਸੋਨੀਆਂ ਲੱਭ ਵੀ ਗਈ ਤੇ ਉਸਨੇ ਮੇਰੀ ਫੈਂਡ ਰੀਕੁਐਂਸਟ ਨੂੰ ਇਗਨੋਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਬੜੀ ਸ਼ਰਮ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੋਉਂਦੀ ਸੀ। ਸਕੂਲ 'ਚ ਵੀ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਦੋਸਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਕਲਾਸ ਦਾ ਇਹੀ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਪਵਲੀਨ 'ਕੂਲ' ਨਹੀਂ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸੋਨੀਆ ਦੋਸਤ ਬਣੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸੋਨੀਆ ਤਾਂ ਧੜੱਲੇਦਾਰ ਸੀ ਤੇ ਪੂਰੀ ਚੁਲਬੁਲੀ! ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਬਾਸਕਿਟਬਾਲ, ਸੈਕਰ ਖੇਡਣਾ ਤੇ ਹਰ ਡੀਬੇਟ 'ਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ; ਉਹ ਤਾਂ ਟੀਚਰਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਪੂਰੀ ਬਹਿਸ ਕਰਦੀ। ਸਕੂਲ ਦੀ ਵਰਦੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਉਹ ਮੌਡਲ ਵਰਗੀ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਉਹਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਵੀ ਉਹਦੇ ਵਰਗੇ ਹੀ ਮੌਡਰਨ; ਉਹਦੇ ਡੈਡ ਨੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 'ਵਰਲਡ ਟੂਰਾਰ' ਤੇ ਜਾਹ; ਤੈਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ ਲੱਗੇ, ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਚਲੀ ਜਾਵੇਂ। ਜਦੋਂ ਪਵਲੀਨ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਉਹ ਤਾਂ ਗੁੰਮ-ਸੁੰਮ ਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ; ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਫੁਲਝੜੀ ਵਰਗੀ ਸਹੇਲੀ ਦੁਬਾਰਾ ਕਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲ ਨਹੀਂ ਸਕੇਗੀ। ਟੂਰ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਤਾਂ ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ 'ਚ ਗੁੰਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਸੋਨੀਆ ਨੇ ਬਥੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਫੋਨ ਕਰਦੀ ਰਹਾਂਗੀ ਪਰ ਇਹ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਪਵਲੀਨ ਕਦੇ ਕਦੇ ਸੋਚਦੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੌਸਲਾ ਆਇਆ ਤਾਂ ਇਹ ਸੋਨੀਆਂ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਉਰਜਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਤਾਂ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ 'ਚ ਤਿੰਨ ਪੀਗੀਅਡ ਮਿਸ ਕਰਕੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਹਾਕੀ ਗੋਮ ਦੇਖਣ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸੋਨੀਆ ਦੇ ਬੈਕਪੈਕ 'ਚ ਵੈਡਕਾ ਦਾ ਪਿੱਟ ਸੀ; ਕਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਪ ਸਿੱਪ ਕਰਕੇ ਇੰਜਾਏ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਜਿਹੇ 'ਚ ਵਾਪਿਸ ਸਕੂਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਸੋਨੀਆ ਉਸ ਨਾਲ ਜਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੀ। ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ...। ਕਿੰਨਾ ਜੋੜ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ। ਜੇ ਸੋਨੀਆ ਚਾਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਫੋਨ ਤਾਂ ਕਰ ਹੀ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਪੇਰੈਂਟਸ ਕੋਲੋਂ ਸੁਨੇਹਾ ਮਿਲ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਅੰਬਰੋਂ ਟੁੱਟੇ ਤਾਰੇ ਵਾਂਗ ਗਾਇਬ ਹੋ ਗਈ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਐਦਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਭੁੱਲ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸੋਨੀਆ ਦਾ ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਲਈ ਬਿਆਲ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਾਲੀਆਂ ਪੰਜ ਸੱਤ ਹੋਰ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਦੀ ਲਿਸਟ ਬਣਾਈ। ਅੱਧੇ ਪੈਣੇ ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਤਾਂ ਡਾਕਟਰ, ਵਕੀਲ, ਅਕਾਊਂਟੈਂਟ ਬਣ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਕਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜਲੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ 'ਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਤੇ ਕਈ ਆਸਟ੍ਰੋਲੀਆ, ਅਮਰੀਕਾ, ਫਰਾਂਸ ਜਾ ਵਸੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਕੋਟੀ ਦੀ ਫੈਂਡ ਲਿਸਟ 'ਚ ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਨੀਆ ਗਰੇਵਾਲ ਲੱਭ ਗਈ। ਪਵਲੀਨ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਛਲਕ ਪਈਆਂ ਤੇ ਭਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਫੋਟੇ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਦੇਖ ਸਕੀ।

ਸੋਨੀਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਾਲ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, “ਹੈਲੋ ਫਰੈਮ ਫਰਾਂਸ। ਮੈਂ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਦੀ ਵਰਲਡ ਟੂਰ ਤੇ ਨਿਕਲੀ ਹਾਂ, ਜਿਪਸੀ ਹੀ ਬਣ ਗਈ ਹਾਂ.... ਲੋਲਜ਼। ਆਪਣੀ ਫੋਟੋ-ਜਰਨਾਲਿਜ਼ਮ ਦੀ ਟ੍ਰੈਨਿੰਗ ਵੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇਖਦੇ ਦੇਖਦੇ ਖਤਮ ਕੀਤੀ ਹੈ: ਡਾਕੂਮੈਂਟਰੀ ਮੇਕਰ ਹਾਂ, ਨਾ ਕੋਈ ਲਾਈਫ਼ ਪਾਰਨਟਰ ਨਾ ਬੱਚਾ... ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੈਨੇਡਾ ਵਾਪਿਸ ਜਾਣਾ ਲੋਚਦੀ ਹਾਂ, ਮਿਸਿਗਾ ਹੋਮ... ਜੇ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਕਲਾਸਫੈਲੋ ਇਹ ਸਟੇਟਸ ਪੜ੍ਹੇ ਤਾਂ ‘ਹੈਲੋ’ ਜ਼ਰੂਰ ਲਿਖ ਭੇਜੇ... ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਵਲੀਨ ਅੰਜਲਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅਤਾ-ਪਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਦੱਸੋ, ਅੱਲ ਮਾਈ ਲਵ, ਸੋਨੀਆ।”

‘ਸੁਨੀਆ! ਉਹ ਮਾਈ ਗੌਡ! ਤੂ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ? ਕੈਂਟ ਬਿਲੀਵ ਇੱਟ..., ਹਾਂ, ਹਾਂ ਪਵਲੀਨ ਅੰਜਲਾ ਜੂਰ ਜਵਾਬ ਦੇਵੇਰੀ... ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਮੌਕਾ ਹੋਰ ਮਿਲ ਗਿਆ ਏ ਦੋਸਤੀ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਦਾ ਪਰ ਕਿਤੇ ਉਹਨੇ ਐਵੇਂ ਹੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਹੇ ਯਾਦ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ; ਮੈਂ ਵੀ ਕਿਉਂ ਇਨੀ ਛੇਤੀ ਜਵਾਬ ਦਿਆਂ? ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕਦੋਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਐ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚਾਂ ਨਾਲ ਘੁਲਦਿਆਂ ਉਹਨੂੰ ਘੰਟਾ ਕੁ ਲੱਗਿਆ, ਆਖਰ ਮੈਸਜ਼ ਬਾਕਸ ’ਚ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ : ਡੀਅਰ ਸੋਨੀਆ

ਦੇਖ ਲੈ, ਫੇਸਬੁੱਕ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਲੱਭ ਹੀ ਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਤੇਰੀ ਵਾਲ ਤੇ ਜਾ ਕੇ, ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਮੇਰੀ ਤਲਾਸ਼ ਸੀ; ਪਰ ਤੂੰ ਕਦੇ ਫੋਨ ਕਿਉਂ ਨੀ ਕੀਤਾ?

ਮੇਰੀ ਵਰਗੀ ਬੋਰਿਗ ਵੈਂਡ ਤੋਂ ਤੂੰ ਕੀ ਲੈਣਾ ਸੀ? ਮੈਂ ਕਿੰਗਸਟਨ ਰਹਿੰਦੀ ਆ। ਹਸਬੈਂਡ ਆਰਕੀਟੈਕਟ ਹੈ। ਅਰਵਿੰਦ ਨਾਂ ਹੈ ਉਸਦਾ। ਸਾਵਨ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀ ਮਾਂ ਹਾਂ। ਸਾਵਨ ਬਾਪ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਲਾ ਲੰਬਾ ਤੇ ਖੇਡਾਂ ’ਚ ਪੂਰੀ ਰੁਚੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਰੋਸ਼ਨੀ ਟਿਪੀਕਲ ਨੀਨੇਜ਼ਰ, ਕੰਨਾਂ ’ਚ ਹੈਂਡਫੋਨ ਲਗਾਈ ਇਕੋ ਗਾਣੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਹ ਵਾਰੀ ਸੁਣਦੀ, ਨੱਚਦੀ, ਟੱਪਦੀ। ਵੀਕਾਂਡ ਤੇ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਸੌਂਪਿੰਗ ਜਾਂ ਮੂੰਵੀ ਦੀਆਂ ਪਲੈਨਾਂ ਬਣਾਉਂਦੀ ਐ, ਪਰ ਇੱਕ ਸਮਝਦਾਰ ਬੱਚੀ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਹਫ਼ਤੇ ’ਚ ਤਿੰਨ ਕੁ ਦਿਨ ਕੰਮ ਤੇ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ। ਅਰਵਿੰਦ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਹੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਲਈ ਮੈਂ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵਾਂ। ਬਾਕੀ ਘਰ ’ਚ ਪਾਰਟੀਆਂ-ਸ਼ਾਰਟੀਆਂ ਚੱਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਇੱਕ ਆਮ ਜਿਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਮੇਰੀ। ਤੇਰੇ ਮੰਮੀ-ਡੈਡੀ ਕਿੱਦਾਂ ਨੇ? ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਉਸੇ ਘਰ ’ਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਨੇ, ਜਿੱਥੇ ਆਪਾਂ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ; ਹੁਣ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਨੇ। ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੈਨੂੰ ਮੈਸੇਜ਼ਰ ’ਚ ਮਿਲ ਕੇ... ਕਿੰਨਾ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ’ਚ। ਲਵ..., ਪਵਲੀਨ ਅੰਜਲਾ।

ਓਹਨੇ ਮੈਸੇਜ਼ ਨੂੰ ਭੇਜਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਪੜ੍ਹਿਆ। ਕਿਤੇ ਮਿਨਤਾਂ-ਤਰਲੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਹੇ ਸੋਨੀਆ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਲਈ? ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਕਿਤੇ ਬਹੁਤਾ ਗੁਣਗਾਨ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ? ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀਆ ਰਿਹਾ ਉਹਨੂੰ... ਆਖਰ ’ਚ ਉਸ ਨੇ ‘ਐਂਟਰ’ ਪ੍ਰੈਸ ਕਰ ਹੀ ਦਿੱਤਾ।

ਛਿੱਡ ’ਚ ਖੋਹ ਜਿਹੀ ਪੈਣ ’ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਫਰਿਜ਼ ’ਚ ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਪੀਜ਼ਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਚਨ ’ਚ ਗਈ ਤੇ ਮਾਈਕ੍ਰੋਵੇਵ ’ਚ ਦੋ ਸਲਾਈਸਾਂ ਰੱਖੀਆਂ, ਸਲਾਦ ਕੱਟਿਆ, ਨਾਲ ਵਾਈਨ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਮੁੜ ਆਫਿਸ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ’ਚ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਸੋਨੀਆ ਦਾ ਜਵਾਬ ਆ ਚੁੱਕਾ ਸੀ:

ਪਵਲੀਨ!

ਮੈਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੈਸੇਜ਼ ਭੇਜਿਆ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਆਂਟੀ-ਅੰਕਲ ਹੋਗਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫੋਨ ਵੀ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਕਦੇ ਸੁਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ... ਪਰ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੇ ਮੌਮ-ਡੈਡ ਤਾਂ ਫਲੋਰਿਡਾ ਸੈਂਟ ਹੋ ਗਏ ਨੇ। ਸਨੋਅ-ਬਰਡਜ਼ ਕਹਿੰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਆਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਕਨੇਡਾ ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਮਾਣਦੇ ਨੇ ਤੇ ਬਰਫਬਾਰੀ ’ਚ ਫਲੋਰਿਡਾ ਦੀਆਂ ਬੀਚਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਤੇ ਗੌਲਫ਼ ਦੀਆਂ ਗੇਮਾਂ ’ਚ ਬਿਜ਼ੀ। ਮੈਨੂੰ ਦੂਨੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸ਼ਾਂਤ ਜਿਹਾ ਕੋਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਲਈ। ਮੈਂ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ, ਈਰਾਕ ਤੇ ਸੋਮਾਲੀਆ ਵਰਗੇ ਝੱਖੜ-ਝੁਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ’ਚ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਕੀਤੀ; ਬੜੀ ਚਣੌਤੀ ਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਵੀ ਲੱਗਾ। ਮਨ ਕੁਝ ਦੋਰ ਲਈ ਆਗਾਮ ਭਾਲਦਾ ਸੀ। ਇਨੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਤੇ ਖੂਨ-ਖਰਾਬਾ ਦੇਖਣਾ

ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਮਾਰੂ ਅਸਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਹੀ ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ। ਦੱਖਣੀ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਨੀਸ, ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਸਵਰਗ ਹੀ ਹੈ। ਨੀਲੇ ਸ਼ਾਂਤ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਘਰਿਆ ਛੈਂਚ ਰਿਵਾਈਰਾ, ਜਿਥੇ ਹਰੇਕ ਸ਼ਾਮ ਤੁਸੀਂ ਬੀਚ 'ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਂ ਪਾਣੀ 'ਚ ਆਪਣੀ ਮੋਟਰ ਬੋਟ ਲਿਜਾ ਬਿਤਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਡਾਇਡਿੰਗ ਲਈ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ ਜਾਂ ਫੇਰ ਇੱਕ ਡਰਿੱਕ ਲੈ ਕੇ ਅਸਤ ਹੁੰਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਦੇਖ ਅਸ਼ ਅਸ਼ ਕਰ ਉੱਠਦੀ ਹਾਂ। ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਐਨਾ ਕੁ ਰਹਸ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੀ ਭੁਲ ਚੁੱਕੀ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਕੁਝ ਵੀ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਨਾ ਕਿਹਾ, ਨਾ ਕੋਈ ਪਿਛਲਾ ਜ਼ਖਮ...।

ਦੋਸਤਾਂ ਦਾ ਸਰਕਲ ਵੀ ਵਧਿਆ ਹੈ। ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਤੇਰੇ ਵੈਮਿਲੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ। ਤੁਸੀਂ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਦੇ ਓ, ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਵੰਡਦੇ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਨਿੱਘ ਮਾਣਦੇ ਹੋ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸ ਅਹਿਸਾਸ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸ਼ਖਣੀ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਦਰੱਖਤਾਂ ਟੁੱਟੇ ਪੱਤੇ ਵਾਂਗ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਵਾ ਜਿੱਧਰ ਨੂੰ ਮਰਜ਼ੀ ਉਡਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇ। ਅਕਸਰ ਸੋਚਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਚਿਰ ਚੱਲੇਗਾ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਤਾਂ 'ਤੇ ਇਉਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰਨਾ... ਪਰ ਘਰ ਗ੍ਰਹਿਸਥੀ ਲਈ ਤਾਂ ਹੁਣ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਨਿਕਲ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਲਗਦੇ ਇਕੱਲਾਪਣ ਤੇ ਬੇਚੈਨੀ ਸਾਬ ਜ਼ਰੂਰ ਨਿਭਾਉਣਗੀਆਂ... ਇੱਕ ਬੱਚਾ ਪਾਲਣ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕਰਦੇ; ਸ਼ਾਇਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਦੀ ਵਜ਼ਾ ਮਿਲ ਜਾਵੇ...।

ਹੁਣ ਤੱਕ ਮੈਂ ਜੋ ਚਾਹਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਤੈਨੂੰ ਯਾਦ ਐ ਜਦੋਂ ਆਪਾਂ ਕਲਾਸਾਂ ਮਿਸ ਕਰਕੇ ਹਾਕੀ ਦੀ ਗੇਮ ਦੇਖਣ ਗਈਆਂ ਸਾਂ? ਹਾ ਹਾ ਹਾ... ਬੱਸ ਓਹੀ ਖਤਰਿਆਂ ਨਾਲ ਬੇਡਣ ਦੀ ਆਦਤ ਨਹੀਂ ਗਈ। ਬੈਰ ਬਹੁਤ ਨਾਮਣਾ ਖੱਟਿਆ ਇਸ ਸੁਭਾਅ ਕਰਕੇ... ਕਈ ਵਾਰ ਇਸ਼ਕ ਵੀ ਹੋਇਆ ਪਰ ਮੇਰੀ ਬੈਚੈਨ ਰੂਹ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੇ ਤੁਰਨ ਲਈ ਅੱਥਰੀ ਰਹਿੰਦੀ... ਪਰ ਹੁਣ ਅੱਧਹੜ ਉਮਰ ਹੈ; ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਬਦਲ ਲਈਆਂ ਨੇ... ਪਤਾ ਨੀ ਇਹੀ ਬਦਲਾਵ ਹੈ ਜੋ ਮਨ ਨੂੰ ਹਾਲੇ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ।

ਓ ਮਾਈ ਗੌੜ ਆਪਾਂ ਅੱਧਹੜ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲੀਆਂ ਵੀ ਨਹੀਂ... ਹਾਉ ਵੀਅਰਡ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੌੜਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਏ, ਹਰ ਲਮਹਾ ਕੀਮਤੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਏ... ਬੋਹੜ ਕੀਮਤੀ। ਮੈਂ ਇਸ ਮੈਸੇਜ਼ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਫੋਟੋ ਵੀ ਭੇਜ ਰਹੀ ਹਾਂ... ਦੱਸੀਂ ਕਿੱਦਾਂ ਦੀ ਲੱਗਦੀ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਭੇਜ ਮੈਨੂੰ... ਯੂਰਾਜ਼ ਓਅਨ... ਸੋਨੀਆ।

ਪਵਲੀਨ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਕੁਝ ਲਿਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ ਕੀ ਲਿਖੇ। ਸੋਨੀਆ ਨੇ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਦਿਲ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ 'ਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਉੱਪਰ-ਹੇਠਾਂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜੇ ਮਿਲਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਭੈਣਾਂ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਵੀ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ, ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਲ ਛੁੱਬਦਾ ਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ; ਉਸ ਨੇ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ:-

ਡੀਅਰ ਸੋਨੀਆ, ਸੌਰੀ ਯਾਹਰ, ਮੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਹੋ ਰਿਹੈ, ਮੈਂ ਸੱਚੋ ਸੱਚ ਲਿਖ ਸਕਾਂ। ਅਰਵਿੰਦ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਬੱਸ ਕਈ ਵਾਰ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਵਾਸਤੇ ਘਰ ਆ ਵੜਦੇ। ਹਾਂ, ਤੂੰ ਠੀਕ ਹੀ ਪਛ੍ਚਾਅ... ਮੈਨੂੰ ਪਤੇ ਤੈਨੂੰ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤੋਂ

ਬਾਅਦ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤੇ 'ਚ ਕੋਈ ਸੇਕ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਿੱਘੇ ਰਿਸ਼ਤੇ 'ਚ ਪੈਰ ਧਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਸੋਚ ਸਕਦੀ ਏ ਕਿ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਸਦਮਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਦੀਵਾਲੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਲੋਕੀਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਲਈ ਮੰਗਲਕਾਮਨਾਵਾਂ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਥੱਕਦੇ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਆਸ਼ਿਆਨੇ ਨੂੰ ਤੌੜ ਸੁਣਟਿਆ।

ਮੈਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਗਾਮ ਦੇ ਦਰਿਆ 'ਚ ਨੱਕੋ ਨੱਕ ਛੁੱਬੀ ਹੋਈ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਕਿਸ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਉਹਨੂੰ ਇਹ ਹੱਕ ਕਿ ਉਹ ਜਦ ਮਰਜ਼ੀ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ-ਛੱਡਾ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਵੇ? ਕੀ ਉਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੇ ਕੀ ਗੁਜਰ ਰਹੀ ਹੈ? ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਵਨ 'ਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਹੁਲਾਸ ਤੇ ਹਾਸੇ ਭਰੇ ਰਹਿਣ, ਇਹ ਜੂਰੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਕਿੱਧਰ ਜਾਵਾਂ? ਜਾ ਸਕਦੀ ਅਂਨ ਮੈਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਭਲਾਂ? ਅਠਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਉਸਨੇ ਬਿਜਨਸ ਸੰਭਾਲਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਘਰ ਦੇ ਫੰਟ ਤੇ ਡਟੀ ਰਹੀ, ਬੱਚੇ ਵੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਨਿਕਲੇ, ਕੀ ਦੱਸਾਂ? ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕਮੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਮੇਰੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ 'ਚ... ਮੇਰਾ ਘਰ ਕਿਉਂ ਖਿੰਡ ਗਿਆ? ਚਲੋਂ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਕੋਈ ਚੁਲਬੁਲੀ ਜਿਹੀ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਪਰ ਅਰਵਿੰਦ ਮੈਨੂੰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, “ਯੂਅਰ ਮਾਈ ਰੋਕ... ਤੇਰੇ ਪਿਆਰ ਤੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਾਂਗਾ।” ਘਰ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਾਉਣਾ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਹੋਮਵਰਕ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਐਕਟੀਵਿਟੀਜ਼, ਜਿਵੇਂ ਬਾਸਕਿਟ ਬਾਲ, ਸਵੀਮਿੰਗ ਤੇ ਡਾਂਸ ਤੇ ਲੈ ਜਾਣਾ, ਹੈਲਬੀ ਤਾਜ਼ਾ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣਾ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਸੇਧ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ... ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੇ ਹੋਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ ਮੈਂ? ਆਪਣੇ ਕਰੀਅਰ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ... ਕੀ ਇਹੀ ਐਂ ਮੇਰਾ ਦੋਸ਼?

ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਘਰ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਲੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਵਾਲੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਈਸ਼ਾ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਗਿਆ..., ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਫਲੈਟ ਵੀ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟਾਂ 'ਚ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਡਿਨਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਜਨਾਬ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਦੇ ਕਹਿੰਦੇ, “ਮੈਰਿਜ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।” ਮੇਰੀ ਛਾਤੀ 'ਚ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਚਾਕੂ ਥੱਡ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ... ਘ੍ਰਣਾ ਜਿਹੀ ਹਾਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਏ ਦਿਲੋ-ਦਿਮਾਗ ਤੇ। ਮੈਂ ਘਰ ਬੈਠੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਕੱਪੜੇ ਧੋਂਦੀ, ਸੁਕਾਉਂਦੀ, ਤੈਹਾਂ ਮਾਰਦੀ ਥੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹਾਂ। ਉਪਰੋਂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਸਫ਼ਾਈਆਂ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਲਿਜਾਣਾ ਤੇ ਲਿਆਉਣਾ; ਇੱਕੋ ਲਕੀਰ ਵਾਂਗ ਚੱਲਦੀ ਜਿੰਦਗੀ। ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆਂ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਅੱਜ ਕੋਈ ਪੁੱਛੋ, “ਡੂ ਯੂ ਲਵ ਯੋਅਰ ਹਸਬੈਂਡ?”, ਮੇਰਾ ਜਵਾਬ ਹੋਵੇਗਾ, “ਆਈ ਹੇਟ ਹਿਮ”... ਜਿਹੜੀ ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਐ, ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਕਰਦਾ। ਕਿਨੇ ਮੌਜੀਪੁੱਣੇ 'ਚ ਜੀਅ ਰਿਹੈ। ਇਸਕ ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਈ ਵਾਰ ਸੋਚਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੇਰਾ ਗਿੱਲੀ ਲੱਕੜ ਵਾਂਗ ਪੁੱਖਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਇਸ ਘਰ ਲਈ, ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ। ਮਾਂ ਬਾਪ ਵੱਲ ਵੇਖਦੀ ਹਾਂ, ਜਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣਨ ਦਾ ਪਛਤਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿੰਨਾ ਪੈਸਾ ਖਰਚਿਆ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ 'ਤੇ। ਫੇਰ ਵੀ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣਨਾ... ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਵੱਡੀ ਹਾਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਇਹ ਕੋਈ ਮੈਥੋਡ ਨਹੀਂ।

ਸੌਗੀ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਤੇਰੇ ਉੱਤੇ ਢੇਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ... ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਿਸਦੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰ ਸਕਾਂ। ਤੂੰ ਏਨੀ ਦੂਰ ਬੈਠੀ ਜੂਰੂ ਮੇਰਾ ਬੋਰਿਗ ਜਿਹਾ ਚਿਹਰਾ ਯਾਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇਂਗੀ... ਪੈਰ, ਤੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਹਾਲ ਜਾਣ ਕੇ ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਣੈ ਕਿ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ

ਇਨਸਾਨ ਕਿੰਨਾ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਕੇ ਜੈਲਸੀ ਜਿਹੀ ਹੋਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਾਸ਼! ਮੈਂ ਵੀ ਤੇਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਭ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਜੀਅ ਸਕਦੀ... ਲਵ...ਪਵਲੀਨ।

ਐਂਟਰ ਪ੍ਰੈਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸੈਂਸੇਜ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਸੋਨੀਆ ਵੱਲੋਂ ਆਈ ਫੋਟੋ ਤੇ ਕਲਿੱਕ ਕੀਤਾ। ਫੋਟੋ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਸਕਰੀਨ ਤੇ ਫੈਲ ਗਈ। ‘ਓ ਮਾਈ ਗੌਡ। ਕਿੰਨੀ ਪਤਲੀ, ਲਿਸ਼ਕੀ-ਪੁਸ਼ਕੀ, ਨਿੱਕਰ ਤੇ ਸਲੀਵਲੈਸ ਸ਼ਰਟ, ਉੱਪਰੋਂ ਟੋਪੀ ਪਾਈ ਹੋਈ। ਇਹ ਤਾਂ ਅਠਾਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਲਗਦੀ ਐ ਤੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਲਗਦੀ ਆਂ ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਦੀ ਮਾਸੀ ਹੋਵਾਂ। ਅੱਖਾਂ ’ਚ ਚਮਕ ਤਾਂ ਵੇਖੋ ਤੇ ਬੁਲਾਂ ਤੇ ਮੁਸਕੁਰਾਹਟ ਬਿਲਕੁਲ ਉਵੇਂ ਦੀ ਹੀ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ’ਚ ਹੁੰਦੀ ਸੀ।’ ਪਵਲੀਨ ਹਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਹਾਸੀ ਹੱਸੀ।

ਉਹ ਉੱਠੀ ਤੇ ਫੈਮਿਲੀ ਐਲਬਮ ਚੁੱਕ ਲਿਆਈ, ‘ਕਿਹੜੀ ਫੋਟੋ ਭੇਜੀ ਜਾਵੇ? ਆਹ ਗਰਮੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ’ਚ ਮੈਕੀਸ਼ੀਕੋ ਦੀਆਂ ਨੇ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵੀ ਫੋਟੋ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਫੋਟੋ ’ਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਮੂੰਹ ਟੇਢੇ-ਮੇਢੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਨੇ। ਕਿਤੇ ਅਰਵਿੰਦ ਬੈਠਾ ਅਭਿਬਾਰ ਪੜ੍ਹ ਰਿਹੈ। ਮੈਂ ਹੀ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਬਿੱਚੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੀ ਕਿਹਾ ਫੋਟੋ ’ਚ ਆਉਣ ਲਈ।’ ਉਸ ਨੇ ਐਲਬਮ ਪਰੇ ਰੱਖੀ। ਦੂਜੀ ਐਲਬਮ ਫੋਲੀ, ਇਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਜਪਾਨ ਦੇ ਟਰਿੰਪ ਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਉਹ ਮਿਨੀ ਸਕੱਤਰ ਪਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਟੋਕੀਓ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ੋਪਿੰਗ ਸੈਂਟਰ ’ਚ। ‘ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ, ਇਹੀ ਭੇਜ ਦਿੰਦੀ ਹਾਂ।’ ਸੋਚ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਨਜ਼ਰ ਫੇਰ ਸੋਨਖੀਆਂ ਦੀ ਫੋਟੋ ਤੇ ਮਾਰੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜੀਬ ਜਿਹੀ ਕੋਫਤ ਹੋਈ, ‘ਭਲਾ ਮੇਰਾ ਤੇ ਸੋਨੀਆ ਦਾ ਕੀ ਮੇਲ? ਸੋਨੀਆ ਜਿਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਾਵਰਫੁਲ ਹਸਤੀ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ? ਮੈਂ... ਘਰ ਦੀਆਂ ਪਰੋਬਲਮਾਂ ’ਚ ਉਲੜੀ ਇੱਕ ਦੁੱਖੀ ਆਤਮਾ...।’

ਸੋਨੀਆ ਦਾ ਜਵਾਬ ਫਿਰ ਆਇਆ:

“ਮਾਈ ਗੁੱਡਨੈਸ। ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ; ਦਿਸ ਇਜ਼ ਹੌਰੀਬਲ... ਆਰ ਯੂ ਓ ਕੇ?”

“ਆਈ ਐਮ ਨੌਟ ਸ਼ੋਅਰ।”

“ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਨੀ ਅੰਹੁਣ ਤੂੰ? ਆਈ ਮੀਨ... ਕੀ ਸੋਚਿਐ?”

“ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੁਝ ਰਿਹਾ... ਵੱਟ ਤੂ ਸੂ ਥਿਕ?”

ਕੁਝ ਮਿਟ ਤਾਂ ਸੈਂਸੇਜਰ ’ਚ ‘ਸੋਨੀਆ ਟਾਈਪਿੰਗ’ ਦਿੱਸਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਫੇਰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਖਿਆ ਆਇਆ, “ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਲਈ ਤੂੰ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਦੇਖ, ਘਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਭਾਰ ਤੇਰੇ ਸਿਰ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਆਪ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾ ਰਿਹੈ; ਸਾਰੇ ਸਿਆਪੇ ਛੱਡ ਦੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਲਈ; ਬਿਉਟੀ ਪਾਰਲਰ ਜਾਕੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਗਰੂਪਿੰਗ ਕਰਾ, ਕਿੰਗਸਟਨ ਵਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੇਰੀ ਇਕੱਲੀ ਦੀ ਕਿਉਂ? ਕੁਝ ਦਿਨ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਾਂਗੀ ਕਿ ਉਹ ਹਫਤਾ ਦੋ ਹਫਤੇ ਇਕੱਲੇ ਵੀ ਤਾਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਨੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਕੁਝ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਿਖਾਉਣੀ ਏ; ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਰਵਾਈਵ ਕਰਨਾ ਆਵੇਗਾ। ਇਡੀਅਨ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ, ਸਪੂਨ ਫੀਡਿੰਗ ਕਰੀ ਜਾਣਗੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ। ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਐ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਜਦੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਬੁਲ੍ਹੀ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ।

ਹਾਂ, ਜੋ ਗੱਲ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਦੇਖ; ਕਿੰਨਾ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਟਰਿਪ ਹੋਵੇਗਾ, ਤੂੰ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਇਕੱਲੀ ਆਈਂ, ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮਰਜ਼ੀ ਰਹੀਂ। ਆਪਾਂ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਤੋਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਸਮਝਣਾ ਹੈ। ਹੁਣੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ, ਸੌਂ ਜਾ ਹੁਣ। ਕਨੇਡਾ 'ਚ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਾਤ ਕਾਫੀ ਬੀਤ ਗਈ ਐਂ, ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਦੱਸੀਂ ਕਿ ਕੀ ਸੋਚਿਆ।

ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹਾਰਨਾ, ਆਪਣਾ ਸਕੂਨ ਨਹੀਂ ਗੁਆਉਣਾ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਕੋਈ ਵੀ ਐਨਾ ਅਹਿਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਰੋਲ ਦੇਈਏ।

ਲਵ...ਸੋਨੀਆ।

ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਬੰਦ ਕੀਤਾ। ਸਾਵਨ ਦੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਆਉਂਦੀ ਮਿਉਜ਼ਿਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਗੌਲਿਆ ਤੇ ਸੈਣ ਲਈ ਕਮਰੇ 'ਚ ਚਲੀ ਗਈ।

“ਉੱਠੋ ਬੱਚਿਓ, ਜਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਨਾਸ਼ਤਾ ਬਣਾਓ ਜੋ ਵੀ ਖਾਣੈ... ਮੈਂ ਅੱਜ ਕੁਝ ਬਿਜ਼ੀ ਹਾਂ, ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾਣਾ।” ਪਵਲੀਨ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਜਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਹਿਲਾਇਆ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਸੀਰੀਅਲ ਖਾਧਾ ਤੇ ਸਕੂਲ ਲਈ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਵਲੀਨ ਨੇ ਅਰਵਿੰਦ ਦੀਆਂ ਅਲਮਾਰੀਆਂ 'ਚੋਂ ਉਸਦੇ ਕੱਪੜੇ ਕੱਢ ਕੇ ਢੇਰ ਲਗਾ ਦਿੱਤੇ, ‘ਹਾਓ ਮੱਚ ਸਟੱਡ ਛਿੱਡ ਹੀ ਫ਼ਿੰਨ ਹੈਵ?’ ਉਸ ਨੇ ਖਿੱਖ ਕੇ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਸੋਚਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋਈ ਕਿ ਉਹ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕਦੋਂ ਕੁ ਤੋਂ ਕੱਢਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ? ਅਰਵਿੰਦ ਦੇ ਸਮਾਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵੀ ਫਾਲਤੂ ਸਮਾਨ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਬਕਸਿਆਂ 'ਚ ਪਾਇਆ। ਗੁੱਡਵਿਲ ਸਟੋਰ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣ। ਅੱਧਾ ਦਿਨ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪੁਰਾਬ ਹੋਇਆ ਪਰ ਮਨ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਕੂਨ ਮਿਲਿਆ। ਹੁਣ ਬੈਂਡਰੂਮ 'ਚ ਸਿਰਫ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦਾ ਹੀ ਸਮਾਨ ਬਚਿਆ ਸੀ। ‘ਚਲੋ, ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕੁਝ ਤਾਂ ਸੌਖੀ ਹੋਈ, ਐਵੇਂ ਢੇਰ ਲਗਾ ਰੱਖੋ ਸਨ ਸਮਾਨ ਦੇ। ਹੁਣ ਸਭ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕਿੱਥੇ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਕਿੰਨੀ ਆਸਾਨ ਹੈ ਪੈਕਿੰਗ ਕਰਨੀ, ਪਰ ਜਾਣਾ? ਜਾਣਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਮੈਂ? ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਸਾਨ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ...।’ ਦੁਪਹਿਰ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਗੁੱਡਵਿਲ ਦਾ ਟਰੱਕ ਬਕਸੇ ਚੁੱਕਣ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਰਸੋਈ ਵਿਚਲਾ ਫਾਲਤੂ ਸਮਾਨ ਕੱਢਣ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਟਰੱਕ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਬਕਸਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਚੱਕਰ ਮਾਰਨਾ ਪੈਣਾ ਸੀ। ‘ਹਾਏ ਰੱਬਾ! ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ 'ਚ। ਅੰਰਤ ਹਾਂ ਨਾ; ਘਰ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਤੇ ਸਮੇਟਨ ਵਾਲੀ...। ਬੱਸ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਮੈਥੋਂ; ਮੈਂ ਤਾਂ ਘਰ ਵੀ ਸੇਲ ਤੇ ਲਗਾ ਦੇਣਾ ਏ, ਵੈਸੇ ਵੀ, ਜੋ ਅਰਵਿੰਦ ਦੇ ਚਾਲੇ ਨੇ; ਉਸ ਨਾਲ ਘਰ ਤਾਂ ਵਿਕਣਾ ਹੀ ਹੈ... ਮੈਂ ਲੱਖ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਚਾ ਸਕਦੀ।’, ਉਸ ਨੂੰ ਇਉਂ ਹੀ ਜਾਪਿਆ।

ਬੱਚੇ ਸਕੂਲੋਂ ਵਾਪਿਸ ਆਏ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੈਂਡ ਤੇ ਜੈਮ ਲਗਾ ਕੇ ਖਾਧਾ; ਉਪਰੋਂ ਢੁੱਧ ਪੀ ਕੇ ਦੋਸਤਾਂ ਵੱਲ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਘਰ ਦੀ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਆਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਬੇਖਬਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਮਖੌਲ ਕਰਦੇ, ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਹਸਦੇ ਕਿਚਨ ਟੇਬਲ ਤੇ ਆ ਬੈਠੇ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਵਾਹ-ਵਾਸਤਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਰਵਿੰਦ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਬਕਸਾ ਉਸ ਨੇ ਅਲੱਗ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਮੈਸੇਜ਼ ਛੱਡ

ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆ ਕੇ ਲੈ ਜਾਵੇ; ਕੋਈ ਜੁਆਬ ਨਾ ਆਇਆ। ਐਤਕੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਦੁਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅਰਵਿੰਦ ਨੇ ਵਾਪਿਸ ਫੋਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਪਿਛਲੀਆਂ ਕਈ ਰਾਤਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਅਰਵਿੰਦ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਰੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ‘ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਇਹ ਸੋਨੀਆ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਹੌਸਲੇ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮੇਟਣ ਅਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਦੇਖਣ ਲੱਗੀ ਹਾਂ।’ ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸ਼ਾਮੀ ਉਹ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਖਰੀਦ ਲਿਆਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਾਈਨ ਦੇ ਗਿਲਾਸ ਨਾਲ ਲੀਵਿੰਗ ਰੂਮ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ। ਸਾਵਨ ਰਾਤ ਦੇ ਦਸ ਵਜੇ ਘਰ ਆਇਆ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਲੇਟ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਲਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਾਈ। ਉਹ ਬਦਲਦੇ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਤੁਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੂਅਲੇ ਮੰਡਰਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ; ਪਰ ਉਸ ਅੰਦਰਲੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਮਾਂ ਕਈ ਵਾਰ ਫੇਰ ਵੀ ਸਿਰ ਕੱਢ ਲੈਂਦੀ; ਉਸ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ 'ਚ ਸੁੱਟੀ ਜੈਕਟ ਦੀਆਂ ਜੇਥੁਂ ਫੋਲਦੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਡਰੱਗ... ਉਸਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਪਰਫਿਊਮ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸ਼ੀਸ਼ੀ ਉਸ ਦੀ ਜੇਥੇ 'ਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਤੇ ਉਹ ਵਾਪਿਸ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਾ ਦਿੰਦੀ।

ਘਰ 'ਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਮੌਮਬੱਤੀਆਂ ਬਾਲ ਕੇ ਅਰਵਿੰਦ ਦੇ ਜਾਣ ਦਾ ਉਤਸਵ ਮਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਉਹ। ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆਇਆ ਕਿ ਕਿੰਨੀਆਂ ਛਿੱਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਮੌਮਬੱਤੀ ਦੀ ਸਮੈਲ ਤੇ, ਐਲਰਜੀ ਸੀ ਉਸਨੂੰ। ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਜੋ ਅਰਵਿੰਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ, ਉਸ ਨੇ ਕਰਨਾ ਛੱਡਿਆ। ‘ਅਰਵਿੰਦ ਨੂੰ ਕੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦੇ’ ਬਸ ਜਿਵੇਂ ਸਿਰਫ ਓਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਘਰ 'ਚ। ‘ਚੱਲ ਛੱਡ ਹੁਣ ਇਹ ਗੱਲਾਂ, ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਪੰਤਾਲੀ ਕੁ ਦੀ ਹੀ ਹੋਈ ਆਂ, ਅਗਲੇ ਵੀਹ-ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ 'ਚ ਕੀ ਕਰਨੈ ਉਹ ਸੋਚ... ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਚੋਆਇਸ਼ ਨੇ, ਜਿਵੇਂ ਘਰ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਬੈਠੀ ਰਹਾਂ ਜਦ ਤੱਕ ਬੱਚੇ ਆਪਣੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜੰਬਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ, ਨਾਨੀ-ਦਾਦੀ ਬਣ ਕੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣ 'ਚ ਲੱਗ ਜਾਵਾਂ ਜਾਂ ਕੁਝ ਹੋਰ...’ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੇ ਬੜਾ ਤਰਸ ਆਇਆ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਦਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਾਈ। ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਰਵਟ ਲਵੇਗੀ। ਸੋਹਣੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ; ਉਥਲ ਪੁਥਲ ਤਾਂ ਅਰਵਿੰਦ ਨੇ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਅੱਜ ਨਾ ਘਰ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਲੋੜ ਹੈ ਨਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ... ਨਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਨਕਲੀ ਜਿਹੇ ਦੋਸਤ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ ਜਿਹੜੇ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਫੋਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਨੇ...।

ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਵਾਈਨ ਦਾ ਅਸਰ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਆਏ ਇਹ ਖਿਆਲ ਬੜੇ ਠੋਸ ਜਿਹੇ ਲੱਗ ਰਹੇ ਸਨ।

ਦੀਵਾਲੀ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਬੈਕਯਾਰਡ 'ਚ ਪਾਰਟੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕਿਚਨ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਪਵਲੀਨ ਨੇ ਬਾਗੀ 'ਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਸੁਣਿਆ, “ਮੈਨੂੰ ਬੋਡੁ ਪਸੰਦ ਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਨਾ ਪਰ ਮੌਮ ਕੈਂਦੀ ਸਿਖਨਾ... ਮੇਰੇ ਗਰੈੰਡ ਪਾ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਫਗਵਾਰਾ ਕੁਮਨ-ਫਿਰਨ ਗਏ ਸੀ, ਕੈਂਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕੁਰੀ ਨਾਲ ਵਿਆ ਕਰਨਾ ਤੇਰਾ...।”

“ਓ ਸਿੱਟ! ਗੀਅਲੀ? ਪੰਜਾਬੀ ਕੁਰੀਆਂ ਬਗ ਤੁਗ ਕਰਦੀ ਆ ਮੈਨੂੰ ਸਕੂਲ ਵਿਚ... ਦੈਟਸ ਵਾਏ ਆਈ ਹੈਵ ਓਨਲੀ ਵਾਈਟ ਫਰੈਂਡਜ਼।” ਇਕ ਸੁੱਕੀ ਜਿਹੀ, ਜਿਸਦੇ ਬੁੱਲਾਂ 'ਚ ਛੱਲਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਬੋਲੀ।” ਫਿਕਿਨ ਦੇਸੀ ਕਰਾਊਡ... ਸਾਡੀ ਦੀਵਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਏ... ਮੈਂ ਤਾਂ ਜੈਨੀਫਰ ਦੀ ਪੂਲ ਪਾਰਟੀ

ਤੇ ਚਲਾ ਜਾਣੈ, ਆਈ ਕੈਂਟ ਟੋਲਰੇਟ ਦੈਮ...।” ਸਾਵਨ ਬੋਲਿਆ।

“ਪਾਰਟੀਆਂ ਚ ਵੀ ਅੰਕਲ ਸਟੇਅਰ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ... ਇਟਸ ਨੌਟ ਪੋਲਾਈਟ”, ਰੋਸ਼ਨੀ ਬੋਲੀ ; ਕੁਝ ਰੁਕਕੇ ਉਸ ਫੇਰ ਕਿਹਾ, “ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਡੈਡ ਦਾ ਈਸ਼ਾ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ, ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਵੱਡੀ ਏ; ਇਟਸ ਸੋ ਅੰਬੈਰੇਸਿੰਗ...।”

ਪਵਲੀਨ ਦਾ ਆਟਾ ਗੁੰਨ੍ਹਦੀ ਦਾ ਹਾਸਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

“ਪਰ ਐਤਕੀ ਦੀਵਾਲੀ ਤੇ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਡਬਲ ਗਿਫਟ ਮਿਲਨੇ ਨੇ, ਮੈਮ-ਡੈਡ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ।” ਕਹਿ ਸਾਵਨ ਨੇ ਬਾਂਦਰ ਟਪੂਸੀ ਜਿਹੀ ਮਾਰੀ।

“ਚੀਪ ਗਿਫਟਜ਼, ਹੂ ਵਾਂਟਸ ਦੈਮ... ਆਈ ਛੌਟੋ... ਇਹਦੇ ਨਾਲੋਂ ਤਾਂ ਪੈਸੇ ਹੀ ਦੇ ਦਿਆ ਕਰਨ।” ਰੋਸ਼ਨੀ ਨੱਕ ਜਿਹਾ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬੋਲੀ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਲਾਅਨ ਤੇ ‘ਫੌਰ ਸੇਲ’ ਦਾ ਸਾਈਨ ਦੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ। ਮਾਂ ਗੈਰਾਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਨਿੱਕਾ-ਮੋਟਾ ਸਮਾਨ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਦੇ ਆਹਰ ’ਚ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਕੂਲੋਂ ਵਾਪਿਸ ਆਏ ਤਾਂ ਮਾਂ ਦੇ ਡਾਈ ਕੀਤੇ ਵਾਲ, ਮਿਨੀ ਸਕੱਰਟ, ਹਾਈ ਬੂਟ ਤੇ ਮੇਕਅੱਪ ਦੇਖ ਕੇ ਕੁਝ ਦੇਰ ਲਈ ਉਹ ਬੱਖਲਾ ਗਏ।

“ਆਓ ਛੂ ਆਈ ਲੁੱਕ?”

“ਆਸੋਮ” ਰੋਸ਼ਨੀ ਨੇ ਹਲਕਾ ਜਿਹਾ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਮੌਮ! ਬਾਹਰ ਟੂ ਸੀਟਰ ਸਪੋਰਟਸ ਕਾਰ ਜਿਸ ਦੀ ਸਨਰੂਫ ਹੇਠਾਂ ਕੀਤੀ ਪਈ ਏ, ਕਿਸ ਦੀ ਏ?”

“ਮੈਂ ਅੱਜ ਹੀ ਖਰੀਦੀ ਏ।”

“ਡੈਡ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਤੁਸੀਂ?”

“ਮਾਈ ਛੁੱਟ...।” ਸਾਡੇ ਸੇਵਿੰਗ ਅਕਾਊਂਟਾਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਵੀ ਹੱਕ ਹੈ ਕੋਈ..., ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮੈਂ ਜੋੜਦੀ ਮਰ ਗਈ।” ਕਹਿ ਉਹ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਈ। ਉਹ ਕਾਰ ਸਮਾਨ ਦੀ ਭਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਰੋਲੀ ਦੇ ਘਰ ਛੱਡ ਆਈ; ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਛਿਨਰ ਤੇ ਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵੀ ਬਣਾਇਆ।

ਵਾਪਿਸ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ; ਕਿਚਨ ਟੇਬਲ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਦੀਵਾਲੀ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਕੈਂਸਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਐ। ਤੁਸੀਂ ਦੀਵਾਲੀ ਦੀ ਰਾਤ ਡੈਡ ਕੋਲ ਜਾ ਰਹੇ ਓ, ਮੈਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ‘ਪਰਸਨਲ ਸਪੋਸ’ ਚਾਹੀਦੀ ਐ, ਮੈਂ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਘਰ ਰਹਾਂਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਅੱਕ ਥੱਕ ਚੁੱਕੀ ਆਂ।” ਕਹਿ ਉਹ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉੱਠੀ ਤੇ ਅਲਮਾਰੀ ’ਚੋਂ ਦੋ ਲਿਫਾਫੇ ਕੱਢ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੜਾਉਂਦੀ ਬੋਲੀ, “ਤੁਹਾਡੇ ਲਈ ਜੋ ਗਿਫਟ ਲਿਆਈ ਸੀ ਉਹ ਵਾਪਿਸ ਸਟੋਰ ਨੂੰ ਮੌਝ ਆਈ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣੀਆਂ... ਆਹ ਫੜੋ ਆਪਣੇ ਪੈਸੇ।”

“ਬੈਂਕਸ” ਕਹਿ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਲਿਫਾਫਾ ਫੜ ਲਿਆ।

“ਦੂਜੀ ਗੱਲ! ਮੈਂ ਘਰ ਵੇਚ ਰਹੀ ਹਾਂ। ਦੋ ਬੈਂਡਰੂਮ ਦਾ ਫਲੈਟ ਖਰੀਦਾਂਗੀ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਏ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਡੈਡ ਕੋਲ ਜਾਓ...। ਆਖਰੀ ਗੱਲ ਇਹ ਕਿ ਮੈਂ ਛੁੱਟੀਆਂ ਤੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ; ਮੇਰੀ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵੇਲੇ ਦੀ ਛੈਂਡ ਫਰਾਂਸ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸਕੋਲ ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਲਗਾ ਕੇ ਆਵਾਂਗੀ।”

ਦੋਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਟੱਡ ਕੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋਣ ‘ਕਿਵੇਂ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋਉ... ਕੁੱਕ, ਡਰਾਈਵਰ, ਕੇਅਰਟੇਕਰ ਤੇ ਬੈਂਕਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ...?’

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚਾਂ ‘ਚ ਪਏ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਫਿਰ ਬੋਲੀ, “ਤੁਹਾਡੇ ਡੈਂਡ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਚੁੱਕਣੀਆਂ ਪੈਣਗੀਆਂ, ਘਰ ਦੀ ਸੇਲ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਿੱਛੋਂ ਰੀਅਲ ਅਸਟੇਟ ਐਫਰਾਂ ਤੁਂ ਆਉਣਗੀਆਂ ਹੀ...।”

ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਫੌਨ ਕੀਤੇ ਹੀ ਅਰਵਿੰਦ ਦੇ ਫਲੈਟ ਤੇ ਜਾ ਧਮਕੀ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਦਿਆਂ ਹੀ ਅਰਵਿੰਦ ਦਾ ਦਿਲ ਧੱਕ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੇ ਮੱਬੇ ਤੇ ਪੁੜਪੁੜੀਆਂ ਤੋਂ ਪਸੀਨਾ ਪੂਝਿਆ। ਪਵਲੀਨ ਅੰਦਰ ਜਾ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਹੁਣ ਛੁਪਾਅ ਕਾਹਦਾ? ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹੈ?”, ਕਹਿ ਉਸ ਨੇ ਈਸ਼ਾ ਵੱਲ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰੀ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ। ਈਸ਼ਾ ਨੇ ਨਜ਼ਰਾਂ ਝੁਕਾਅ ਲਈਆਂ। ਅਰਵਿੰਦ ਵੱਲ ਤੱਕ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਬੰਬ ਸੁਟਿਆ, “ਮੈਂ ਘਰ ਸੇਲ ਤੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤੇ ਛੁੱਟੀਆਂ ਤੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਬੱਚੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਰਹਿਣਗੇ।”

ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਪੈਰ ਪਟਕਦੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੀ। ਅਰਵਿੰਦ ਖਚਰਾ ਜਿਹਾ ਹਾਸਾ ਹੱਸਦਿਆਂ ਪਿੱਛੇ ਬੁੜਬੁੜਾਉਂਦਾ ਆਇਆ, “ਯੂ ਆਰ ਸੋ ਸੈਲਫਿਸ਼...”

“ਸੈਲਫਿਸ਼”?

ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜੀ, ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਹੱਸੀ ਤੇ ਬੋਲੀ, “ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਇਹ ਉਪਾਧੀ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਦੇਣੀ ਬਣਦੀ ਸੀ; ਫਲਾਂ ਯੂ ਅਰਵਿੰਦ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਪੱਕਾ ਹੀ ਸੋਚ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਾ ਕਿ ਤੇਰੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਨੂੰ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਸਮੇਟਦੀ ਰਹਾਂਗੀ... ਆਈ ਸੇ, ਫਲਾਂ ਯੂ।”

ਯੂ, ਯੂ ਯੂ... ਲੁੱਕ ਲਾਈਕ ਏਹੋ ਅਮਰ... ਆ ਰਾਈ ਵਾਲਾਂ ਦਾ ਜਲੂਸ ਜਿਹਾ ਕੱਢ ਕੇ।” ਅਰਵਿੰਦ ਛੱਥਾ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ ਬਥਲਾ ਕੇ ਬੋਲਿਆ।

“ਮੇਰੇ ਤਾਂ ਵਾਲਾ ਬਬੇਰੇ ਸੋਹਣੇ ਨੇ ਭਾਰੀ ਨੇ, ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਾਂ, ਤੈਨੂੰ ਹੁਣ ਵਿੱਗ ਲਗਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦੈ ਤਾਂ ਕਿ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਕੁਝ ਜਦੋਂ ਵੀ।”

ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਪੋਰਟਸ ਕਾਰ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਬੜੀ ਤਸੱਲੀ ਨਾਲ ਬੈਠੀ। ਅਰਵਿੰਦ ਨੂੰ ਖਰੀਆਂ ਖਰੀਆਂ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹਲਕੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਲੇਡੀ ਗਾਗਾ ਦਾ ਗਾਣਾ ‘ਬੋਰਨ ਦਿਸ ਵੇਅ’ ਉਸ ਨੇ ਛੁੱਲ ਵੈਲੀਯੂਮ ਤੇ ਲਗਾਇਆ, ਕਾਰ ਸਟਾਰਟ ਕੀਤੀ। ‘ਅਰਵਿੰਦ ਜਦੋਂ ਕ੍ਰੈਡਿਟ-ਕਾਰਡ ਦਾ ਬਿੱਲ ਆਇਆ ਵੇਖੇਗਾ...। ਕਾਰ ਦੀ ਡਾਊਨ ਪੇਮੈਂਟ ਤੇ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਟਿਕਟ।’ ਉਹ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸੀ।

ਘਰ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਸਬਵੇਅ ਤੋਂ ਲਿਆਂਦਾ ਡਿਨਰ ਖਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ, “ਮੈਂ ਅੱਜ ਰਾਤੀਂ ਆਪਣੀ ਸਹੇਲੀ ਨਾਲ ਡਿਨਰ ਤੇ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਲੇਟ ਆਵਾਂਗੀ।”

ਚੁਚ ਰਚਨਾਵਾਂ – ਰਾਮ੍ਜਿੰਦਰਜੀਤ

1.

ਮੈਂ ਰੂਹ ਆਪਣੀ ਦੇ ਸਭ ਕੰਕਰ ਸਮੇਟੋ
ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਤੋਂ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ

ਤੇਰੇ ਹੀ ਨਾਮ ਦੇ ਅੱਖਰ ਮਿਲੇ ਨੇ
ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ।

ਹਵਾ ਵਿਚ ਤੈਰਦੇ ਕੁਝ ਸੁਰ ਮਿਲੇ ਸਨ
ਤੇਰੇ ਬੋਲਾਂ ਦੇ ਮੈਂ ਜੁਗਨੂੰ ਫੜੇ ਸਨ

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸੰਖ ਬੋਲੇ, ਨਾਦ ਗੁੰਜੇ
ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਚੁਪ ਸੰਗ ਸੰਵਾਦ ਕੀਤਾ।

ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮੇਰਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਸਾ ਲੈ
ਕਿਸੇ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਬਣਾ ਲੈ

ਮੇਰੇ ਅੰਦਰਲੋਏ ਐ ਕੈਦੀ ਪਰਿੰਦੇ
ਕਿ ਜਾਹ, ਤੈਨੂੰ ਮੈਂਹੁਣ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ।

ਹੁਣੇ ਕੁਝ ਤਾਰਿਆਂ ਨੇ ਪੰਧ ਬਦਲੇ
ਹੁਣੇ ਛੁਲਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਬਦਲੇ

ਹੁਣੇ ਸਾਗਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਏ
ਹੁਣੇ ਲੱਗਿਆ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ।

2.

ਅਧੂਰੇ ਪ੍ਰਾਬ ਦਾ ਅੱਧਾ ਸਫ਼ਾ ਕਬੂਲ ਕਰੋ।
ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਹੋ ਸਕੀ, ਓਨੀ ਵਡਾ ਕਬੂਲ ਕਰੋ।

ਤੁਹਾਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਅਜ਼ਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਰਵਾਇਤ ਹੈ।
ਕਸੂਰ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਸਜ਼ਾ ਕਬੂਲ ਕਰੋ।

ਕਿਤੇ ਨਾ ਹੋਰ ਜਾ ਕਰਨੀ ਪਵੇ ਦੁਆ ਮੈਨੂੰ।
ਕਿ ਪਰਤ ਆਉਣ ਦੀ ਮੇਰੀ ਦੁਆ ਕਬੂਲ ਕਰੋ।

ਕਿਸੇ ਮੁਕਾਬ ਤੇ, ਤੁੱਤਾਂ ਤੇ ਵੱਸ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ।
ਹੈ ਜੋ ਵੀ ਵਗ ਰਹੀ, ਉਹੀ ਹਵਾ ਕਬੂਲ ਕਰੋ।

ਹਰੇਕ ਕੋਣ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
ਹੈ ਦਿਲ 'ਚ ਪਿਆਰ, ਤਾਂ ਥੋਟਾ-ਖਰਾ ਕਬੂਲ ਕਰੋ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਔਖੀਆਂ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਨਕਸ਼ ਦੱਸੇਗਾ।
ਸਫਰ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਹਾਦਸਾ ਕਬੂਲ ਕਰੋ।

3.

ਨਾ ਕੁਝ ਵੀ ਦੇ ਤੂੰ ਸਵੇਰ ਵਰਗਾ।
 ਨਾ ਭਾਵੇਂ ਚਾਨਣ ਦੇ ਨਾਮ ਵਰਗਾ।
 ਲੈ, ਤੇਰੇ ਪੂਰਬ 'ਚ ਆਣ ਬੈਠਾ ਹਾਂ
 ਲੈ ਕੇ ਚਿਹਰਾ ਮੈਂ ਸ਼ਾਮ ਵਰਗਾ।

ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਹੀ ਸਲਤਨਤ ਵਿਚ
 ਅਜਿਹੇ ਕੌਤਕ ਵੀ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ
 ਕਿ ਤਖ਼ਤ ਫੰਡੇ ਦੇ ਵਾਂਗ ਜਾਪੇ
 ਤੇ ਫੰਦਾ ਜਾਪੇ ਇਨਾਮ ਵਰਗਾ।

ਅਮੁੱਕ ਪੈਂਡਾ, ਅਰੋਕ ਰਸਤਾ
 ਅਤੇਲ ਮਿੱਟੀ, ਅਬੋਲ ਰਾਹੀਂ
 ਮੈਂ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ਾਂ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਹੈ
 ਸ਼ਬਦ ਮੰਜ਼ਲ-ਮੁਕਾਮ ਵਰਗਾ।

ਬਹਾਰ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਮੁੜ ਗਈ
 ਤਾਂ ਇਸ 'ਚ ਹੈਰਾਨਗੀ ਵੀ ਕਾਹਦੀ
 ਜੇ ਸ੍ਰੁਕੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਸਰਿਆਨਾ
 ਸ਼ਬਦ ਇੱਕ ਵੀ 'ਸਲਾਮ' ਵਰਗਾ

4.

ਤਿਹਾਏ ਦੌਰ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਪੜ੍ਹੇ ਕਿਹੜਾ
 ਮੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਸੂਲੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਕਿਹੜਾ।

ਭਲਾ ਸੀ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਰੁਖ ਹੇਠ ਉੱਗ ਪੈਂਦਾ
 ਕਿ ਵਰ੍ਹਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਪੁੱਪੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਿਹੜਾ।

ਅਜੇ ਤਾਂ ਭੁਰਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕੜੀਆਂ
 ਗਲੇਡੂ ਅਰਸ ਦੇ ਉੱਤੇ ਜੜ੍ਹੇ ਕਿਹੜਾ।

ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਮੱਥੇ ਮੱਸਿਆ ਹੋਵੇ,
 ਪਰਾਈ ਆਸ ਦੇ ਜੁਗਨੂੰ ਫੜ੍ਹੇ ਕਿਹੜਾ।

ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਮੈਂ, ਉਸ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਨੇ
 ਮੁਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਸਾਂਹਵੇਂ ਖੜ੍ਹੇ ਕਿਹੜਾ।

ਮਰਬਜੀਤ ਸੋਹੀ ਦੀਆਂ ਦੋ ਕਮਵਿ-ਰਚਨਾਵਾਂ ਚੋਜ਼ੀ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਨਾਮ

ਬੜਾ ਹੀ ਸੌਖਾ ਹੈ !
 ਪੋਹ ਦੀਆਂ ਕੱਕਰੀਲੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ
 ਰਜਾਈਆਂ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ,
 ਸੁਲਘਦੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਲਿਖ ਲੈਣੀਆਂ !
 ਬੜਾ ਹੀ ਸੌਖਾ ਹੈ !
 ਸ਼ਹੀਦੀ ਜੋੜ-ਮੇਲਿਆਂ 'ਤੇ
 ਭਰੇ ਹੋਏ ਪੰਡਾਲਾਂ ਵਿੱਚ...
 ਤੱਤੀਆਂ ਤਕਰੀਰਾਂ ਕਰ ਲੈਣੀਆਂ,
 ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਤੇ ਗੋਲਕਾਂ ਭਰ ਲੈਣੀਆਂ !

ਬੜਾ ਹੀ ਸੌਖਾ ਹੈ !
 ਤੇਰੇ ਕੱਕਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਣੇ
 ਪਰ ਤੇਰੇ ਬਖਸ਼ੇ ਕੱਕਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ
 ਅਮਲ 'ਚੋਂ ਖਾਰਜ ਕਰ ਲੈਣਾ !

ਜਦੋਂ ...
 ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕਾਂਬੇ ਛਿੜਦੇ ਨੇ
 ਦੰਦਾਂ ਨਾਲ ਦੰਦ ਭਿੜਦੇ ਨੇ
 ਉਦੋਂ ਲਾਵੇ ਵਰਗਾ ਜਿਗਰਾ ਚਾਹੀਦਾ
 ਸਰਸਾ ਦੇ ਸ਼ੂਕਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ
 ਉਤਰਨ ਲਈ !
 ਜਦੋਂ ਨਾੜਾਂ ਵਿੱਚ ਖੂਨ ਜੰਮਦਾ ਹੈ !
 ਜਦੋਂ ਬੁੱਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਿਸਮ ਕੰਬਦਾ ਹੈ !
 ਉਦੋਂ ਲੀਰਾਂ ਵਿੱਚ
 ਹੌਸਲਾ ਸਲਾਮਤ ਰੱਖਣ ਲਈ
 ਖੇਡਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ਾਹੀ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਨਕਾਰਨ ਦੀ
 ਡਕੀਰੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ !

ਹਜ਼ਮ ਦੀ ਆੜ ਵਿੱਚ ਤਾਂ
 ਹਕੂਮਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਭਿੜ ਸਕਦੈ
 ਪਰ ਢੀਮਾਂ ਦੇ ਸਗੂਣੇ ਤੇ
 ਸੂਬਿਆਂ-ਮਨਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਬੇਫ਼ਕਰ
 ਇਕੋ ਹੀ ਸਿਰ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦਾ
 ਜੋ ਕੰਮ ਨੂੰ ...
 ਝੱਖੜਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਗਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ !

ਅਸੀਂ ਜੁਗਨੂੰ
 ਤੇਰਿਆਂ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ
 ਐਪਰ ਕਾਲੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹਤ ਨੂੰ
 ਵੰਗਾਰਨ ਦੀ ਤੌਫ਼ੀਕ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ !
 ਕਲਮ ਦੀ ਨੋਕ ਤੇ
 ਆਪਣਾ ਸੀਸ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ !

ਅਸੀਂ “ਬਾਵਨ ਵੰਸ਼ੀ”
 ਚਾਹੇ ਹੁਣ ਦੀਵਾਰਾਂ ਲਈ ਵਰਜਿਤ ਹਾਂ !
 ਪਰ ਸਾਹਾਂ ਵਿੱਚ...
 ਤੇਰੀ ਤਵਾਰੀਖ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ !
 ਯਾਰੜੇ ਦੇ ਸੱਬਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ !

ਇਨਕੀ ਪ੍ਰਤੀਤ

ਅਸੀਂ ਜੋ ਬਿਖਰ ਗਏ ਹਾਂ
 ਪੂਰਬਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿਤੀਆਂ ਉੱਤੇ
 ਜਾਬਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ
 ਜੰਤਰੀਆਂ ਭਾਤਰ ਹੀ,
 ਬਹਿਸਣ ਜੋਗੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਾਂ
 ਅਸੀਂ ਗੋਬਿੰਦਪਾਰਾ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਹੋਣ ਦਾ
 ਦਮ ਤਾਂ ਭਰਦੇ ਹਾਂ
 ਪਰ ਯੁੱਗਾਂ ਨੂੰ ਰਸ਼ਨਾਉਣ ਵਾਲੀ ਲੋਅ ਨੂੰ
 ਦਿਵਸਾਂ ਤੀਕ ਮਹਿਦੂਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ !

ਕਦੇ ਪ੍ਰਭਾਤ ਦੀ ਸਹਿਜਤਾ ਨੂੰ
 ਖੜਤਾਲਾਂ ਨਾਲ ਛਲਣੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ
 ਕਦੇ ਚਿਮਟਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੌਹਦੇ ਹਾਂ
 ਸੁਖ ਆਸਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ
 ਅਸੀਂ ਅੰਤਰ ਕਰ ਨਾ ਪਾਏ
 ਪਹਾੜਿਆਂ ਅਤੇ ਪੰਕਤੀਆਂ ਵਿਚ
 ਅਸੀਂ ਉਲੜੇ ਹਾਂ
 ਗਿਣਤੀਆਂ-ਮਿਣਤੀਆਂ ਵਿਚ !

ਅਸੀਂ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਦੀਵੇ ਬੁਝਾ ਕੇ
 ਆਤਮਿਕ ਚਾਨਣ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ
 ਕਦੇ ਵਿਵਾਦਿਕ ਸਰਸਾ ਵਿੱਚ ਰੁੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ
 ਕਦੇ ਮਰਿਯਾਦਾ ਦੇ...
 ਮਾਛੀਵਾੜੇ ਵਿੱਚ ਘਰਦੇ ਹਾਂ
 ਸਾਡੇ ਸਿਦਕ 'ਚੋਂ ਗੁਆਚ ਹੀ ਚੁੱਕੇ ਨੇ
 ਯਾਰੜੇ ਦੇ ਸੱਥਰ ਦੇ ਨਕਸ਼
 ਸਾਡੀ ਸੰਵੇਦਨਾ...
 ਹੁਣ ਖੇਡ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਮੁਗੀਦ ਹੈ।

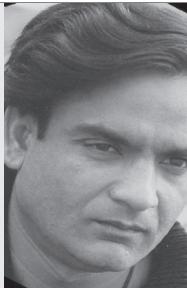

ਚਿੱਟੇ-ਵੱਗ ਨੇ...
 ਨੇਜ਼ਿਆਂ ਤੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖੀ
 ਹੁਣ ਮਣਕਿਆਂ ਦੀ ਮੁਹਤਾਜ਼ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ
 ਹਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਭਿੜਨ ਵਾਲੀ ਕੌਮ
 ਮਨੋ-ਵਿਕਲਾਂਗ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ

ਅਸੀਂ ਠੱਪਿਆਂ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ...
 ਸ਼ਾਇਦ 'ਕੱਕੇ' ਵੀ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਾਂ
 ਢੂਜਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਨਿੱਖੜਣ ਲਈ
 ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੱਲ ਤੇ ਵਿਦਰੋਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ
 ਅਸੀਂ ਟਕਸਾਲੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ
 ਸਰਬਲੋਹੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ
 ਪਰ ਤੇਰੇ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ !
 ਤੇਰੇ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਬੰਦੂਬੁੰਦੀ ਪਰਖ ਲਈ
 ਹਿੱਕ ਅੱਗੇ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ
 ਐਪਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤਾਂ
 ਕੇਵਲ ਹਿੱਤ ਨੇ !

ਸੱਚ ਹੈ
 ਕਿ ਅਸੀਂ ਜੀਵਤ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਹਾਂ
 ਪਰ ਕੀ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਦੇ
 ਹੱਕਦਾਰ ਹਾਂ??

ਇਸ ਦਲੀਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਹਮੁੰਤੀ ਲਿੰਪੀ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਪਾਏਦਾਰ ਗਜ਼ਲ, ਨਜ਼ਮ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਈ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਨੈਜ਼ਵਾਨ ਸਾਈਰ ਸਰਫਰਾਜ਼ ਸਫੀ ਦਾ ਨਾਂ ਬੜਾ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਚਰਚਿਤ ਪੁਸਤਕ 'ਚੇਤਰ' ਨਾਲ ਉਹ ਹੋਰ ਵੀ ਨਵੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਉਹਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਨ ਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਅਦਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਅਵਾਰਡ 'ਮੁਸਤ ਬੱਦਰ ਪੋਸ਼' ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਬੇਸ਼ਮਾਰ ਪਾਠਕਾਂ ਸੱਗਰਿਆਂ ਵੱਲ ਜੁੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈਆਂ ਨੇ। ਪੇਸ਼ ਹਨ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਰਚਨਾਵਾਂ.....

ਸ਼ਰਦਗਜ਼ ਸਨੀ

—ਕਵਿੰਦਰ ਚਾਂਦ

ਸਾਹ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਪਾਕ ਕਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਏ ਸੱਜਣ ਸਾਨੂੰ ਖਾਕ ਕਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਏ ਇਸ਼ਕ ਦਿਲਾਂ ਦਾ ਸੋਹਣਾ ਮਰਹਮ ਹੁੰਦਾ ਏ ਯਾਰ ਅਜੀਅਤ-ਨਾਕ ਕਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਏ ਹਿਜਰ ਕਮੀਨਾ ਤਿੱਖਾ ਖੱਜਰ ਬਣ ਕੇ ਤੇ ਸਾਡਾ ਸੀਨਾ ਚਾਕ ਕਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਏ ਜਿਹੜਾ ਸਾਡਾ ਰਸਤਾ ਤਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਤਾਕ ਕਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਏ ਰੂਪ ਤੇਰੇ ਦੇ ਖੁਸ਼ਬੂ ਭਰੇ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਤੇ ਵਾਕ ਕਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਏ ਸੌਖ ਵੇਲੇ ਤਗੜਾ ਤਗੜਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸੱਕਾ ਸਾਕ ਕਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਏ ਯਾਰ ਸਫੀ ਦੇ ਰੁਸੇ ਹੋਏ ਦਿਲਬਰ ਨਾਲ ਲੰਮੀ ਚੱਡੀ ਟਾਕ ਕਰਨ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਏ।

ਜਾਦੂ ਤੇਰੀ ਚਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ
ਜਿਸਰਾਂ ਸੁਰ ਤੇ ਤਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ

ਚੰਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਬਾਗ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ
ਤੇਰੇ ਹੁਸਨ ਜਮਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ

ਮੈਂ ਸੀ ਓਸ ਸੀ ਰਾਤ ਬੜੀ ਸੀ
ਚੰਨ ਸੀ ਨੱਚਦਾ ਖਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ

ਨਿੱਕੀ ਉਮਰੇ ਦਿਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ
ਰੱਖ ਕੇ ਸੁਰਖ ਰੁਮਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ

ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ
ਸ਼ਗਨਾਂ ਵਾਲੇ ਥਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ

ਯਾਰ 'ਸਫੀ' ਤੂੰ ਇਸ਼ਕ ਨੂੰ ਛੱਡਦੇ
ਨਾ ਪਉ ਇਸ ਜੰਜਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ।

ਝੱਲਿਆ! ਜੀ ਨੂੰ ਜੀ ਹੁੰਦੀ ਏ
ਹੋਰ ਮੁਹੱਬਤ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਏ
ਤੇਰਾ ਮੁੱਖੜਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸੋਚਾਂ
ਐਸੀ ਸੂਰਤ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਏ!!

ਆਸ਼ਕ ਨਾ ਸਾਹ ਦੇਂਦੇ ਡਰਦੇ
ਨਾ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਸੀ ਹੁੰਦੀ ਏ

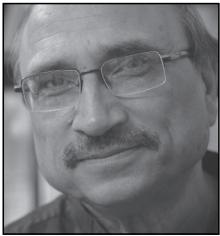
ਹਰ ਇਕ ਦਿਲ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਾਣੀ
ਸਮਝੋ ਸੱਚੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ

ਪਹਿਲੇ ਤੋੜ ਦੀ ਬੋਤਲ ਵਰਗੀ
ਪੂਰੀ ਕਿੱਥੇ ਪੀ ਹੁੰਦੀ ਏ

ਪਿਓ ਦਾ ਲੱਕ ਜੇ ਦੋਹਰਾ ਕਰਦੀ
ਉਹ ਮਾੜੇ ਦੀ ਧੀ ਹੁੰਦੀ ਏ

ਯਾਰ 'ਸਫੀ' ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੀ ਦੱਸਾਂ
ਆਖਿਰ ਉਲਫ਼ਤ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਏ।

ਕੁਮਾਰ ਅੰਬੁਜ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਹਿੱਤੀ ਕਵਿਤਾਵਾਂ—ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਜਗਦੀਪ ਸਿੱਧੂ

ਕੁਮਾਰ ਅੰਬੁਜ

ਜਗਦੀਪ ਸਿੱਧੂ

ਨਵੇਂ ਅਪਰਾਧੀ

ਜਦੋਂ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਦੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ
ਉਹ ਮੁੜ੍ਹਮਹਨ
ਏਨੀਆਂ ਨਿਰਦੋਸ਼, ਏਨੀਆਂ ਮਾਸੂਮ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ
ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ
ਕਿ ਜਿੰਦਗੀ ਭਰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਪਾਉਂਦੇ
ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਪਰਾਧ
ਮਸਲਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਕੁਝ ਅੱਡ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ
ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਸਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ
ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ ਜੱਜ ਨੂੰ
ਜਾਂ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੇ
ਇਕ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਆਪਣੇ ਢੁੱਖਾਂ ਬਾਰੇ
ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਨੇ
ਤੇ ਜਿਉਂਦੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਰਿਸਤੇਦਾਰ
ਗੁਆਂਢੀ ਮੁਲਕ ਵਿਚ

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ
ਕਿਝ ਬਚਿਆ ਜਾਏ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਪਰਾਧਾਂ ਤੋਂ
ਉਹ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਦੇ ਨੇ
ਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ਾਨਾ
ਇਕ ਨਵੇਂ ਅਪਰਾਧ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਪਾਉਂਦੇ ਨੇ।

ਇੱਕ ਠੰਡੀ ਸ਼ਾਮ

(ਇੱਕ ਬਜ਼ੁਗਾ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ)

ਸੰਗ-ਸਾਥ ਦੀਆਂ ਹੱਦਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ
ਪਰ ਇਕੱਲੇਪਨ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ
ਉਹ ਹੈ ਅੰਤਰਿਕਸ਼ ਵਾਂਗ
ਰੋਜ਼ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ ਆਪਣਾ ਘੇਰਾ
ਇਕ ਕਾਲਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਪ੍ਰਲਾਅ
ਜੀਹਦੇ ਵਿਚ ਅਣਗਿਣਤ ਗ੍ਰਹਿ ਤੇ ਤਾਰੇ
ਪਰ ਸਭ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਲੱਖਾਂ ਮੀਲ ਦੂਰ
ਕੁਦ ਦੀ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਚਮਕਦੇ
ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਹੀ ਨੂੰ ਰੋ ਵਿਚ ਗੁਆਚੇ

ਗੁਰੂਤਾ ਖਿੱਚ ਹੈ ਇਕੱਲੇਪਨ ਦੀ ਇਸ ਖਾਈ ਵਿਚ
ਜਿਹੜਾ ਖਿੱਚ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ
ਤੇ ਤੁਸੀਂ ਖੁੱਭ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਕਿਸੇ ਬਲੈਕ-ਹੋਲ ਵਿਚ

'ਕੱਲੇ ਰਹਿ ਜਾਣਾ
ਕੋਈ ਚੋਣ, ਚਾਹ ਜਾਂ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ
ਬਸ ਤੁਸੀਂ ਕੱਲੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹੋ
ਕਿਸੇ ਹੋਣੀ ਵਾਂਗ
ਪਰ ਸੋਚੋਗੇ ਤਾਂ ਦੇਖੋਗੇ
ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਢਾਂਚਾ ਹੈ
ਜੋ ਪੇਸ਼ ਆਉਣ ਲੱਗਿਆ ਹੈ ਹੋਣੀ ਵਾਂਗ

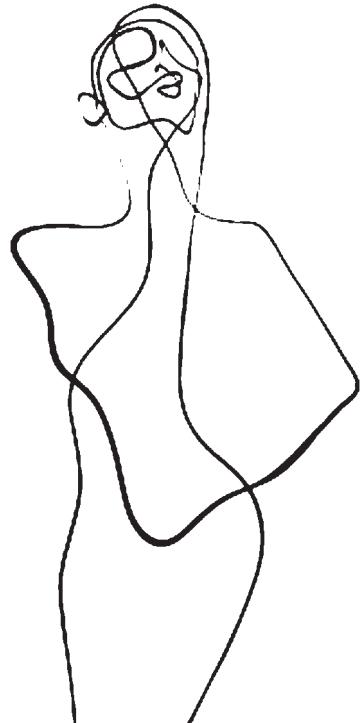
ਇਹ ਸਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਏਨਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ
ਕਿ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
ਇਕ ਦਿਨ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਕਦਰ 'ਕੱਲੇ ਰਹਿ ਜਾਵੋਂਗੇ
ਇਹ ਇਕਾਂਤ ਨਹੀਂ ਇਕੱਲਾਪਨ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ

ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਈ ਦੁੱਖ ਸਹਿਣ ਦੀ ਆਦਤ
ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਗਿਆ ਮੈਂ ਗੁਢਾ ਦੇ ਬਾਹਰ
ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬਣ ਗਈ ਰੇਲਗੱਡੀ
ਚਾਹ ਦੀ ਕੇਤਲੀ ਚੌਂ ਇਕਦਮ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆ ਗਈ ਬੁੜਕ ਕੇ
ਉਹਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੱਸਾ ਬਣਿਆ ਸੀ ਜਦ ਪਹੀਆ ਆਇਆ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ
ਉਹਦੇ ਬਾਅਦ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਰੋਜ਼ ਬਣੀ ਉਹ
ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਇਨਸਾਨ ਅੰਤਰਿਕਸ਼ ਵਿਚ

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੱਕ
ਤੇ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਯਕੀਨ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ
ਇਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਇਹ ਤਾਂ ਜਮਾਂ ਕੀਤੀ ਜੀਵਨ ਇੱਛਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਮਿਲੀ ਹੈ ਮੈਨੂੰ
ਵਣ-ਮਾਨਸ ਤੋਂ
ਤੇ ਅੱਗੇ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਆਸਰੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ
ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਜੋੜਾਂ ਤਾਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਇਆ
ਦੁੱਖ ਸਹਿਕੇ ਸੁੱਖ ਪਾਉਣ ਦਾ ਸਲੀਕਾ
ਇਕ ਰਾਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤੇ ਗਏ ਰਹਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਠਿਨ ਕਿਲ੍ਹੇ
ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਹੱਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

ਇਹ ਸਭ ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਲੰਬੀ ਪਰੰਪਰਾ ਹੈ
ਮੈਂ ਇਸੇ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਹਾਂ
ਰੋਜ਼-ਰੋਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਭਿਆਸ
ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵਾਰ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨ

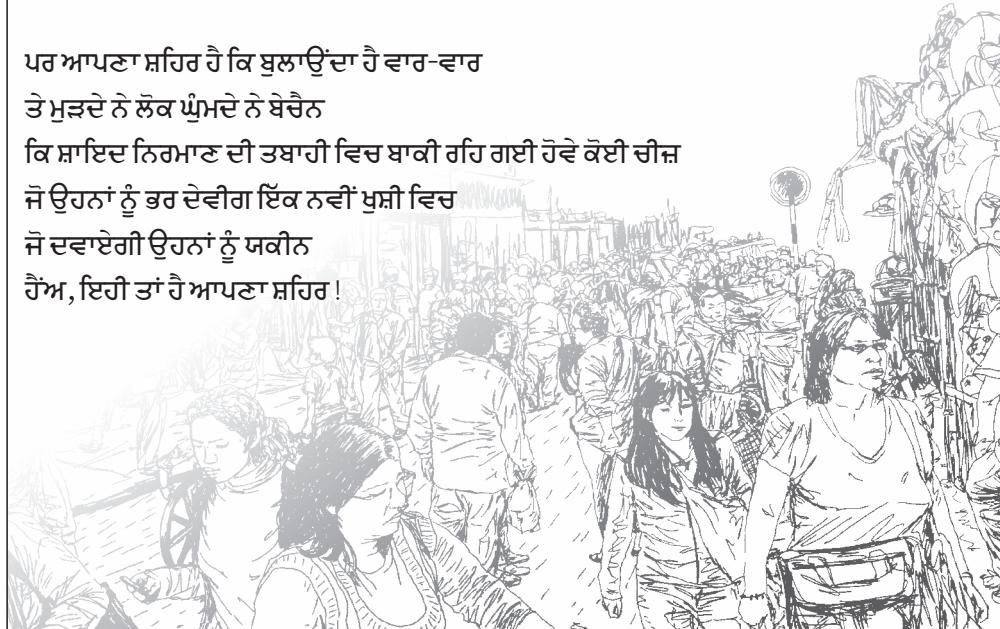

ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਮੁੜਦੇ ਲੋਕ

ਲੋਕ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮੁੜਦੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ
ਘੁੰਮਦੇ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ
ਪੁਰਾਣੇ ਪਾਰਕਾਂ ਵਿਚ
ਬੈਠਦੇ ਨੇ ਦੇਰ ਗਤ ਤੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ ਉੱਪਰ
ਦੇਖਦੇ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰੁਖਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਤੀਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ 'ਚੋਂ ਰਿਸਦੀ ਚਾਂਦਨੀ
ਨਵੀਆਂ ਕਲੋਨੀਆਂ ਪੁਰਾਣੇ ਮਕਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਨੇ

ਉਹ ਮੁੜਦੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਇੱਕ ਪਰਦੇਸੀ ਵਾਂਗ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਨੇ
ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਮੁੜਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ
ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਚਿਹਰੇ, ਪੁਰਾਣੇ ਚੌਰਾਹੇ
ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਪੰਚੀ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਰੰਧ
ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੋਹਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਬਾਕੀ ਤੇ ਮਹਿਕਦੀ ਹੈ
ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ ਉਹ ਮੈਦਾਨ, ਉਹ ਥਾਵਾਂ ਜਿਥੋਂ ਦਿਸਦਾ ਸੀ ਪੂਰਾ ਅਸਮਾਨ
ਪਰ ਪਾਊਂਦੇ ਨੇ ਹੁਣ ਓਥੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਗੁਜ਼ਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ
ਜਿਵੇਂ ਗੁਪਤ-ਕਾਲ ਜਿਵੇਂ ਕੁਸ਼ਾਨ ਵੰਸ਼ ਜਿਵੇਂ ਮੋਹਨਜ਼ਦੜੇ

ਪਰ ਆਪਣਾ ਸ਼ਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਵਾਰ-ਵਾਰ
ਤੇ ਮੁੜਦੇ ਨੇ ਲੋਕ ਘੁੰਮਦੇ ਨੇ ਬੇਚੈਨ
ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਈ ਹੋਵੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼
ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਰ ਦੇਵੀਗ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ
ਜੋ ਦਵਾਏਗੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨ
ਹੈਂਅ, ਇਹੀ ਤਾਂ ਹੈ ਆਪਣਾ ਸ਼ਹਿਰ !

ਕਨੇਡੀਅਨ ਪ੍ਰਵਾਸੀ : ਪ੍ਰਾਈਟੀਆਂ ਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ

—ਅਮਰੀਕ ਪਲਾਹੀ

ਅਜ ਤੱਕ ਦੋ 115 ਸਾਲਾ ਸਫਰ ਦੌਰਾਨ ਕਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸ਼ਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜੱਦੋ-ਜਹਿਦਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰ ਕੇ ਅਣਗਿਣਤ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਉਤਰਾਅ ਚੜ੍ਹਾਅ ਦੇਖੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੀਮਤ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਿਰਜ਼ ਅਤੇ ਦਿੜ ਇਗਾਦੇ ਨਾਲ ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਸਹਿ ਕੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀ ਜਿੱਲਤ, ਵਿਤਕਰਾ, ਨਸਲਵਾਦ, ਯੂਨੀਅਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਹੱਕ ਲਈ, ਵੋਟ ਪਾਉਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਲਈ, ਸੰਮਤੀ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਹੱਕ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਘਾਲਣਾ ਘਾਲ ਕੇ ਸਾਡੇ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਲਈ ਰਾਹ ਮੌਕਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਅਜੋਕੀਆਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦੀ ਪਰਵਾਜ਼ ਦੇ ਖੰਭਾਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਦਾ ਲਈ ਧੂਰ ਤਾਰੇ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਅਜ ਅਸੀਂ ਨਿਰੰਤਰ ਤਰੱਕੀ ਦੀਆਂ ਮੰਜਲਾਂ ਸਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਅਜੋਕੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਸੁੱਖਾਂ, ਸਹੂਲਤਾਂ, ਹੱਕਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿਚ ਸੰਕਟਮਈ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੇ ਦਰਪੇਸ਼ ਵੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਅੱਜ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਖਿੱਤਿਆਂ ਵਿਚ ਗੌਲਣਯੋਗ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਣ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਸਾਡੀ ਸਿੱਧੀ ਪਹੁੰਚ ਬਣੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵੋਟ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਜਾਇਜ਼ ਮੰਗਾਂ ਲਈ ਬਣਦਾ ਅਤੇ ਸ਼ਨਾਕਤੀ ਸਥਾਨ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਨਖਿਧ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉਠ ਕੇ ਪਦਾਰਥ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਬਹੁਤਾਂਤ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਣੀ ਹੋਣ ਲਈ, ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਪੰਜ ਦਾਗਕਿਆਂ ਦੇ ਸਥਾਪਤੀ ਚੱਕਰਵਿਯੂ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਨਵੇਂ ਦੌਰ ਵਿਚ ਆ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਪਹਿਲੇ ਛੇ ਦਹਾਕੇ ਮਿੱਲਾਂ, ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨਾਂ, ਖਾਣਾਂ ਅਤੇ ਸਫ਼ਾਈ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸ੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰ ਨਵੀਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਨ ਤਿਜਾਰਤੀ ਉਡਾਨ ਭਰੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਦਸ਼ਾ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬਰਾਬਰੀ ਲਈ ਅਣਕਿਆਸੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪੈਰ ਰੱਖ ਲਏ ਹਨ।

ਇਹ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਸਾਡੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਬਦਲੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ਰੇਣੀ ਵਿਚ ਨਿਕਲ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਜਮਾਤ ਬਣ ਗਏ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵਧੇਰੇ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਆਪਣੇ ਅੂਪਰੇ ਸੁਫ਼ਨਿਆਂ ਦਾ ਭਾਰ ਅਸੀਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਮੋਹਿਅਾਂ ਤੇ ਲਿਆ ਧਰਿਆ ਹੈ। ਜਿਸਨੇ ਸਾਡੇ ਅੰਦਰ ਛੁਪੀ ਜਗੀਰੂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਸਜਿੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਭਰਮ ਸਿਰਜ ਲਿਆ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ

ਕਹਿਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੱਤਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਅਕਾਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਬਲਕਿ ਇਸ ਲਈ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਧਰਤ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਵਾਪਰਨਾ ਕੁਦਰਤੀ ਵਰਤਾਰਾ ਸੀ। ਤਬਦੀਲੀ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਨਿਯਮ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਰੱਦੋ ਬਦਲ ਵੀ ਉਨੀਂ ਹੀ ਕੁਦਰਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਬਦੀਲੀ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਾਲਾਤ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਵਰਗ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀਆਂ ਮਨੋਵਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਕਾਰਾਤਮਿਕ ਜਾਂ ਸਾਕਾਰਾਤਮਿਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਹ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸੋਚਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਉੱਥਲ ਪੁਥਲ ਦਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਤੇ ਕੀ ਅਸਰ ਪਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਨਾ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਸੰਭਾਵੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਦੋ-ਚਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹੋ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਸੰਭਵ ਹੈ ਸਾਡਾ ਅਨੁਭਵ ਤੁਹਾਡੇ ਜੀਵਨ ਲਈ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਵੇ। ਆਓ, ਸੰਵਾਦ ਖਾਤਿਰ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸੰਭਾਵੀ ਹੱਲ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਆਪਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਹਿਜ ਜਿਹਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖਾਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਦੇਖਣ, ਜਾਚਣ ਅਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਈਏ।

ਸਮਾਜਿਕ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਆਸੀਂ :— ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਪਰਵਾਸੀ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਮਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਅੰਬਰਾਂ ਉਡਾਰੀ ਭਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਜੀਵਨ, ਸੁੱਖ, ਸੁਰੱਖਿਆ, ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦਾ ਉੱਜਲਾ ਭਵਿੱਖ ਆਦਿ ਗਿਣਨਯੋਗ ਕਾਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਸਮੁੱਚਤਾ ਵਿਚ ਦੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉੱਗਲੀ ਫੜੀ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਸੋ ਮੁੱਖ ਧੁਗ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਧੁਗ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਕਾਈ ਪ੍ਰੀਵਾਰ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਂ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੀ ਤੱਤੀਕੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨੁਕਸਾਨ ਇਹ ਅਹਿਮ ਇਕਾਈ ਦਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਕੁੰਡਲੀਏ ਸੱਪ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਰ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਨਾਗਵਲ ਪਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਮੋਹ ਮੁਹੱਬਤ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਸਵਾਰਥ ਅਤੇ ਲਾਭ ਨੇ ਮੱਲ ਲਈ ਹੈ। ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣਾਉਣ ਜਾਂ ਤੋੜਨ ਲਈ ਮਾਪਦੰਡ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਫਸਲ ਵਾਂਗ ਪਾਲਣਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਵੀ ਇਸੇ ਸੋਚਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕੜੀ ਦਾ ਨਹਿੰਧ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਸੁਫ਼ਨੇ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੇ ਦੁਆਵਾਂ ਵਾਲੇ ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਅਗਿਆਤ ਬੇਬੀ ਸਿਟਰ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਦਾਰਥਿਕ ਭੱਠੀ ਦਾ ਝੁਲਕਾ ਬਣਨਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਮਾਂ ਨੂੰ ਤਰਸ ਗਿਆ ਬੱਚਾ, ਯਕੀਨ ਹੀ ਤਰਸਯੋਗ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕੋਰੇ ਕਾਗਜ਼ ਵਰਗੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਕਤ ਦੀ ਭੱਠੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਪਰਚਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਜਾਂਦੇ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਜਾਂ ਆਦਤਾਂ ਬਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਕੋਲ ਵਕਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ। ਉਸਦੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਆਏ ਗਰੇਡ ਹੀ, ਉਸਦੇ ਚੰਗੇ ਮਾੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦਾ ਪੈਮਾਨਾ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕ

ਰੁਚੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਨਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਪੈਮਾਨਾ ਪੈਸੇ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮਾਪਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਇਕੱਤਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਿਤਾਏ ਵਕਤ ਦੇ ਪਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁੱਲਵਾਨ ਅਤੇ ਸਦੀਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜਦੋਂ ਬੱਚਾ ਵੱਡੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਮਾਪੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਇੰਜਨੀਅਰ, ਡਾਕਟਰ ਜਾਂ ਵਕੀਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਕੂਲ ਸਿਸਟਮ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿੱਤੇ ਲਈ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਅਸੀਂ ਬੱਚੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕੌਸਲਰ ਵੱਲੋਂ ਸੁਝਾਈ ਗਈ ਦੂਜੇ ਕਿੱਤਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਨਿਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਦੇਖਿਆਂ ਘਟੀਆ ਦਰਜੇ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਕੀ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚਾ, ਉਸ ਕਿੱਤੇ ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਅਪਣਾ ਲਵੇ, ਜਿਹੜਾ ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ? ਨਹੀਂ, ਹਰਗਿਜ਼ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਅਮਲ ਬੱਚੇ ਦੀ ਅੰਤਰੀਵ ਇੱਛਾ ਵਿਰੋਧੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਨੂੰ ਬੱਚਾ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੰਨ ਤੇ ਲਵੇ, ਪਰ ਕਦੇ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਅਜਿਹੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦੇ ਅਸੀਂ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਮਾਪੇ ਤੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਅੱਛੇ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੋਸਤ ਹੋਣਾ, ਮਾਪੇ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹੈ। ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਬੇਫ਼ਕਰ ਹੋ ਕੇ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਉਹਿ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ। ਇਹ ਪੀੜ੍ਹੀ ਪਾੜਾ ਅਤੇ ਵੱਖਰੀ ਸੋਚ ਦਾ ਧਰਾਤਲ ਦੇ ਅਤਿ ਸੁਹਿਰਦ ਸਮਾਜਿਕ ਇਕਾਈਆਂ ਵਿਚ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਸਕਤੇ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਲੋੜ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਂਝ ਦਮ ਤੋੜ ਰਹੀ ਵਸਤ ਬਣਕ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅਸੀਂ ਬਾਲਗ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨਾਲ ਦਕੀਆਨੂਸੀ ਗੱਲਾਂ ਕਾਰਨ ਅਕਸਰ ਹੀ ਗੁੱਸੇ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨੇੜਲੇ ਭੈਣਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ, ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਨਾਕਾਸੀ ਕਾਰਨ ਸੰਪਰਕ ਲੱਗਭੱਗ ਖਤਮ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਸਾਂਝੇ ਕਰ ਸਕਣ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਬੱਚਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਰੋਤ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਅਤੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ ਦਾ ਅਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਬਿਨਾਂ ਭਰ ਅਤੇ ਬੇਝਿਜਕ ਹੋ ਕੇ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਵੀਂ ਨਵੇਲੀ ਅਤੇ ਅਗਿਆਤ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਅਤੇ ਮਾੜੇ, ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵਿੱਦਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦੀ ਚਾਰਦਿਵਾਰੀ ਵਿਚ ਬੰਦ ਹੋਈ ਰੂਹ ਨੂੰ, ਬੱਦਲਵਾਈ ਵੀ ਨਿੰਬਲ ਵਾਂਗ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਉਹ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵਿਲੱਖਣ ਆਵੇਸ਼ ਵਿਚ ਉਹ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਭੁਲੇਖੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਵੀ ਹਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਸਟੇਜ ਘਰੋਂ ਸਿੱਖੀ ਹਰ ਰਵਾਇਤ ਦੀ ਨਾਫਰਮਾਨੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੀ ਨਫਰਤ ਬਗਾਵਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗਦੀ ਹੈ।

ਇਸਦਾ ਅੰਤ ਗੈਂਗਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਭਰਿਆ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਿਬ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਸਮਾਜਿਕ ਬਗਾਵਤ ਦਾ ਅਕਸ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। 1990 ਵਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ 170 ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਾਡੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬੱਚੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਬਿਬਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਸਫਲ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ

ਸੰਭਾਵੀ ਸੁਫਨੇ ਨੂੰ ਚਕਨਾਚੂਰ ਕਰ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਪੌੜੀ ਸਦੀ ਦਾ ਕਮਾਇਆ ਰੁਤਬਾ ਕੱਖੋਂ ਹੌਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਵਰਤਾਰਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਡੀਆਂ ਧੀਆਂ ਵੀ ਅਸਿਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਜ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਬੁੱਲ੍ਹ ਪੇਲ ਦੀਆਂ ਆਦੀ ਹੋ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਮਿਹਨਤੀ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਉਸੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕੋਰ ਨੇ ਸਾਡੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਨਣਾ ਹੈ।

ਇਹ ਕਿਉਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਇਸਦਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇੱਕ ਫਿਕਰੇ ਵਿਚ ਜੁਆਬ ਦਿੱਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਪ੍ਰਤੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬੱਚੇ ਭਾਵੇਂ ਦੋ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਣ ਉਹ ਬਾਕੀ ਦੇ 98 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲਈ ਨਾਕਾਰਾਤਮਿਕ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਗੜਿਆ ਬੱਚਾ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਫਿਕਰਮੰਦ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਭਾਰੂ ਪਦਾਰਥਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਸਾਡੀਆਂ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਨਿਘਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਲਈ ਸਾਧਨ ਤੇ ਸਰਮਾਏ ਦਾ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਸਿਰਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸੋਚ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੇ। ਸਾਡੀ ਕਹਿਣੀ ਅਤੇ ਕਬਨੀ ਦਾ ਅੰਤਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜਿਉਂਦਾ ਜਾਗਦਾ ਅਨੁਭਵ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਸੂਮ ਅਤੇ ਤੀਖਣ ਤਰਕ ਨੇ ਸਾਡੀ ਬਦਾ-ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਨੂੰ ਦੇਖ, ਅੱਖਾਂ ਤਾਂ ਮੀਟ ਲਈਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਅਸੀਂ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਨਿਰਮਲਤਾ ਨੂੰ ਵਿਉਪਾਰ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁਟਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਲਈ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਛੋਟੇ ਕਰਨ ਦਾ ਦੰਭ ਰਚਿਆ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਕੁਲਵਕਤੀ ਦਿਆਨਤਦਾਰ ਬਣਨਾ ਸ਼ਾਇਦ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਣ ਬਰੋਬਰ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਸਿਰਫ ਮੌਕੇ ਹੀ ਸੰਭਾਲੇ ਹਨ, ਖੁਦ ਸੰਭਲਣ ਤੋਂ ਸਦਾ ਮੁਨਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਰਮਾਇਆ ਤੇ ਸਮਝਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਸਰਮਾਏ ਦੀ ਪ੍ਰੀਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਵਸਤਰ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਹੀ ਮੇਚਦੇ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਸੁਰਮੇਲਤਾ ਦੀ ਬਾਂ ਕੰਟਰੋਲ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਬਾਕੀਆਂ ਦਾ ਦਮ ਘੁੱਟਕੇ ਆਪ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਿਕੰਦਰ ਬਣਨ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਕੰਦਰ ਵਾਂਗ ਹੀ ਵਿਚਰੇ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਨਿੱਜੀ ਮੁਫ਼ਾਦਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਾਮ ਦੀ ਉਮਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਦੀ ਸੂਲੀ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੈਨਸ਼ਨ ਲਈ ਭੈਣਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਯੁਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਪਦਾਰਥਕ ਥੋੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਉੱਪਜੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੇ ਇਸਦਾ ਹੱਲ ਪਦਾਰਥਕ ਬਹੁਤਾਂ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਮਰ ਭਰ ਵਿਚ ਸੱਚ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਪੈਸੇ ਅਸੀਂ ਮਹਿਜ਼ ਦਿਖਾਵੇ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿਚ ਖਰਾਬ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਰਾਬੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ। ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਬ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖੂਨ ਚੂਸਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਡੱਪਣ ਲਈ ਦਾਨੀ ਬਣਨਾ ਸਾਨੂੰ ਗੈਰਵਾਜ਼ਿਬ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਇਹ ਕਰਮ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੇ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਭੇਦ ਨਾ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਦਨਾਮੀ ਦ ਡਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਸਦਾ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਸਮਾਜ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਅਜੋਕੀ ਨਿੱਗਰ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਵੀ ਬੈਰਖਾਹ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕੇ। ਸਾਡੇ ਮਾਪਦੰਡ ਅਜੇ ਵੀ ਧੀਆਂ ਲਈ ਹੋਰ ਅਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਲਈ ਹੋਰ ਹਨ। ਨੈਤਿਕ ਨਿਘਾਰ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਘਰਾਂ ਵਿਚ

ਬੱਚੇ, ਬੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ਬਰ ਜਿਨਾਹ ਦੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਵਿਚ 41 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਲੋਕ ਭਰੋਸੇ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਦੇਖਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸੱਭ ਹੱਛਾ ਦਾ ਆਲਮ ਹੈ, ਉਹ ਇਹ ਕਾਰਨ ਕਿ ਆਖਿਰ ਅਸੀਂ ਹੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮਾਜ ਹਾਂ।

ਇਹ ਸਭ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਾਫ਼ ਸ਼ਫ਼ਾਫ਼ ਮਨਾਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਭਲਾ ਸਮੁੱਚਤਾ ਵਿੱਚ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਵੇਂ ਸਿਰਜ ਸਕਦੇ ਸਾਂ। ਝੂਠਾ ਬੰਦਾ ਸੱਚ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀਂ ਡਰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪਤਨੀਆਂ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੀ ਧੀਆਂ ਲਈ ਇਨਸਾਫ਼ ਨਹੀਂ ਮੰਗ ਸਕਦੇ। ਅਸੀਂ ਦੁਰਾਚਾਰ ਦੀ ਜੂਨ ਹੰਢਾ ਰਹੇ ਜੀਅ, ਸਦਾਚਾਰ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਹੋਕਾ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਮੁਫ਼ਤ ਲਈ ਇੱਕ ਨੇਕ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਸੂਮ ਜਿਹੇ ਝੂਠ ਵਿਚ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣਾ, ਉਸਦੀ ਸੱਚੀ ਸੱਚੀ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਨੂੰ ਲੀਹੋਂ ਲਾਹ ਦੇਣ ਵਿਚ ਰਤਾ ਵੀ ਢਿੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅਸੀਂ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰ ਦਿਵਾਨੀ ਵਿਚ ਖਤਰਨਾਕ ਹਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਜਿਹੇ ਪਵਿੱਤਰ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਇਹ ਤੋਂ ਵੀ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ। ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੇ ਅਣਮੌਲ ਤੋਹਫੇ ਹਨ, ਸਾਡਾ ਸਰਮਾਇਆ ਨਹੀਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਮਾਇਆ ਕਹਿਣਾ ਇਸ ਤੋਹਫੇ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਡੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜਦੋਂ ਕਦੀ ਸਾਡੇ ਆਰ ਪਾਰ ਦੇਖੋ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਪਾਵੇ, ਇਹ ਦੇਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜੀਅ ਕਰੇ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾ ਹੋਵਾਂ।

ਆਰਥਿਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੇ ਅਹਿਮ ਹੰਭਲੇ ਮਾਰੇ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮਸ਼ਕਤ ਭਰੀ ਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਮਾਲਕੀਅਤ, ਸਵੈ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਅਤੇ ਵਿਉਪਾਰ ਵੱਲ ਰੁਖ ਮੋੜਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਰੁਝਾਨ ਵਿਚ ਗੱਲਣਯੋਗ ਥਾਂ ਵੀ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ। ਪੇਸ਼ਾਵਰ ਕਿੱਤਿਆਂ, ਵਿਉਪਾਰ, ਆਵਾਜਾਈ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਅਦਾਰੇ, ਮੀਡੀਆ, ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਿੱਤੇ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਸੈਰ ਸਪਾਟੇ ਆਦਿ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਪੁਲਾਂਘ ਪੁੱਟੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਅਹਿਮ ਮੁਕਾਮ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੇ ਦਰਬਾਰੇ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਯਥਾਯੋਗ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਅਨੁਸਾਰ ਗੀਅਲ ਇਸਟੇਟ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਰੱਦੇ ਬਦਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਵੀਂ ਉਪਜੀ ਸ੍ਰੋਣੀ ਵੰਡ ਵਿਚ ਇੱਕ ਖਾਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਵੇਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਮਿਹਨਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਮਾਣ ਘਟਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹਰ ਵਿਉਪਾਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦਾ ਪਤਵੰਤਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੇ ਨਵੇਂ ਆਏ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਅਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਏ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਵਿਚ ਬੇਵਜ਼ਾ ਹੀ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਕਸ਼ਮਕਸ ਦਾ ਆਲਮ ਸਿਰਜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਸਹੀ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਨੈਤਿਕ ਕੰਮ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਬਿੰਦਿ ਕਾਰਨ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵਿਚੋਂ ਸੇਵਾ ਮੁਕਤ ਹੋਏ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਜੀਅ ਰਹੇ ਮਿਹਨਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਸੰਭਾਵੀ ਘਾਲੇ ਮਾਲੇ ਦਾ ਖੁਦਸ਼ਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਧੰਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਜਨਿਸ ਵਿਚੋਂ ਏਨੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ, ਜਿਨ੍ਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਦੇ ਥੱਲੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਧੰਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਣ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਮਾਰਤ ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਦੀ ਖਗੀਦੇ ਫਰੋਬੁਤ ਵਿਚ ਕੈਸ਼ ਦਾ ਆਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਆਮ ਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਖਗੀਦ ਸ਼ਕਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਕੇ ਕਮਾਏ ਗਏ ਪੈਸੇ ਨਾਲੋਂ ਡੇਢ ਦੋ ਗੁਣਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਵਿਉਪਾਰੀ ਜਮਾਤ ਫਸੇ ਹੋਏ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਉਜ਼ਰਤ ਹੀ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ

ਹੀ ਬਣਦਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਇਸ ਸਹੀ ਗਲਤ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਮਾਏ ਅਤੇ ਜੋੜੇ ਹੋਏ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਘਰ ਅਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਤਮਗਾ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪੈਸੇ ਦੀ ਬਹੁਤਾਂ ਅਤੇ ਝਗੜਿਆਂ ਕਾਰਨ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਦਮ ਘੁੱਟਣ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਅਪਣਾਪਣ ਗਾਇਬ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਮਹੱਲ ਵਰਗੇ ਘਰ ਵਿਚੋਂ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੱਚਾ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ, ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕਿਹਾ ਅਣਕਿਹਾ ਵਿਰਲਾਪ ਬਿਮਾਰੀ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦਾ ਮੁੱਲ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਸੁਹਿਰਦ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਤੇ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਦੇ ਅਹਿਮ ਅਸਰ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸ਼ਨਾਖਤ ਆਪ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਬੱਚੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ, ਕਿ ਮੈਂ ਅੱਜ ਮਾਮ ਹੁਣਾਂ ਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਓਪਰਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ, ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਜੋੜਿਆ ਪੈਸਾ, ਬੱਚੇ ਦੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਾਲੋਂ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਅਸੀਂ ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਬਾਂ ਸਮੱਸਿਆ ਵੱਲੋਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟਣ ਦਾ ਢੰਗ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੀ ਐਨਕ ਨਾਲ ਦੇਖਣ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ। ਆਰਥਿਕ ਆਧਾਰ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਤੇ ਉਸਤਰਿਆ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਸੀਸ਼ ਮਹੱਲ ਮਾਨਵੀ ਨੇੜਤਾ ਲਈ ਤਰਸ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬਣਾਏ ਅਤੇ ਜੋੜੇ ਸਰਮਾਏ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਛੋਟੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਇਸ ਪਦਾਰਥਿਕ ਬਹੁਤਾਂ ਤੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਮਾਨਵ ਮਨੁੱਖੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਿਆਰੇ ਦੋਸਤੋਂ, ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਨਾ ਅਹਿਮ ਮਾਨਵੀ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿਚ ਨਿੰਤਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਜਾਣੂੰ ਹੋ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸੁਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋ। ਚੰਗਾ ਅਸੀਂ ਸਦਾ ਹੀ ਹੱਸ ਕੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕੜੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਨਾ ਵੀ ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਲੋੜੀਂਦਾ ਕਦਮ ਹੈ। ਮਾਨਵੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਇਦ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਖਾਂ ਕਰਮ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਰਨਾ ਸਾਡੇ ਸਵੈ ਸਿਰਜੇ ਭਰਨ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਨੂੰ ਫਲੀਭੂਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫ਼ਲ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡਾ ਆਸਟ੍ਰੋਲੀਆ ਆਉਣ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੀਆਂ ਹਮ ਖਿਆਲ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਅਦਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ, ਕਲਮੀ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤਾਂਘ, ਉਸਾਰੂ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਨਿੱਗਰ ਤੇ ਸਿਹਤਮੰਦ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਕ ਧਰਾਤਲ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਤੀਬਰ ਇੱਛਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਵਿਸ਼ਵੀ ਸਾਂਝ ਅਤੇ ਸੰਪਰਕ ਵਧਾ ਸਕੀਏ, ਜਿਹੜੀ ਅੱਜ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਰਫ਼ਤਾਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੋੜ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਏ ਹਾਂ, ਆਉ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸੰਪਰਕ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਈਏ।

ਸ਼ਾਲਾ! ਅਸੀਂ ਸੀਸ਼ੇ ਸਾਹਵੇਂ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਖੁਦ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾ ਸਕੀਏ ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਦੁਨੀਆਂ ਰਹਿਣ ਲਈ ਹੋਰ ਵੀ ਚੰਗੇ ਸਰਾਂ ਬਣ ਸਕੇ। ਸ਼ਾਦ ਰਹੋ! ਆਬਾਦ ਰਹੋ!!

ਹਰਜਿੰਦਰ ਸੌਹਲ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਸਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ

ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਜੀਅ ਜਿਹਾ

1

ਵਾਧੂ ਦੇ ਸ਼ੋਰ ਸ਼ਰਾਬਿਆਂ 'ਚੋਂ
 ਇਹ ਸਹਿਮਤੀਆਂ ਤੇ ਦਾਬਿਆਂ 'ਚੋਂ
 ਇਹ ਅਕਲਾਂ ਵੰਡਦੇ ਬਾਬਿਆਂ 'ਚੋਂ
 ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਜਦ ਵੀ ਲੱਭਦਾ ਨਹੀਂ
 ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਜੀਅ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਨਹੀਂ।

ਭਰਮਾਂ ਦੇ ਮਨ-ਪਰਚਾਵਿਆਂ 'ਚੋਂ
 ਕੁਲ ਤਰਸਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਦਾਵਿਆਂ 'ਚੋਂ
 ਮਨ ਪਰਬਤ ਵਿਚਲੇ ਲਾਵਿਆਂ 'ਚੋਂ
 ਕੋਈ ਚਸ਼ਮਾ ਮੋਹ ਦਾ ਵਗਦਾ ਨਹੀਂ
 ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਜੀਅ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਨਹੀਂ।

ਮੈਂ ਹੋ ਗਿਆਂ ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ
 ਆਪੇ ਲਈ ਆਪ ਸਲੀਬ ਜਿਹਾ
 ਮੈਂ ਖਿੰਡ ਗਿਆ ਬੇਤਰਤੀਬ ਜਿਹਾ
 ਕੋਈ ਸਾਂਚਾ ਮਨ ਨੂੰ ਫੱਬਦਾ ਨਹੀਂ
 ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਜੀਅ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਨਹੀਂ।

ਇਹ ਧਰਮਾਂ ਦੇ ਅੰਬਾਰਾਂ 'ਚੋਂ
 ਇਹ ਮਨਘੜਤੇ ਆਕਾਰਾਂ 'ਚੋਂ
 ਇਹ ਕਾਲਪਨਿਕ ਵਿਸਤਾਰਾਂ 'ਚੋਂ
 ਕਿਸੇ ਰੱਬ ਪਤਾ ਜੇ ਲੱਭਦਾ ਨਹੀਂ
 ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਜੀਅ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਨਹੀਂ।

ਲਗਦੈ ਸਰਦੀ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਉਤਾਰ ਲਈ
 ਤਾਹੀਂ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹੂ ਚੁੱਪ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਮਾਰ ਲਈ।

ਤੇਰੇ ਕੋਲੇ ਸਦਾ ਦਲੀਲ ਦੀ ਘਾਟ ਰਹੀ
 ਤਾਹੀਂ ਫਿਰਦੈਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਕਟਾਰ ਲਈ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਨ 'ਚੋਂ ਆਪ ਖਿਆਲ ਉਗਾਉਣਾ ਕੀ
 ਜਿੰਨਾ ਹਰ ਇੱਕ ਸੋਚ ਹੀ ਕਿਤੋਂ ਉਧਾਰ ਲਈ।

ਮੰਨਿਆ ਮੇਰੀ ਹਉਮੈਂ ਤੈਥੋਂ ਵੱਡੀ ਸੀ
 ਤੈਂ ਕਿਹੜਾ ਫਿਰ ਦਿਲ ਦੀ ਆਕੇ ਸਾਰ ਲਈ।

ਇੱਕ ਉਮਰੇ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸੁਪਨੇ ਸੀ
 ਹੁਣ ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਕਰ ਲਏ ਨੇ, ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ।

2

ਰਮਨ ਦੇ ਨਾਂ

3

ਤੂੰ ਇਉਂ ਕਰੀਂ
ਜੇ ਮੈਂ ਨਾ ਰਿਹਾ
ਖੁੱਲ੍ਹੁ ਕੇ ਜੀਵੀ
ਉਹ ਸਭ ਜੀਵੀਂ
ਜੋ ਆਪਾਂ 'ਕੱਠਿਆਂ ਸੋਚਿਆ
ਜਾਂ ਜੋ ਤੂੰ
ਮੇਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਾ ਜੀਵਿਆ।

ਤੈਨੂੰ ਠੰਡ ਨਾਲ ਸਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦਾ
ਸਕਾਫ਼ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾ ਲਵੀਂ
ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਤੇਰੇ ਲਈ
ਗਰਮ ਉਨ ਦੀ ਟੋਪੀ ਖਰੀਦਾਂਗਾ।
ਸੈਫ਼ ਵਾਂਗ ਸਬਜ਼ੀ ਕਟਦਿਆਂ
ਤੈਨੂੰ ਉੱਗਲਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਰੱਖਣ ਦੀ ਆਦਤ ਹੈ
ਅਗਲੇ ਪੋਟੇ ਪਿਛੇ ਨੂੰ ਮੋੜ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰ
ਉਝ ਮੈਂ ਤੇਰੇ 'ਚੋਂ ਫਿਰ ਵੀ
ਟੋਕਦਾ ਰਹਾਂਗਾ, ਬੋਲਦਾ ਰਹਾਂਗਾ।

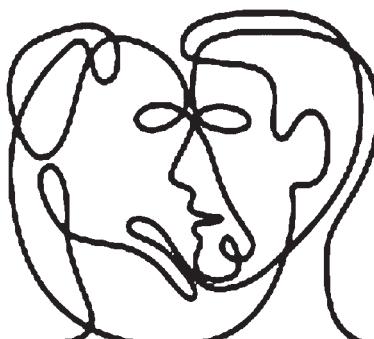
ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਦਾ
ਰਸਈ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ
ਤੇਰੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਪੈਰਾਂ ਕੋਲ
ਕਿਨੇ ਹੀ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਜੋੜੇ ਹੁੰਦਿਆਂ
ਮੇਰੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਬੂਟ, ਚੱਪਲਾਂ ਪਾਈ ਰੱਖਣਾ
ਚਿੜੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨਾ
ਸਬਜ਼ੀ ਕਟਦਿਆਂ
ਬੇਖਿਆਨੇ ਕੁਝ ਗਾਉਣਾ।

ਤੈਨੂੰ ਇਵੇਂ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਣ ਲਈ
ਕਈ ਵਾਰ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਪ
ਘਰ 'ਚੋਂ ਘਨਫ਼ੀ ਕੀਤਾ

ਗਲਤੀ ਕਾਰਨ ਜਗਜੀਤ ਸਿੱਘ ਦਾ
ਸ਼ੋਅ ਨਾ ਦਿਖਾਉਣ ਦਾ ਪਛਤਾਵਾ
ਮੈਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵਾਂਗਾ
ਤੂੰ ਉਦਾਸ ਹੋਵੇ
ਹੁਣ ਵਾਂਗ ਗਾਲਿਬ ਹੀ ਸੁਣਿਆ ਕਰੀਂ
'ਇਬਨੇ ਮਰੀਅਮ ਹੁਆ ਕਰੇ ਕੋਈ'

ਕਦੇ ਕਦੇ

ਜਦ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ ਹੁੰਦੀ ਏ
ਤੇਰਾ ਨੱਕ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ
ਤੂੰ ਉਦੋਂ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ ਏ
ਬੱਚਿਆਂ ਵਰਗੀ
ਤੇ ਝੱਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਏ
ਤੇਰੀ ਨਿੱਕੀ ਹੁੰਦੀ ਦੀ ਫੋਟੋ ਜਿੰਨੀ ਉਮਰ ਦੀ
ਤੇਰੀ ਇਹ ਹਾਸੀ ਵੇਖਣ ਲਈ
ਮੈਂ ਕਈ ਵਾਰ ਜੋਕਰ ਬਣਿਆ
ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਇਸ ਹਾਸੇ ਤੋਂ ਸੌ ਗਾਮ ਵਾਰ ਸਕਦਾਂ
ਸਿਵਾਏ ਇਸਦੇ ਕਿ
ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਬਿਤਾਉਣ ਲਈ ਜਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਹੀ ਸੀ।

(ਨਿਊਟਾਊਨ ਸਿਭਨੀ 'ਚ ਕਾਂ ਤੋਂ ਨਵੇਕਲਾ ਸਬਰਬ ਹੈ, ਜੋ ਚਕਾਚੈਂ ਤੋਂ ਉਲਟ ਆਪਣੇ ਹੀ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਹੈ।)

ਨਿਊਟਾਊਨ

4

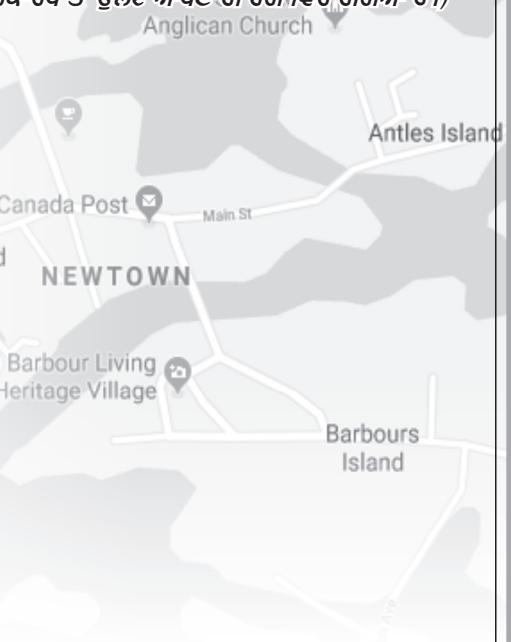
ਜਦ ਕੰਮਾਂ ਮਾਰੇ
ਕਾਰਾਂ ਘਰਾਂ ਸਮੇਤ
ਸਾਰੇ ਸਬਰਬ ਸੌਂ ਜਾਂਦੇ ਨੇ

ਸ੍ਰੀ.ਬੀ.ਡੀ.ਜਿਸਦੇ ਦਫ਼ਤਰ
ਅੱਕ ਕੇ ਸੁੱਕ ਕੇ ਵੀ ਜਗਦੇ ਨੇ
ਸੌਂ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣਗੇ ਜਾਗਦਿਆਂ

ਪੱਥਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਈਟਾਂ ਵੀ
ਛੁਟਪਾਥਾਂ, ਗਲੀਆਂ, ਕੋਨਿਆਂ 'ਚ
ਬੇਘਰੇ ਬੇ-ਫਿਕਰੇ ਵੀ

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ
ਵੀ ਸੁਸਤੀ ਮਾਰੇ ਬੰਦ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਜਦ
ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਈਟਾਂ
ਮੱਧਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ।

ਇਸਦੀ ਬਾਲਕੋਨੀ 'ਚ
ਕੋਈ ਸਿਗਾਰ ਦੇ ਚਾਨਣ 'ਚ
ਵਾਇਲਿਨ ਨੱਚਦੀ ਏ
ਕੋਈ ਕਿਧਰੇ ਝੀਤਾਂ ਬਾਨੀ
ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਏ ਬਾਰੀ
ਸੈਕਸੋਫ਼ਨ ਦੀ ਬੇਪਰਵਾਹੀ ਧੁਨ

ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਗ੍ਰਾਫ਼ਟੀ ਕਰਦੇ
ਸਟਰੀਟ ਲਾਈਟਾਂ ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ
ਸਿਰਫ ਇਸੇ ਹਿੱਸੇ ਆਏ
ਫਿਰਤੂ ਫਨਕਾਰ

ਕਿੰਗ ਸਟਰੀਟ ਦਾ ਐਬੋਰਿਜਨਲ ਈੰਡਾ
ਇਨਕਲਾਬੀ ਨਾਅਰੇ
ਸ਼ਰਨਾਰਥੀਆਂ ਲਈ ਸੁਆਗਤੀ ਸ਼ਬਦ
ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਜਾਗਦੇ ਨੇ

ਇੱਕ ਪਿਆਰਾ ਨਿਊਟਾਊਨ ਹੀ ਹੈ
ਜੋ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੌਂਦਾ।

45° 49'N 65° 26'W

Newtown
CANADA

ਜੁਗਾਡੀਆਂ

ਪਾਂਕਿਸਤਾਨ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ੀਆ ਹਯਾਤ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ

ਨਵੇਂ ਜਜ਼ੀਰੇ ਭਾਲੁਦੀ ਅੰਰਤ

ਸੁਣੋ ਗੌਤਮ

ਮੇਰੇ ਹੱਥ ਕਲਮ ਕਿਤਾਬ ਹੋਵੇ
ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਸਗਾਣੇ ਰੱਖੀ ਕਿਤਾਬ

ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ
ਨਵੀਂ ਅਨੋਖੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹਦੀ ਹੈ

ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ

ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਤੇ ਉਡਦੀਆਂ ਤਿੱਤਲੀਆਂ ਦੇ ਖੰਭ ਨੋਚਕੇ
ਛੁੱਲਾਂ ਦੇ ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ ਰੰਗਾਂ ਨੂੰ

ਸਜਾਵਟੀ ਸਮਾਨ ਬਣਾ ਕੇ

ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਜਨੂੰਨ ਦਾ ਗਲ ਘੁੱਟ ਦਿੰਦੇ ਨੇ

ਖੁਦ ਉਹ

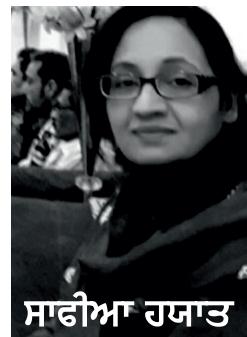
ਇਬਾਦਤਾਂ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ
ਕੌਠੇ ਤੇ ਨੱਚਦੀ
ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਘੁੱਗਰੂ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ
ਸ਼ਰਾਫਤ ਦਾ ਪਾਊਡਰ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਮਲ ਕੇ
ਸੇਜ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸੁੱਤੀ ਪਈ
ਅੰਰਤ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ

ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਧਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸੀ ਲੈਂਦੇ ਨੇ
ਕੋਈ ਸੁਪਨਾ ਨਾ ਤੱਕ ਕੇ
ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਟੁੰਨ
ਇਹ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਪਾਉਂਦੇ
ਕਿ ਉਹ ਅੰਰਤ ਕਿਸੇ ਨਵੇਂ ਜਜ਼ੀਰੇ ਤੇ

ਚਾਹ ਪੀਂਦੀ ਮੁਸਕਰਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ
ਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ:

“ਅੰਰਤ ਤਾਂ ਉਹ ਸਹਿਗਾ ਹੈ
ਜੋ ਘਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਵੀ
ਸਵੈਟਰ ਬੁਲਦੀ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਵਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਉਂਗਲੀਆਂ ਫੇਰਦੀ ਹੋਈ
ਉਸ ਨਾਲ ਨਵੀਂ ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ
ਨਵੇਂ ਟਾਪੂਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ
ਸਾਗਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਰਕਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੇ
ਤੁਰਨਾ ਜਾਣਦੀ ਹੈ।

ਗੁੰਗੀ ਚੀਕ

ਸਾਫ਼ੀਆ ਹਯਾਤ

ਨਿੱਕੇ ਨਤੀਜੇ ਨੂੰ
ਦਿੱਤੇ ਮੇਰੇ ਰੁਪਈਏ
ਵੀਰੇ ਨੇ

ਖੋ ਕੇ
ਮੇਰੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਰੱਖੇ ਤੇ ਬੋਲਿਆ
“ਝੱਲੀਏ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਧੀਆਂ ਕੋਲੋਂ
ਅਸੀਂ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ”
ਮੈਂ ਅੰਦਰੋਂ ਬੋਲੀ

“ਵੀਰੇ ! ਮੇਰੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ”

“ਇਹ ਸ਼ਰਬਤ ਦਾ ਗਲਾਸ ਵੀ ਚੁੱਕ ਲੈ
ਕਮਲੀਏ ਤੈਨੂੰ ਤੇ ਪਤਾ ਏ
ਅਸੀਂ ਤੇ ਧੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੇ”
ਮੈਂ ਅੰਦਰੋਂ ਬੋਲੀ
“ਵੀਰੇ ! ਮੇਰੀਆਂ ਪੈਲੀਆਂ ।”

ਖੁਦਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ

ਖੁਦਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ
ਭੁੱਖੇ ਬੱਚੇ ਨੇ
ਕੂੜੇ ਦੇ ਢੇਰ ਤੋਂ ਰੋਟੀ ਚੁੱਕਦੀ
ਮਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੁਛਿਆ

ਗਿਆਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਬਾਲੜੀ ਨੇ
ਖੁਦਾ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ
ਜਦ ਉਸਨੇ
ਸਾਗ ਕੱਟਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਹਵਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ
ਅਤੇ ਪੱਖੇ ਨਾਲ ਝੂਲਦੇ ਵੇਖਿਆ
ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਅੱਗ ਲੱਗੀ
ਆਂਡਿਆਂ ਚੌਂ ਝਾਕਦੇ
ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਸੂਮੀਅਤ ਸੜ ਕੇ ਸਵਾਹ ਹੋ ਗਈ
ਚਿੜੀ ਨੇ ਚੀਕ ਚਿਹਾੜਾ ਪਾ ਪਾ ਕੇ
ਜੰਗਲ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੱਕ ਲਿਆ
ਖੁਦਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ

ਜਦੋਂ ਕਿਤਿਉਂ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ
ਇਹ ਸਭ ਦੁਖਿਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ
ਦੌੜਦੀਆਂ ਹਫਦੀਆਂ ਇਹ ਚੀਕਾਂ
ਚਰਚ, ਮੰਦਰ, ਮਸੀਤ ਤੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਆਈਆਂ
ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ
ਲਾਉਡ ਸਪੀਕਰਾਂ ਤੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਹੋਣ ਵਾਲੇ
ਪਾਠਾਂ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਦੇ ਰੌਲੇ ਵਿੱਚ
ਸਭ ਚੀਕਾਂ ਇਹ ਪੁੱਛਦੀਆਂ ਦਮ ਤੋੜ ਗਈਆਂ
ਖੁਦਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?

ਇੱਕ ਹੋਰ ਸਵਾਲ

ਇੱਕ ਗੱਲ ਪੁੱਛਾਂ?
ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ 'ਚ ਹੌਸਲਾ ਹੋਵੇ ...

ਚਾਰ ਵਿਆਹ ਕੀਤੇ ਮਰਦ ਦੀ
ਜੰਨਤ ਵਿਚ ਹੂਰਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਰ
ਕੌਣ ਹੋਵੇਗੀ

ਹਾਂ ਯਾਦ ਆਇਆ
ਜੇ ਅੰਰਤ ਮਜ਼ਬੂਰਨ
ਦੋ ਵਿਆਹ ਕਰੇ
ਉਹ ਸਰਦਾਰ
ਕਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਦੀਆਂ ਹੂਰਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ?

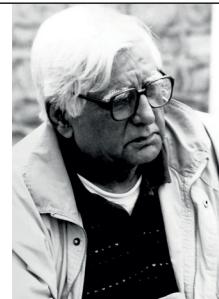
(ਇਸਲਾਮੀ ਧਾਰਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਮਰਦ ਦੀ ਸੇਵਾ
ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਅੰਰਤ/ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਜੰਨਤ ਵਿੱਚ ਉਸ ਮਰਦ ਦੀਆਂ
70 ਹਜ਼ਾਰ ਹੂਰਾਂ ਦੀ ਸਰਦਾਰ ਬਣਨ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।)

“ਕੁੱਖ 'ਚ ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ ਬੇਟੀ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ
ਮਾਂ, ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਅਪ੍ਰੋਸ਼ਨ ਕਰਵਾ ਲੈ
ਮੈਂ ਸੈਕਸ ਟੁਆਏ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ।”

ਕਹਾਣੀ

ਇੱਕ ਕੁਝੀ ਦੀ ਕਗਣੀ

—ਨਾਦਿਰ ਅਲੀ

ਮੀਰਪੁਰੋਂ ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਭੰਬਰ ਜਾਨਾਂ। ਹਰ ਵਾਗੀ ਓਹਾ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਛੇ-ਸੱਤ ਵਜੇ ਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਨੌ-ਦਸ ਵਜੇ ਦੀ ਬੱਸ 'ਤੇ। ਗੱਲ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਾ ਕਰਨੀ। ਡਰੈਵਰ ਕਲੀਨਰ ਸਾਰੇ ਵਾਕਡ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਹੱਟੀ ਕਦੇ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਇਸ ਅਲੈਕ-ਸਲੈਕ ਕਰ ਲੈਣੀ। ਵਰ੍ਹੇ ਦੂਏ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਮਿਲ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਸ਼ੈਖੀ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਣੀ। ਇਸ ਜ਼ਰਾ ਉਚੇਚੀ ਅਲੈਕ-ਸਲੈਕ ਕਰਨੀ, “ਵੱਲ ਓ ਦਾਨਿਸ਼ ਸਾਹਿਬ?” ਜੇ ਇਹ ਤਖ਼ਲੁਸ ਦੀ ਪੂਛਲ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਸ਼ਾਇਰ ਸ਼ੋਹਦਾ ਕੀ ਕਰਦਾ! ਆਹਦੇ (ਕਹਿੰਦਾ ਏ), “ਵੱਲ ਓ ਕਿਬਲਾ ਸ਼ਾਇਰ ਸਾਹਿਬ?” ਤੇ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਤੇ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਈ ਜਾਣਦਾ ਹੋਸੀ। ਕੋਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਇੱਕ ਅੱਧਾ ਪਿਛਲਿਆਂ ਵੀਹ ਵਰਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਉਸ “ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਵੱਲ ਓ?” ਕਹਿਣਾ, ਕਿੱਥੇ ਵੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰੀ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ! ਅਸਲ ਗੱਲ ਤੇ ਇਹ ਆਹੀ ਪਈ ਮੀਰਪੁਰ ਦੇ ਸੁਨਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਹੋਸੀ ਪਰ ਵਡਿਆਈ ਅਸਾਡੀ ਜਿਹਲਮ ਗੁਜ਼ਰਾਤ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਆਹੀ। ਮੈਂ ਸੁਨਿਆਰਾ ਕੰਮ ਤੇ ਨਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪਰ ਬੋਲੀ ਓਹਾ ਰਹੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੀਰਪੁਰ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਇਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਭੀਰ ਘੱਟ ਲੋਕੀ ਜਾਣਦੇ ਆਹੇ ਤੇ ਬੱਸ ਵਿਚ ਭੀ ਮੈਂ ਗੱਲ ਘੱਟ ਕਰਨੀ ਤੇ ਤੱਕਣਾ ਬਾਹਲਾ।

ਮੈਂ ਮਹਿਤਾਬ ਦੀ ਲਾਲ ਕਮੀਜ਼ ਪਹਿਲੋਂ ਡਿੱਠੀ ਮੁੜ ਇਹ ਪਈ ਬੱਚੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਏ। “ਗੱਡੀ ਰੋਕ!” ਮੈਂ ਡਰੈਵਰ ਦੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਕੇ ਆਖਿਆ।

“ਓ! ਰੋਕੋ! ਬੀ.ਜੀ..!” ਇੱਕ ਅੌਰਤ ਪਿੱਛੋਂ ਬੋਲੀ ਜੋ ਪਹਾੜਨਾਂ ਆਹਦੀਆਂ ਨੇ।

“ਲੋਟੀ! ਧਾੜਾ!” ਦੂਈ ਅੌਰਤ ਨੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ।

ਵੇਖੋ ਪਈ ਸਾਰੀ ਬੱਸ ਤਰਦਾਨ ਨਾਲ ਭਰੀ ਆਹੀ ਇੱਕ ਮੈਂ ਲਾਸ਼ ਡਿੱਠੀ ਤੇ ਇੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਅੌਰਤਾਂ! ਪਰ ਫੈਸਲੇ ਤੇ ਮਰਦਾਂ ਈ ਕਰਨੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

“ਉਹ ਬੱਸ ਕਾਹਨੂੰ ਖੜੀ ਹੋਈ ਏ?” ਇੱਕ ਮਰਦ ਬੋਲਿਆ।

“ਉਹ ਭਾਈਆ ਜਾ ਕਿਧਰੇ ਪੁਹਚਾਸੀ ਭੀ ਅਸਾਂ ਕੀ?” ਦੂਜਾ ਮਰਦ ਬੋਲਿਆ।

“ਲਾਸ਼ ਏ! ਲਾਸ਼ ਏ!” ਇੱਕ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ।

“ਕੀ ਜਮਾਨਾ ਆ ਗਿਆ ਏ?” ਦੂਜਾ ਕੋਈ ਬੋਲਿਆ।

ਮੈਂ ਈ ਪਹਿਲੋਂ ਲੱਥਾ ਤੇ ਭੱਜਕੇ “ਲਾਸ਼” ਵੱਲ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਈ ਸਬੱਬੀ ਡਿੱਠਾ ਪਈ ਅਜੇ ਸਾਹ ਅਜਹਿਆ! ਮਾੜੀ ਜਿਹੜੀ ਚਾਰ ਪੰਜ ਵਰਿਅਾਂ ਦੀ ਸਾਂਵਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਬੱਚੀ ਆਹੀ। ਸਾਹ ਅਸਲੋਂ ਬੇਮਲੂਮ, ਤੇ ਮਾਸਾ ਸਾਰਾ ਲਹੂ ਮੱਖੇ ਤੇ। ਪਰ ਉਹ ਤੇ ਤਦ ਸੀ ਜਦ ਮਹਿਤਾਬ ਇੱਕ ਓਪਰੀ ਲਾਸ਼ ਸੀ। ਮੁੜ ਤੇ ਉਹ ਹੋਰ ਮਖਲੂਕ ਬਣ ਗਈ ਤੇ ਅਗਲੇ ਚਾਰ ਵਰਿਅਾਂ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਈ ਬਣ ਗਈ।

“ਬੱਚੀ ਅਜੇ ਸਾਹ ਤੇ ਲੈ ਰਹੀ ਏ!” ਮੈਂ ਡਰੈਵਰ ਨੂੰ ਆਖਿਆ।

“ਮੁੜ ਕੀ ਕਰੀਏ ਸੂ?” ਕੋਈ ਬੱਸ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ।

ਮੈਂ ਡਰੈਵਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਬੱਸ ਵਾਪਿਸ ਮੀਰਪੁਰ ਲੈ ਚਲੇ ਤੇ ਸੀ। ਐਮ.ਐਚ. (ਹਸਪਤਾਲ) ਸਿੱਧਾ ਚਲੇ।

“ਦਾਨਿਸ਼ ਸਾਹਿਬ ਬਹੁੰ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਕਰਨਾ ਪੇਸੀ!” ਮਾੜਾ ਜਿਹਾ ਡਰੈਵਰ ਭੀ ਕਿਹਾ। ਪਰ ਮੀਰਪੁਰ ਪੰਜ ਮੀਲ ਈ ਸੀ।” ਮੈਂ ਜਿੰਮੇਦਾਰ ਹੋਵਸਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਲਾਹਕੇ ਬੱਸ ਲੈ ਜਾਇਓ।

“ਤੁਸਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵਾਕਫ ਨੀ ਬੱਚੀ ਹੋਸੀ?” ਮੁੜ ਇੱਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਬੋਲਿਆ। “ਨਹੀਂ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਇਨਸਾਨ ਨੀ ਬੱਚੀ ਸਹੀ ਹੁੰਦੀ ਏ!” ਮੈਂ ਅੱਖਾ ਬੋਲਿਆ। “ਹਾਂ ਜੀ ਇਨਸਾਨੀ ਫਰਜ਼ ਭੀ ਬਣਨਾ ਏ ਅਸਾਂ ਨਾ!” ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਛੱਟ ਪਾਸਾ ਪਰਤਾਇਆ।

ਬਾਣੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਅਫਸਰ ਜਾਣੂ ਕਰਕੇ ਮਸਲਾ ਕੋਈ ਨਾ ਬਣਿਆ। ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ। ਪਰ ਇਥੋਂ ਤੇ ਕਹਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ।

“ਬੱਚੇ ਕੀ ਹੋਇਆ ਸੀ?” ਮੈਂ ਸਿਰ ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਕੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਬੱਚੀ ਹੱਥ ਲਾਵਣ ਨਾਲ ਤ੍ਰਬਕੀ! “ਗਿਰ ਗਈ ਥੀ?” ਇਸ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਬੱਚੀ ਦਹਿਜ਼ਤ ਨਾਲ ਈ ਡਰੀ ਹੋਈ ਏ। ਅਜੇ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਨਾ ਕਰੀਏ। ਬੱਚੀ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ। ਦਵਾਈ ਭੀ ਬੜੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲੇ ਲਈ। ਟੀਕਾ ਲਾਇਆ ਭੀ ਜਦ ਨਾ ਹਿੱਲੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝ ਆਈ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਦਹਿਜ਼ਤ ਸੀ।

“ਕਿਆ ਖਾਏਗੀ ਮੇਰੀ ਬੱਚੀ?” ਮੈਂ ਮੁੰਹ ਚੰਮ ਕੇ ਬੜੇ ਸਹਿਜੇ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਖਾਣਾ!” ਉਸ ਦੂਜਾ ਕਲਮਾ ਬੋਲਿਆ।

“ਸ਼ੁਕਰ ਅਲੱਹਮਦੁੱਲਲਾ!” ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਆਖਿਆ ਤੇ ਸੂਪ ਅੱਗੇ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਇੱਕ ਅਜਬ ਚੀਜ਼ ਡਿੱਠੀ। ਬੱਚੀ ਹਮੀਦਾ ਕੋਲੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤ੍ਰਹਿੰਦੀ ਮੇਰੇ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਹਲੀਮ ਦੇ ਹੱਥ ਲਾਇਆ ਡਰਦੀ ਸਿਆਣਾ ਡਾਕਟਰ ਏ। ਇਸ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਇਤਫਾਕ ਕੀਤਾ ਪਈ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛੀਏ ਕੁਝ ਨਾ। ਪਰ ਇੱਕ ਫਿਕਰ ਆਹੀ ਪਈ ਘਰ ਆਲਿਆਂ ਡਿਕਰ ਹੋਸੀ।

“ਬੱਚੇ ਕੈਸੇ ਗਿਆ?”

“ਕਾਰ ਸੇ!” ਤੇ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਜੋ ਹੁਜਕਾ ਲੱਗਾ! ਕਰਨਲ ਹੁਥ ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਦਬਾਇਆ ਤੇ ਮੈਂ ਮੁੜ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਨਾਂ ਕੀ ਏ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਦਾ?” ਹੁਣ ਹਮੀਦਾ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮਹਿਤਾਬ!” ਤੇ ਬੱਚੀ ਡਰਕੇ ਹਮੀਦਾ ਦੀ ਡਾਤੀ ਨਾਲ ਲੱਗ ਗਈ।

“ਕਿਸ ਦੀ ਬੇਟੀ ਏ?” ਹਮੀਦਾ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਘੁੱਟਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।
 “ਅੰਮ੍ਰਿਤੀ ਕੀ!” ਬੱਚੀ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਬੋਲੀ।
 “ਅਥੂ ਦੀ ਨਹੀਂ?” ਹਮੀਦਾ ਹੱਸਕੇ ਕਿਹਾ।
 “ਨਹੀਂ!” ਬੱਚੀ ਨੇ ਕਹਿਕੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾ ਛੋੜੀ। ਪਰ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਚਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਲੱਗੇ ਖੁਲਦਿਆਂ!

“ਕਹਾਂ ਜਾ ਰਹੇ ਥੇ?” ਮੈਂ ਝੱਟ ਠਹਿਰਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।
 “ਗਰਾਂ!” ਉਸ ਪੋਲਾ ਜਿਹਾ ਆਖਿਆ।
 “ਕੌਨਸਾ ਗਰਾਂ?” ਮੈਂ ਝਬਦੀ ਪੁੱਛਿਆ।
 “ਨਾਨੌ ਕਾ?” ਉਸ ਕਿਹਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੱਖ਼ਰ ਆਗਏ।
 “ਗਾਊ ਕਾ ਨਾਮ ਕੀਹ ਹੈ?” ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਸ਼ੈਤ ਕੋਈ ਸਿਰਾ ਲੱਭ ਜਾਏ।
 “ਮੁੜੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ!” ਉਸ ਅੰਖਤ ਬਣਾ ਛੋੜੀ।
 “ਕਹਾਂ ਸੇ ਆ ਰਹੇ ਥੇ?” ਮੈਂ ਮੁੜ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।
 “ਇਂਗਲੈਂਡ ਸੇ!” ਇਸ ਅੰਖਤ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ।
 “ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਆਤੀ ਹੈ?” ਹਮੀਦਾ ਪੁੱਛਿਆ।
 “ਯਸ!” ਉਸ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਹਾਰ ਕਿਹਾ।

ਪਰ ਗੱਲ ਅਗਲੇ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਾ ਵੱਧੀ। ਬੱਚੀ ਦਹਿਸਤਜ਼ਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਤੇ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਪਰ ਬੁਝਾਰਤ ਬਣ ਗਈ। ਪੁਲਿਸ ਭੀ ਇੱਕ ਅੱਧ ਦਿਨ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ। ਅਸੀਂ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਤਸਵੀਰ ਦਿੱਤੀ। “ਬੱਚੀ! ਉਮਰ ਤਕਰੀਬਾ “ਪਾਂਚ ਸਾਲ! ਰੰਗ ਸਾਂਵਲਾ! ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਉਰਦੂ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਤੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਬਾਪ ਦਾ ਨਾਮ ਬਤਾਨੇ ਸੇ ਕਾਸਿਰ ਹੈ ਯਾ ਡਰਦੀ ਹੈ!” ਕੋਈ ਖਬਰ ਨਾ ਆਈ। ਇਸ ਦਿਨ ਦਾ ਤੇ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਤੇ ਨਾਂ ਚੈਕ ਕਰਵਾਏ ਕੋਈ ਮਹਿਤਾਬ ਨਾਂ ਦੀ ਬੱਚੀ ਮੁਸ਼ਾਫ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁੜ ਜਹਾਜ਼ ਕੰਪਨੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪਾਈ। ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਮੁੜ ਓਹ ਜਵਾਬ ਮਹਿਤਾਬ ਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਬੱਚੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਨਿਆਂ ਪਿੰਡੀ ਲਾਹੌਰ ਆਲੇ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਈ।

ਜੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਬਣਦੀਆਂ ਨੇ। ਉਜੇ ਜੀਵਨ ਭੀ ਅਜਬ ਅਜਬ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਬਣਦਾ ਏ। “ਬੁੱਢੇ ਬੇ ਅੱਲਾਦ ਸ਼ਾਇਰ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਦੀ ਬੱਚੀ ਚਾ ਦਿੱਤੀ!” ਬੱਚੀ ਨੇ ਸੁਨਿਆਗਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਭਾਗ ਲਾ ਬੱਚੀ ਆਹੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਜਹਾਨ ਦੀ ਮਖਲੂਕ। ਇਸ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ ਤੇ ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਨਾਲ ਰਜ਼ਜ ਹੱਸਣਾ ਖੇਡਣਾ ਪਰ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਾ ਜਾਣਾ! ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਕਹਾਨ ਦੀ ਗੱਲ ਪੁੱਛ ਲਵੇ, ਮਾਂ ਬਾਪ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਜਿੰਦਰਾ! ਫਿਕਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਈ ਮਾਂ ਬਾਪ ਨਹੀਂ ਲੱਭੇ। ਸਰੋਂ ਹੁਣ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਜਾਲਮ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰ ਕੇ ਨਾ ਲੈ! ਮੁੜ ਇਹ ਪਈ ਕੋਈ ਕਿਧਰੇ ਕਿਸੇ ਮਾਂ ਦਾ ਮੇਰੇ ਹਾਰ ਦਿਲ ਨਾ ਦੁਖਦਾ ਹੋਵੇ! ਮਹਿਤਾਬ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਵਾਲਿਦ ਮਰਹੂਮ ਸਾਹਿਬ ਦੀਨ ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੇ ਘਰ ਅਸਲੋਂ ਦੌਲਤ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰੁਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੀਂਹ ਤੇ ਮੀਰਪੁਰ ਵਲੈਤਾਂ ਵਸਾਇਆ। ਪਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਨ ਕੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਜਾਣੂ ਈ ਬੜੇ ਸਨ। ਮੇਰੇ ਤਿੰਨਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਜਿਹਾ । ਕੋਈ ਕਾਰੀਗਰ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਸੋਨੇ ਦਾ ਬਿਉਪਾਗੀ ਨਵੇਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਜੋ ਡਾਲਰਾਂ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦਾ ਹੜ੍ਹ ਆ

ਗਿਆ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰੀ ਤੇ ਦਸ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਛੁਡਾ ਦਿੱਤੀ। ਮੈਂ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਸਾਂ ਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ। ਕਿਧਰੇ ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਏ!” ਭਾਈ ਜੀ ਕੋਠੀ ਰਹਵੇ, ਦਰਿਆ ਤੇ ਸੈਰ ਕਰੋ ਤੇ ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰੋ!” ਮੇਰੇ ਭਰਾਵਾਂ ਕਿਹਾ। ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਪਈ ਇਸਲਾਮਾਬਾਦ ਤੋਂ ਮੈਂ ਭੀ ਬਹੁੰ ਤੰਗ ਸਾਂ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਕਰਕੇ ਲਾਹੌਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਟੁਰਦਾ।

ਪਰ ਮੇਰ ਪੁਰ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਬਰੈਡਫੋਰਡ ਹੋਇਆ। ਭਤੀਜੇ ਭਤੀਜੀਆਂ ਇੰਗਲੈਂਡ-ਇੰਗਲੈਂਡ ਕੁਕਦੇ ਆਹੇ। ਮੇਰੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਭਰਾਵਾਂ ਕੋਲ ਸ਼ਹਿਰੀਅਤ ਹੈ ਸੀ ਜਦ ਅੱਬਾ ਜੀ ਸਨ, ਪੰਜਾਹ ਵਿਚੋਗਏ। ਇੱਕ ਮੈਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ਗਿਆ।

ਮਹਿਤਾਬ ਨਾਲ ਕੋਠੀ ਦੀ ਰੌਣਕ ਹੋ ਗਈ। ਸ਼ਰੀਫ ਮੇਰੇ ਵਿਚਕਾਰਲੇ ਭਰਾ ਨੇ ਬਰੈਡਫੋਰਡ ‘ਦਾਨਿਸ਼ ਜਿਊਲਰਜ਼’ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਹਨੀਫ ਭੀ ਹੁਣ ਨੱਸ ਗਿਆ। “ਭਾਈ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾ ਬੱਚੀ ਨਾਲ ਦਿਲ ਲੱਗਾ ਏ। ਸ਼ਾਇਰੀ ਕਰੋ। ਪੈਸਾ ਭੀ ਮਹਿਤਾਬ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਦੁੱਗਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਏ! ਤੁਸੀਂ ਇਥੇ ਖੁਸ਼ ਅਸਈਂ ਓਥੇ ਖੁਸ਼!” ਹਨੀਫੇ ਆਖਿਆ।

ਪਰ ਮਹਿਤਾਬ ਦੀ ਬੁਝਾਰਤ ਹੀ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬਣ ਗਈ। ਮੈਂਸੋਚਿਆ ਵਲੈਤ ਜਾ ਕੇ ਖ਼ਬਰੇ ਕੋਈ ਸਿਰਾ ਲੱਭੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦਾ। ਭਰਾ ਦੇ ਅੱਗੇ ਉਡੀਕਦੇ ਆਹੇ। ਮੈਂ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਲਾਵਾਰਿਸ ਕਰਕੇ ਲੈ ਪਾਲਕ ਧੀ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਭਾਈਆਂ ਦਾ ਕਰੋੜਾਂ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਆਹਿਆ ਵੀਜ਼ਾ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਆ ਗਿਆ। ਛੱਬੀ ਅਪਰੈਲ ਬੱਚੀ ਦੇ ਲੱਭਣ ਦੇ ਦਿਨ, ਸਨ ਸਤਾਨਵੇਂ (97) ਵਿਚ ਮੈਂ ਵਲੈਤ ਟੁਰ ਗਿਆ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸੰਨ ਸਤਾਨਵੇਂ ਵਿਚਪੀਪਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਭੱਠਾ ਬੈਠਣ ਨਾਲ ਹੁਣ ਦਿਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਦਾ।

ਇੱਕ ਸਾਲ ਵਲੈਤ ਜਾ ਕੇ ਵਕਤ ਲੰਘਦਿਆਂ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਕੁਝ ਮੈਂ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਪੁੱਛਿਗਿਛ ਬੱਚੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਮੈਨੂੰ ਅਥੂ ਤੇ ਹਮੀਦਾ ਨੂੰ ਅੰਮਾਂ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਪਰ ਦਿਲ ਨਹੀਂਸੀ ਮੰਨਦਾ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਏਡਾ ਪੀਡਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਏ। ਤੇ ਇਹਾ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੰਢ ਆਗੀ, ਜਿਹੜੀ ਬਹੁਤਾ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਬੱਚੀ ਖੁਲਦੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਿੰਝ ਹਯਾਤੀ ਗੁਜ਼ਾਰੇਗੀ? ਮੈਂ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਡਾਇਰੀ ਲਿਖਣੀ। ਇੱਕ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬੱਚੀ ਦੀ ਲਿਖਣੀ ਪਰ ਇਸ ਖੁਰਾ ਨਾ ਫੜਾਇਆ।

ਮੈਂ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਬੱਚੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਡੀਕਲ ਕਰਵਾਏ ਤੇ ਇੱਕ ਬੜੇ ਮਹਿਗੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਇਆ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਦੇਸੀ ਬੱਚਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂਸੀ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਹਿਲਾ ਨੰਬਰ ਆਉਣਾ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਲੰਘ ਗਈ ਪਰ ਭੇਤ ਇਹ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਜੋ ਖੁਲਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਕੀ ਵੀ ਸਦੀ ਚੜ੍ਹ ਪਈ ਸੀ। ਜੂ ਜੱਗ ਨਾਲ ਜੁੱਗ ਬਦਲ ਵੈਸੀ।

ਨਿਊਯਾਰਕ ਲੰਦਨ ਵੱਡੇ ਜਸ਼ਨ ਇੱਕੀਵੀ ਸਦੀ ਦੇ ਹੋਏ। ਆਲਮੀ ਪੰਜਾਬੀਮੁਸ਼ਾਇਰਾ “ਸਿੱਖਾਂ ਕਰਵਾਇਆ ਮੈਂਹੁਣ ਗਿਵਦਾ ਸ਼ਾਇਰ ਸਾਂ। ਦੋ ਲੁਸਥੇ ‘ਚੰਨ ਮੇਰੇ ਵੀਡ੍ਰੇ ਦਾ’, ‘ਚੰਨ ਪੋਰੇ ਦਾ ਕਿਸੇ ਨਾ ਡਿੱਠਾ।’ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਛਪ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਰੀ ਨੂੰ ਵਤਰ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵੇਹੜੇ ਦੇ ਚਿੰਨ ਮਹਿਤਾਬ ਲਾਇਆ। ਪਰ ਚੰਨ ਤੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਾ ਲੱਥਾ।

ਵੱਡਾ ਮੁਸ਼ਾਇਰਾ ਅਲਬਰਟ ਹਾਲ ਹੋਇਆ। ਮੌਸਮੀ ਸ਼ਾਇਰਾ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਭੀ ਬੜੇ ਲੋਕ ਆਏ। ਇੱਕ ਬੈਠਕ ਸੋਚਿਆ ਘਰ ਭੀ ਕਰ ਲਾਂ। ਘਰੇ ਈ ਬੈਠਕ ਸ਼ਾਇਰਾ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਭੀ ਡਾਹੁਣੀ ਪੈਂਦੀ ਏ ਤੇ ਚੋਖੀ ਪੀ ਕੇ ਮੁਸ਼ਾਇਰੇ ਸੱਚ ਦੇ ਕੱਚ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਪੁਰਾਣੇ ਫਿਲਮੀ ਗਾਵਣ ਗਾਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੋਈ ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਮਾਹੀਏ। ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਕੰਜਰਾਂ ਬੇਸੁਗੀਆਂ ਵੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕਿਸੇ ਮੱਨੀ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਕਿਉਂ ਉਹ ਸ਼ਾਇਰ ਬਣਦੇ। ਦੋ ਚਾਰ ਸ਼ਾਇਰ ਲੰਮੇ ਭੀ ਪੈ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਆਜ਼ਾਦ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਸ਼ਾਇਰ ‘ਇਕਬਾਲ ਸਾਨੀ’ ਭੀ ਆਹਿਆ। ਇਕਬਾਲ ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਤੇ ਸਾਨੀ ਤਖ਼ਲਸ ਸੀ। ਚੋਖੀ ਸਾਹਿਰੀ ਨਾਅਰੇ ਬਾਜ਼ੀ ਤੇ ਪਹਾੜ ਢਾਵਨ ਤੇ ਅਰਸ਼ ਹਿਲਾਵਨ ਦੀ ਆਹੀ।

ਹਮੀਦਾ ਤੇ ਮਹਿਤਾਬ ਰਾਤੀ ਤੇ ਬੈਠਕ ਨਾ ਆਈਆਂ ਪਰ ਵੱਡੇ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਖੀਰ ਖਵਾਉਣ ਤੇ ਚਾਅ ਪਲਾਉਣ ਆਈਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਅਚਨਚੇਤ ਇੱਕ ਬੱਚੀ ਦੀ ਚੀਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਮੈਂ ਦੌੜਿਆ ਤੇ ਮਹਿਤਾਬ ਰੋ ਰਹੀ ਤੇ ਥਰ ਥਰ ਕੰਬਦੀ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆ ਲੱਗੀ, “ਅੱਥੂ! ਅੱਥੂ” ਉਹਨੇ ਇਕਬਾਲ ਸਾਨੀ ਦੇ ਕਮਰੇ ਅਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਪਲ ਵਿਚ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਚੌਦਾਂ ਤਬਕ ਰੈਸ਼ਨ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਮਹਿਤਾਬ ਦੀ। ਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਇਕਬਾਲ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਰਾਤ ਆਲਿਆਂ ਹੁਣ ਸਮਝ ਆਈਆਂ। “ਮੈਨੂੰ ਜੀਵਨ ਬਹੁਤਾ ਲੋੜੀਦਾ... ਮੈਂ ਪਾ ਲਿਆ ਭੇਤ ਮਰੋੜੀ ਦਾ। ਮੈਂ ਪਾ ਲਿਆ ਭੇਤ ਮਰੋੜੀ ਦਾ। ਅਸਥਾਈ ਸੀ। ਪਰ ਸੇ ਮੇਰੀ ਪਸੋਮਾਨੀ ਦਾ ਜਦ ਮੇਤੀ ਬਣਕੇ ਢੈਣ ਲੱਗਾ। ਇਹ ਮੋਤੀ ਸੁੱਚੇ ਮੇਤੀ ਨੇ ਰੱਬ ਸੱਚਾ ਆਪੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਇਹ ਇੱਕ ਨਜ਼ਮ ਤੇ ਸਗਲੀ ਤਰਜੁਮਾ ਸੀ ਅੱਲਾਮਾ ਇਕਬਾਲ ਦਾ। ਮੈਂ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਕੁਛੜ ਚਾਇਆ ਤੇ ਜੋ ਇੱਕ ਗੱਲ ਟੁਰਦੀ ਲੱਗੀ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਮੈਂ ਠੁੱਡਾ ਮਾਰਿਆ ਇਕਬਾਲ ਸਾਨੀ ਨੂੰ। “ਉਠ ਮਾਂ ਪਾੜਾ! ਮੈਂ ਤੂਨੂੰ ਦੱਸਾਂ ਭੇਤ ਮਰੋੜੀ ਦਾ! ਤੂੰ ਚਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲੋਂ ਘੁੱਟ ਭਰਿਆ। “ਇਹ ਤੁਸਾਂ ਕਿਥੋਂ ਲੱਭੀ ਏ? ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦੇ ਨਹੀਂ ਸੋ ਦਖਲ ਨਾ ਦਿਓ!... ਬਾਲਿਆ! ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਓਸੇ ਮਾਰਸਾਂ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਨਾ ਮਨਗਸੀ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਮੈਂ ਤੇ ਤੇਰੀ ਰਗ ਰਗ ਜਾਣਨਾਂ ਆਂ! “ਤੁਹਾਡੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਵਿਚ ਭੀ ਫਰਕ ਏ।” ਉਹ ਹੱਸਿਆ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਪੁਲਿਸ ਵਿਚ ਕੇਸ ਦਿੰਦਾ ਜੇ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਫਾਇਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਬੱਚੀ ਦੀ ਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡਦੀ। ਉਸ ਇੰਗਲਿਸਤਾਨ ਆਕੇ ਦੱਸਿਆ ਪਈ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਸੁੱਟ ਆਇਆ ਏ ਤੇ ਅਸਾਂ ਭੀ ਮਾਰ ਦੇਸੀ ਜੇ ਇਸ ਜ਼ਬਾਨ ਖੁੱਲ੍ਹੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸਾਲ ਅਮਰੀਕਾ ਭੀ ਰਿਹਾ ਪਰ ਮੁਹਰਾਂ ਰੱਦੀ ਈ ਰਹੀ। ਰੋ ਰੋ ਉਸ ਅੱਖੀਆਂ ਪਈਆਂ ਲੂਹੀਆਂ। ਉਸ ਦਿਨਾਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਰੋਣਾ ਤੇ ਰਾਤੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਰੋਣਾ! ਮੁਹਰਾਂ ਕੋਲੋਂ ਬਾਲੇ ਦੀ ਜਾਨ ਨਾ ਛੁੱਟੀ! ਪਰ ਸ਼ਾਇਰੀ ਲੱਗੀ ਰਹੀ! ਮੁਹਰਾਂ ਆਈ ਤੇ ਬੱਚੀ ਪਛਾਣ ਲਿਆ। ਮੈਂ ਤਿੰਨਮਹੀਨੇ ਘਰ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਸਕਿਆ ਰੱਖ ਜੋ ਹਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੁਹਰਾਂ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਬਾਲਾ ਭੀ ਕੁਝ? ਕੁਝ ਬੰਦਾ ਬਣਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮੁਹਰਾਂ ਦੇ ਮੁੜ ਬੱਚੀ ਬੱਚਾ ਹੋਣ ਆਲਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਏਸ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਬੱਚੀ ਮੋੜੀ ਪਈ ਕਾਗਜ਼ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਬੱਚੀ ਹੀ ਰਹਿ ਸੀ।

ਇੱਕ ਹੋਰ ਬੱਚੀ ਮੁਹਰਾਂ ਦੇ ਹੋਈ ਤੇ ਮਹਿਤਾਬ ਰੋਣ ਲੱਗ ਗਈ। ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਇਸੇ ਸਕੂਲ ਰੱਖਿਆਂ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਦਾਦਾ ਕਹਿੰਦੀ ਏ। ਪਰ ਅਕਸਰ ਸੋਚਨਾਂ, ਹੈ ਭੀ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮਰਦ ਤੇ ਅੰਰਤ ਦਾ।

ਹਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ ਦੀਆਂ ਚਾਚ ਰਚਨਾਵਾਂ

ਰੁਤ ਜਖਮਾਂ ਦੀ

ਰੁਤ ਜਖਮਾਂ ਦੀ ਰੱਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚੌਂਕ ਚੌਗਹੀਂ ਪੱਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ।
ਕਿਸੇ ਨੇ ਹੱਥ ਚੋਂ ਰੋਟੀ ਖੋ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨੇ ਖੋ ਲਈ ਛੱਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ।

ਦੋ ਟੁੱਕ ਰੋਟੀ ਪ੍ਰਾਤਿਰ ਬੰਦਾ ਟੁੱਟ ਮਰਦਾ ਕੀ ਕੀ ਜਰਦਾ,
ਦੁੱਖ ਦੇ ਤੱਕਲੇ ਜਿੰਦ ਦੀ ਪੂਣੀ ਢਾਹਦੇ ਦਿੰਦੇ ਕੱਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ।

ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰੀ, ਸੀਨਾਜ਼ੋਰੀ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਮਾਰਾਮਾਰੀ,
ਕਿੰਨੀਆਂ ਮਰਜ਼ਾਂ ਕਿੰਨੇ ਸੰਸੇ ਮਾਰ ਲਈ ਏ ਮੱਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ।

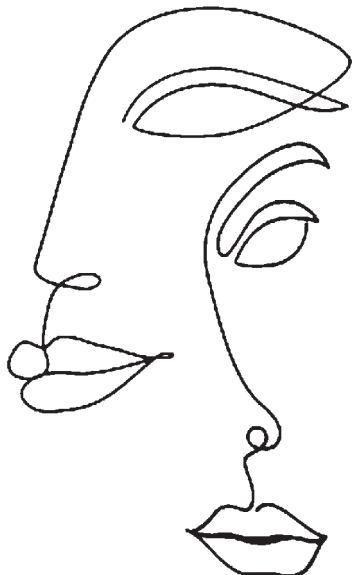
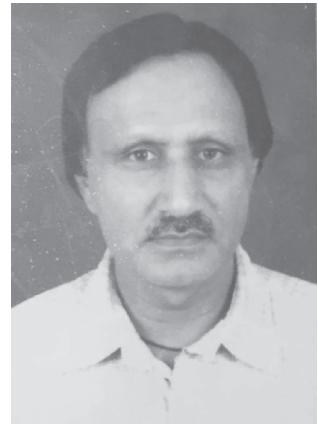
ਚੰਦ ਕੁ ਲੋਕਾਂ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਗੱਡੀ ਅਗਵਾ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਹੁਣ
ਚੜ੍ਹਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਵੜਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਅੜਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਲੱਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ।

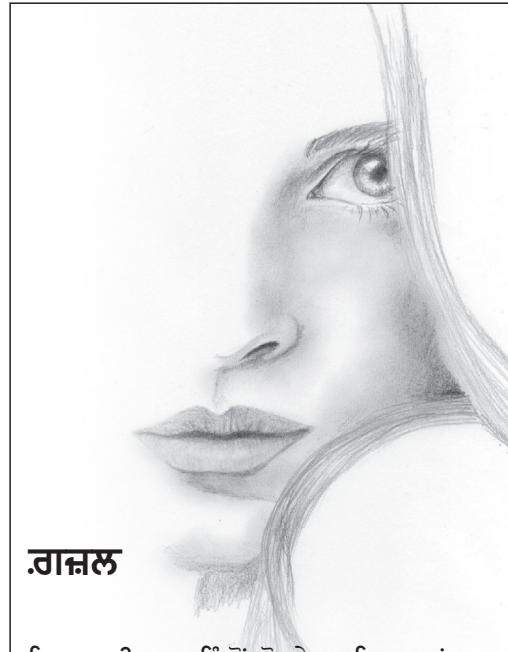
ਕੀ ਨਈਂ ਹੋਇਆ ਅੱਖਾਂ ਅੱਗੇ ਲੁਟੀਆਂ ਇੱਜਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਅੱਗੇ,
ਮੂੰਹ ਖੋਲ੍ਹਣ ਤੇ ਸੱਚ ਬੋਲ੍ਹਣ ਤੇ ਆ ਜਾਵੇ ਸ਼ਾਮਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ।

ਨਾਨਕ, ਗੋਬਿੰਦ, ਭਗਤ, ਸਰਾਬੇ, ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ
ਦੇਸ਼ ਦੇ ਦੇਸੀ ਤੁਰਕ, ਗੋਰਿਆਂ ਕੀ ਕੀਤੀ ਹਾਲਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ।

ਐਸੇ ਮਾਰੇ ਕਾਂ-ਘੂੰਗੜੇ ਵਕਤ ਨੇ, ਪੜ੍ਹਨੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਗਈ
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੀ ਇਕ ਸਫ਼ਾ ਸੁਨੱਖਾ ਹਰ ਪੰਗਤੀ ਖੁਸ਼ਭਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ।

ਚਤੁਰ ਵਪਾਰੀ ਸੋਚ ਤੇ ਸੁਪਨੇ ਕੁਰਕੀ ਕਰਕੇ ਲੈ ਚੱਲੇ 'ਕੰਗ'
ਹੱਕ ਦੀ ਹਾੜ੍ਹੀ ਸਾਉਣੀ ਖਾ ਗਏ, ਚੂਸ ਲਈ ਏ ਰੁਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ।

ਗਜ਼ਲ

ਇਸ ਵਾਰੀ ਜਦ ਪਿੰਡੋਂ ਹੋ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।
ਆਪਣੇ ਹੀ ਗਲ ਲੱਗ ਲੱਗ ਰੋ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਪੈੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੇਰੀ ਹੁਣ ਪਰਾਡੰਡੀਆਂ ਤੇ
ਪਰਾਡੰਡੀਆਂ ਦੇ ਕੌਲ ਖਲੋਆ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਬੰਦ ਪਏ ਸੀ ਬੂਹੇ ਜੋ ਮੈਂ ਖੋਲ੍ਹੇ ਨਾ
ਰਹਿ ਗਏ ਸੀ ਜੋ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਢੇ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੋਂ ਖਤ ਉਸਦੇ ਕੱਢੇ ਪਾੜਨ ਲਈ
ਉਸ ਹੀ ਥਾਂ ਤੇ ਫੇਰ ਲੁਕੇ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਮੋਈ ਮਾਂ ਦੇ ਮੈਲੇ ਜਿਹੇ ਦੁਪੱਟੇ ਨੂੰ
ਸੀਨੇ ਲਾ ਕੇ ਰੋ ਰੋ ਧੋ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਆ ਕੇ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹਾਂ ਹੱਸ ਹੱਸ ਕੇ
ਚੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਰੋ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਗਜ਼ਲ

ਇਹ ਤੇਰਾ ਹੀ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਈ ਏ।
ਤੇਰੀ ਹਉਮੈ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੜ੍ਹ ਗਈ ਏ।

ਖਬਰੇ ਕੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਅੱਜ ਸੀਸੇ ਨੇ
ਮੇਰੀ ਹੀ ਅੱਖ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਨਾਲ ਲੜ ਗਈ ਏ।

ਕੀ ਕਰੀਏ ਕਿ ਰੋਟੀ ਸਾਡੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ
ਕੱਲ੍ਹੁ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਕੱਚੀ ਤੇ ਅੱਜ ਸੜ ਗਈ ਏ।

ਰੰਗਤ ਮਸਲੇ ਛੁੱਲ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਗਈ ਤਲੀਆਂ ਤੇ
ਖੁਸ਼ਬੂ ਉਸਦੀ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਗਈ ਏ।

ਜੇਬ 'ਚ ਮੂਰਤ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਾ ਬੈਠੇ
ਦਿਲ ਵਿਚ ਮੂਰਤ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਗਈ ਏ।

ਤੂੰ ਸੰਕੇਤ ਸਮਝ ਦੀਵੇ ਦੀ ਵੱਟੀ ਦਾ
ਜਿੰਨੀ ਲੋਅ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਨੀ ਸੜ ਗਈ ਏ।

ਦਿਲ ਦਾ ਦਰਦ ਨਾ ਹੜ੍ਹਿਆ ਹੜ੍ਹ ਹਰ ਬੂੰਦ ਗਈ
ਪੀੜ ਪਿਘਲ ਕੇ ਲੂੰ ਲੂੰ ਦੇ ਵਿਚ ਵੜ ਗਈ ਏ।

ਜਸਵੰਤ ਵਾਹਾਲਾ ਦੀਆਂ ਗੜ੍ਹਲਾਂ

1

ਮੋਹ ਮੁਹੱਬਤ ਸਿਰਫ ਹੁਣ ਬਾਜ਼ਾਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।
ਆਦਮੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਉੱਤੇ ਭਾਰ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਦਰਦ ਕੁੱਝ ਇੱਟਾਂ ਮਿਲੇ ਮੈਥੋਂ ਸੰਭਲ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ,
ਛੁਲ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਕਦੇ ਦਿਲ ਪ੍ਰਾਰ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਤਾਰਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਉਹੀ ਸੱਜਣਾਂ ਲੋਚਦਾ ਸੀ ਅਗਸ਼ ਤੇ,
ਜਗਮਗਾ ਕੇ ਬੁੱਝ ਗਈ ਇੱਕ ਤਾਰ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਰੋਜ ਮਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਰ ਕੇ ਫੇਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਨਮ,
ਹਰ ਬਸ਼ਰ ਇਸ ਦੌਰ ਦਾ ਅਖਬਾਰ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਹੁਣ ਤਾਂ ਤਰਜੀਹਾਂ 'ਚ ਹਨ ਬਸ ਜਿਸਮ ਹੁਹਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ,
ਪਿਆਰ ਵੀ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਨਿਰਾ ਵਿਉਪਾਰ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੀਝਾਂ ਨਾਲ ਘਰ ਪੱਕਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਮਹਾਰ,
ਕੱਚੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਇਹ ਦੀਵਾਰ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਬਦਲਦਾ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਮੌਸਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ,
ਤੇਰਾ ਹਰ ਇਕਰਾਰ ਬਸ ਇਕਰਾਰ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਘੁੰਮਦੈ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਜਿਹੜੀਆਂ ਤੂੰ ਝਾਂਝਰਾਂ,
'ਵਾਗਲ' ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬਸ ਛਣਕਾਰ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ।

2

ਮੈਂ ਕਿਣਕਾ ਸਾਂ ਉਹ ਅੰਬਰ ਕਰ ਗਿਆ ਮੈਨੂੰ।
ਤੇ ਕਤਰੇ ਤੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਕਰ ਗਿਆ ਮੈਨੂੰ।

ਚੁਰਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਧੜਕਣ ਮਿਰੇ ਦਿਲ ਦੀ,
ਕਿ ਇਕ ਛੁੱਲ ਛੂਹ ਕੇ ਪੱਥਰ ਕਰ ਗਿਆ ਮੈਨੂੰ।

ਮੈਂ ਉਸਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਡਮਰੂ ਵਜਾਉਂਦਾ ਹਾਂ,
ਮੈਂ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ ਉਹ, ਕਲੰਦਰ ਕਰ ਗਿਆ ਮੈਨੂੰ।

ਅਸਾਂ ਤਾਂ ਫੈਸਲਾ ਮਨਸੂਬ ਕੀਤਾ ਸੀ,
ਜ਼ਮਾਨਾ ਫਿਰ ਤੋਂ ਛੱਕਰ ਕਰ ਗਿਆ ਮੈਨੂੰ।

ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜਜ਼ੀਰਾ ਸਾਂ,
ਸਮੇਂ ਦਾ ਗੇੜ ਅੱਖਰ ਕਰ ਗਿਆ ਮੈਨੂੰ।

ਮੈਂ ਦੱਸਿਆ ਓਪਰੀ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਸਾਂ ਪਹਿਲਾਂ,
ਉਹ ਛੂੰਘਾ ਅੰਤ ਤੀਕਰ ਕਰ ਗਿਆ ਮੈਨੂੰ।

ਮੈਂ ਅੰਬਰ ਛੂਹ ਰਹੀ ਉੱਚੀ ਇਮਾਰਤ ਸਾਂ,
ਕੋਈ ਤੂਢਾਨ ਖੰਡਰ ਕਰ ਗਿਆ ਮੈਨੂੰ।

ਲਿਆ ਮੈਂ ਜੋਗ ਜਾ ਕੇ 'ਵਾਗਲੇ' ਕੋਲੋਂ
ਕਿਸੇ ਦਾ ਇਸ਼ਕ ਬੇਘਰ ਕਰ ਗਿਆ ਮੈਨੂੰ।

3

ਦੀਪ ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਜਗਾ ਉਜੜੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।
ਫਿਰ ਭਰੀ ਪਰਵਾਜ਼ ਆਪਣੀ ਅੰਬਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।

ਬੁੱਤ ਉੱਥੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਦੇ ਦੇਖਦਾਂ,
ਤਰਸਦੇ ਨੇ ਲੋਕ ਜਿੱਥੇ ਵਸਤਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।

ਨਾ ਡਬੋਈ ਜਾ ਤੂੰ ਅਨ੍ਹੇ ਖੂਹ ਦੇ ਵਿਚ ਮਾਸੂਮੀਅਤ,
ਪੈਰ ਕੁੱਝ ਰੱਖ ਲੈ ਬਚਾ ਕੇ ਝਾੜਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।

ਸੌਂਕ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਉਂ ਸੀਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦੈ,
ਕੋਇ ਕਮ ਤਾਂ ਰਹਿਣ ਦੇ ਤੂੰ ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।

ਮਾਰ ਕੇ ਬੰਦੇ ਨਗਰ ਸਾਰਾ ਜਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਐ,
ਗਿਰਜਿਆਂ ਦੇ ਮਸਜਿਦਾਂ ਦੇ ਮੰਦਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।

ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਮੋਹ ਅਸੀਂ ਨਾ ਯਾਦ ਰੱਖੀ ਰੱਖੜੀ,
ਛੱਡ ਆਏ ਹਾਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਡਾਲਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।

ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਵੰਡਣੈ,
ਕੰਮ ਏਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ ਰਹਿਬਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।

ਫੇਰ ਤਲਵਾਰਾਂ ਸਿਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਮੰਗਣ ਪਹੁੰਚੀਆਂ,
ਖੁਦ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਉ ਖੰਜਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।

ਚਾਂਦਨੀ, ਗੋਂਦਾ, ਚਮੇਲੀ ਲਾ ਤੂੰ ਬੋਸ਼ੋਕ 'ਵਾਗਲੇ'
ਪਰ ਜਗਾ ਕੁਝ ਰੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਕਿਕਰਾਂ ਦੇ ਵਾਸਤੇ।

4

ਜਦ ਦਿਲ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।
ਤੈਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਖਾਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਚਿਤ ਚੇਤੇ ਨਾ ਸੀ ਮੈਂ ਆਪਣੇ,
ਖੰਭਾਂ ਤੇ ਪਰਵਾਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਹਰ ਹੰਝੂ ਉੱਤੇ,
ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਕਹਿੰਦਾ ਰਹਿ ਤੂੰ ਮੰਦਰ ਇਸਨੂੰ
ਮੈਂ ਬੁੱਤਾਂ ਦਾ ਵਾਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਮੈਂ ਸਾਗਰ ਦੇ ਸੀਨੇ ਉੱਤੇ
ਡੁੱਬਿਆਂ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਬਾਲਾਂਗਾ ਹਨੇਰੀ ਵਿਚ ਦੀਵੇ,
ਮੈਂ ਫਿਰ ਤੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਮੈਂ ਸੁਕੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ
ਵੱਡਾ ਕਰਕੇ ਪਿਆਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਕੀਤਾ ਭਾਵੇਂ ਫੇਲ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ,
ਪਰ ਮੈਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਪਾਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਰੋਜ਼ ਕਿਵੇਂ ਮਿਲਦਾ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚੋਂ
ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਬਣਵਾਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਤੂੰ ਜਿਹਲਮ ਨੂੰ ਆਖੀਂ ਸਤਲੁਜ,
ਮੈਂ ਰਾਵੀ ਨੂੰ ਬਿਆਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਕਹਿਨਾ ਏ ਇਤਿਹਾਸ ਤੂੰ ਜਿਸਨੂੰ,
ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਨਾਨਕ, ਰਾਮ, ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਂਝਾ,
ਸਾਂਝਾ ਮੈਂ ਰਵਿਦਾਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਤੂੰ ਮਿਲਿਆ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਿਲ ਗਈਆਂ,
ਹੁਣ ਨਾ ਗੀਤ ਉਦਾਸ ਲਿਖਾਂਗਾ।

ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ

— ਸੁਰਿਦਰ ਪੰਜਲ —

(ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਨਾਟਕ ਦਾ ਛੇਵਾ ਦਿਸ਼)

(ਚਾਚਾ ਚਾਨਣ ਸਿੰਘ ਚੌਕੀਦਾਰ, ਚੌਕੀਦਾਰਨੀ ਚਾਚੀ ਪੰਜਾਬ ਕੌਰ, ਤਾਇਆ ਹਸਮੁੱਖ ਸਿੰਘ ਅਮਲੀ-ਤਿੰਨੇ ਸਟੇਜ ਦੇ ਖੱਬੇ ਖੂਜੇ, ਲੇਖਕ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਸੁਣ ਰਹੇ ਹਨ...)

ਪਰਦੇ ਪਿਛੋਂ ਆਵਾਜ਼ : ਸਮਾਂ, ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਕਾਂਡ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ : ਜੂਨ 1919 ਦਾ ਮੱਧ !)

ਲੇਖਕ : (ਸਟੇਜ ਦੇ ਖੱਬੇ ਖੂਜਿਓਂ)

ਦੂਜੀ ਗੱਲ, ਜੇ ਕੋਈ ਵੀ ਜਾਬਰ, ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਕੋਲੋਂ ਕਦੇ ਵੀ ਖੋਨਹੀਂ ਸਕਿਆ, ਉਹ ਹੈ: ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਅੰਦਰ ਜਗਦੀ ਅਤੇ ਮੱਘਦੀ, ਆਜ਼ਾਦ ਰਹਿਣ ਦੀ ਲੋਚਾ-ਆਜ਼ਾਦ ਰਹਿਣ ਦਾ ਬੁਲੰਦ ਪਰਚਮ! ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਦਾ ਇੱਕ ਦੇਸ਼-ਭਗਤ ਬੁਫ਼ੀਆ ਸਕੂਲ (ਮਦਰਸਾ), ਜਿੱਥੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਗੁਰਮੁੱਖ ਦੀਨ ਸ਼ਰਮਾ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਹਿੰਦੂ ਹੈ ਜਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ-ਗੁਰਮੁੱਖ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਦੀਨ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਉਹ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈ, ਸ਼ਰਮਾ ਤੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਉਹ ਹਿੰਦੂ ਹੈ। ਕਦੇ ਉਹ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਕੂਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਕੁਲਾ ਤੇ ਕਦੇ ਟੋਪੀ। ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਡੁੱਲੇ ਖੂਨ ਦੀ ਰੂਹ, ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਦੀ ਰੂਹ ਵਿਚ ਆ ਸਮਾਈ ਹੈ! (ਰੋਸ਼ਨੀ ਸੱਜੇ ਖੂਜੇ 'ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ)

ਬਾਰਾਂ ਚੌਦਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਇੱਕ ਸ਼ਾਗਰਦ (ਸਾਗਰ), ਬਾਕੀ ਸ਼ਾਗਰਦਾਂ-ਦੀਪਕ, ਗਿਆਨ, ਰੋਸ਼ਨੀ, ਕ੍ਰਾਂਤੀ, ਵਿੱਦਿਆ, ਜੀਵਨ, ਜੋਤੀ, ਉਜਾਗਰ, ਕਿਰਨ, ਪ੍ਰਭਾਤ, ਅੰਬਰ, ਸੂਰਜ, ਚੰਦਰ, ਤਾਰਾ—ਨੂੰ ਇੱਕ ਬੋਤਲ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਹੂ ਰੰਗੀ ਮਿੱਟੀ ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਦੀਪਕ: (ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ)

ਚੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੂੰ ਆ ਗਿਆਂ ਸਾਗਰ-ਤੇਰੇ ਤੇ ਭਗਤ ਬਿਨਾਂ ਸੁੰਨਾ ਸੁੰਨਾ ਲਗਦਾ ਸੀ ਸਾਰਾ ਮਦਰਸਾ!

ਸਾਗਰ: ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਭਗਤ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਵਕਤ ਤਾਂ ਲੱਗ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਗਿਆਨ: ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਸਬਕ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਇਆ ਕਰਨਗੇ। ਓਨੀ ਦੇਰ, ਤੂੰ ਜੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਦੀ ਖਬਰਸਾਰ ਸੁਣਾ...!

ਸਾਗਰ: ਕਿਉਂ ਨਾ ਥੋੜਾ ਵਕਤ ਉਡੀਕ ਲਈਏ? ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਦੇ ਆਇਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਸੁਣਾ ਦੇਵਾਂਗਾ ਗੱਲਬਾਤ! (ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਦਾ ਖਲੂਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ)

ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ: ਹਾਂ ਬਈ ਸਾਗਰ! ਕੀ ਖਬਰਸਾਰ ਹੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ?

ਸਾਗਰ: ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ, ਖਬਰਸਾਰ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਆ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ

ਗਵਰਨਰ ਸਰ ਮਾਈਕਲ ਓਡਵਾਇਰ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੇਣ 'ਤੇ ਬ੍ਰੇਗੋਡੀਅਰ ਜਨਰਲ ਡਾਇਰ ਨੇ ਨਿਹਥੀ ਜਨਤਾ ਦੇ ਪੁਰ-ਅਮਨ ਜਲਸੇ 'ਤੇ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰਾ ਦਿੱਤਾ-ਮੱਕੀ ਦੇ ਦਾਣਿਆਂ ਵਾਂਗ ਭੁਨ ਦਿੱਤੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ-ਕੀ ਸਿੱਖ, ਕੀ ਹਿੰਦੂ, ਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ-ਬੱਚੇ, ਬਜ਼ੁਰਗ, ਮਾਵਾਂ, ਧੀਆਂ, ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ, ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ, ਬੇਕਿਰਕੀ ਨਾਲ ਭੁਨ ਸੁਟਿਆ-ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਦੱਸਦੇ ਸੀ ਬਈ ਭਗਤ ਦੇ ਚਾਚਾ ਅਜੀਤ ਸਿੱਖ ਹੁਕਾਂ ਦੀ 'ਪਗੜੀ ਸੰਭਾਲ ਜੱਟਾ' ਵਾਲੀ ਪੱਗ ਸ਼ਰੇਆਮ ਪੈਰਾਂ 'ਚ ਰੁਲ ਗਈ....

ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ: ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ? ਕੋਈ ਖਾਸ ਗੱਲ?

ਸਾਗਰ: ਜੀ ਸੁਣਿਐ ਬਈ ਜਖਮੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ-ਅੰਬਰਸਰ ਦੇ ਕਿਸੇ ਯਤੀਮਖਾਨੇ 'ਚੋਂ ਆਏ ਮੌਖਿਕੀ ਜੀ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਜਖਮੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ, ਮੱਲ੍ਹਮ-ਪੱਟੀ ਕੀਤੀ, ਭੰਬੀਰੀ ਵਾਂਗੂ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੇ, ਇੱਕ ਸਿਰੇ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਸਿਰੇ ਤੱਕ-ਲੋਕ ਇਹੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸੀ ਬਈ ਜੀਹੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨਾ ਹੋਣ ਆਬਦੇ, ਉਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੇ ਵਿਛੋੜੇ ਦੇ ਸੱਲ ਦਾ ਜਾਦਾ ਪਤਾ ਹੁੰਦੈ....

ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ: ਠੀਕ ਫਰਮਾਇਐ ਸਾਗਰ! ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵੀ ਲਿਆਏ ਓ, ਤੂੰ ਤੇ ਭਗਤ?

ਸਾਗਰ: ਜੀ ਮੈਂ ਓਸੇ ਪਾਸੇ ਹੀ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ-ਅਹ ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਮਿੱਟੀ ਆ (ਬੋਤਲ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਹੂ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਮਿੱਟੀ ਹੈ) ਜੋ ਮੈਂ ਤੇ ਭਗਤ, ਜਲਿਆਂ ਵਾਲੇ 'ਚੋਂ ਲੈ ਆਏ ਹਾਂ-ਖੂਨ ਰੰਗੀ ਇਸ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਪਤਾ ਨੀ ਕਿੰਨੇ ਤੁਪਕੇ ਸਿੱਖ ਲਹੂ ਦੇ ਨੇ, ਕਿੰਨੇ ਹਿੰਦੂ ਲਹੂ ਦੇ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲਹੂ ਦੇ-ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਇਸ ਬੋਤਲ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਹੱਥ ਤਪਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫੇਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਤਤਪਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ....! (ਇਉਂ ਕਹਿੰਦਿਆਂ, ਬੋਤਲ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ 'ਚ ਫੜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।)

ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ: ਇਹ ਨਿਰਦੋਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਮਿੱਟੀ ਲਿਆ ਕੇ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤੂੰ ਤੇ ਭਗਤ ਨੇ! ਲਹੂ ਭਿੰਜੀ ਇਹ ਮਿੱਟੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਯਾਦ ਦਿਵਾਉਂਦੀ ਰਹੂਗੀ ਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਗੁਲਾਮੀ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਆ....!

ਸ਼ਹਿਰਦ: ਹਾਂ ਜੀ, ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ....

ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ: ... ਤੇ ਇਹ ਬੋਤਲ ਸਾਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਾਡੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਰਹੂਗੀ-ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦੀ ਰਹੂਗੀ-ਚਾਚਾ ਅਜੀਤ ਸਿੱਖ ਵਾਂਗ ਪਗੜੀ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਂਦੀ ਰਹੂਗੀ!

(ਪਰਦੇ ਪਿੱਛੋਂ 'ਪਗੜੀ ਸੰਭਾਲ ਓ ਜੱਟਾ, ਪਗੜੀ ਸੰਭਾਲ ਓਏ' ਰੀਤ ਵੱਜਦਾ ਹੈ।)

ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਚਾਚਾ ਅਜੀਤ ਸਿੱਖ ਦੀ ਚਲਾਈ ਲਹਿਰ ਵੇਲੇ, ਦੇਸ਼ ਭਗਤ ਕਵੀ ਬਾਂਕੇ ਦਿਆਲ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਇਹ ਰੀਤ, ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਬਣ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ 'ਤੇ ਛਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਰਦਾਰ ਅਜੀਤ ਸਿੱਖ ਹੋਰਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਤਾ ਅਜਾਈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗੀ। 'ਬਾਲ-ਲਾਲ-ਪਾਲ' ਦੀ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਤਾ ਅਜਾਈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਵੇਗੀ....!!

ਸਾਗਰ: ‘ਬਾਲ-ਲਾਲ-ਪਾਲ’ ਕੌਣ ਨੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ...?

ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ: ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਆਪਣੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਨੇਤਾ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਜੂਲਾ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਤਨੋਂ, ਮਨੋਂ, ਧਨੋਂ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਨਿਕਲ ਪਏ ਨੇ ...

ਰੋਸ਼ਨੀ: ਜੀ ਕੌਣ ਨੇ ਇਹ...?

ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ: ‘ਬਾਲ’ ਹੈ ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲਕ, ‘ਲਾਲ’ ਹੈ ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ ਤੇ ‘ਪਾਲ’ ਹੈ ਬਿਪਨ ਚੰਦਰ ਪਾਲ। ਹੁਣ ਜਲਿਆਂ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹੀ ਬਦਲ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਆਪਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦਾ ਸਬਕ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਅਲੱਗ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰਾਂਗੇ...

ਕ੍ਰਾਂਤੀ, ਰੋਸ਼ਨੀ, ਵਿੱਦਿਆ : (ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਦ ਇਕੱਠੇ) : ਜੀ ਕੀ ਮਤਲਬਾ?

ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ: ਅੱਜ ਤੋਂ ‘ਏ’ ਫਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ‘ਡੀ’ ਫਾਰ ‘ਡਾਇਰ’, ‘ਜੇ’ ਫਾਰ ਜਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ‘ਓ’ ਫਾਰ ‘ਓਡਵਾਇਰ’ ਹੋਵੇਗਾ। ਚਲੋ, ਆਪਾਂ ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਨਵੀਂ ਛੱਬੀ-ਅੱਖਰੀ ਬਣਾਈਏ!

ਕ੍ਰਾਂਤੀ: ਜੀ, ਕਿਸੇ ਅੱਖਰ ਦੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਫਜ਼ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ?

ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ: ਹਾਂ, ਹਾਂ, ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ! ਚਲੋ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀਏ...
 (ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਦ, ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਛੱਬੀ ਅੱਖਰੀ ਉਚੀ ਉਚੀ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਕਿਸੇ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਨਵਾਂ ਲਫਜ਼ ਬੋਲਦਾ ਹੈ, ਪਿੱਛੇ ਪਿੱਛੇ ਸ਼ਹਿਰਦ, ਚਾਂਭਲ ਚਾਂਭਲ ਕੇ ਹਰ ਅੱਖਰ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਦੋ-ਦੋ, ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ, ਕਈ ਵਾਰ ਵੱਧ ਲਫਜ਼ ਬੋਲਦੇ ਹਨ)

‘ਏ’ ਫਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ‘ਏ’ ਫਾਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ, ‘ਏ’ ਫਾਰ All
 ‘ਬੀ’ ਫਾਰ ਬੰਬ, ‘ਬੀ’ ਫਾਰ British, ‘ਬੀ’ ਫਾਰ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਖੁਰਦਪੁਰ, ‘ਬੀ’ ਫਾਰ ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲਕ, ‘ਬੀ’ ਫਾਰ ਬਿਪਨ ਚੰਦ ਪਾਲ-

‘ਸੀ’ ਫਾਰ ਕਾਂਗਰਸ, ‘ਸੀ’ ਫਾਰ Conquer, ‘ਸੀ’ ਫਾਰ country, ‘ਸੀ’ ਫਾਰ constitution
 ‘ਡੀ’ ਫਾਰ death, ‘ਡੀ’ ਫਾਰ dog, ‘ਡੀ’ ਫਾਰ ਡਾਇਰ, ‘ਡੀ’ ਫਾਰ dirty, ‘ਡੀ’ ਫਾਰ donkey
 ‘ਡੀ’ ਫਾਰ dog ਡਾਇਰ’ (ਸਾਰੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ)

‘ਡੀ’ ਫਾਰ ‘Dirty ਡਾਇਰ’ (ਸਾਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸਦੇ ਹਨ)

‘ਡੀ’ ਫਾਰ ‘donkey ਡਾਇਰ’ (ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਹੱਸਦੇ ਹਨ)

‘ਈ’ ਫਾਰ ਗੰਦੇ egg, ‘ਈ’ ਫਾਰ English, ‘ਈ’ ਫਾਰ England, ‘ਈ’ ਫਾਰ exile
 ‘ਐਫ਼’ ਫਾਰ foreigner, ‘ਐਫ਼’ ਫਾਰ freedom, ‘ਐਫ਼’ ਫਾਰ fighter
 ‘ਜੀ’ ਫਾਰ guns, ‘ਜੀ’ ਫਾਰ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ‘ਜੀ’ ਫਾਰ ਗਦਰ।

‘ਐਚ’ ਫਾਰ ਹਿਦੁਸਤਾਨ, ‘ਐਚ’ ਫਾਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕਾਹਰੀ ਸਾਹਰੀ, ‘ਐਚ’ ਫਾਰ Hopkinson
 ‘ਆਈ’ ਫਾਰ India, ‘ਆਈ’ ਫਾਰ independence
 ‘ਜੇ’ ਫਾਰ ਜਲਿਆਂ ਵਾਲਾ, ‘ਜੇ’ ਫਾਰ justice, ‘ਜੇ’ ਫਾਰ jump with happiness (ਸਾਰੇ ਖੁਸ਼ੀ

ਨਾਲ ਭੁੜਕਦੇ ਹਨ)

‘ਕੇ’ ਫਾਰ ਕਾਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ, ‘ਕੇ’ ਫਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ‘ਕੇ’ ਫਾਰ king,
‘ਕੇ’ ਫਾਰ ‘ਕੁੱਤਾ’ kingÓ (ਸਾਰੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ)
“ਐੱਲ” ਫਾਰ ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ, “ਐੱਲ” ਫਾਰ lion, “ਐੱਲ” ਫਾਰ light
‘ਐਮ’ ਫਾਰ ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ, ‘ਐਮ’ ਫਾਰ ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ, ‘ਐਮ’ ਫਾਰ movement
‘ਐਨ’ ਫਾਰ nation, ‘ਐਨ’ ਫਾਰ new, ‘ਐਨ’ ਫਾਰ night
‘ਓ’ ਫਾਰ ਓਡਵਾਇਰ, ‘ਓ’ ਫਾਰ owl, ‘ਓ’ ਫਾਰ Ox
‘ਪੀ’ ਫਾਰ pistol, ‘ਪੀ’ ਫਾਰ protest, ‘ਪੀ’ ਫਾਰ people, ‘ਪੀ’ ਫਾਰ permanent peace
‘ਕਿਊ’ ਫਾਰ queen, ‘ਕਿਊ’ ਫਾਰ quick
‘ਆਰ’ ਫਾਰ revolution, ‘ਆਰ’ ਫਾਰ ਰਿਵਾਲਵਰ, ‘ਆਰ’ ਫਾਰ ਰਾਣੀ ਝਾਂਸੀ
‘ਐਸ’ ਫਾਰ slavery, ‘ਐਸ’ ਫਾਰ Sun, ‘ਐਸ’ ਫਾਰ stgruggle
‘ਟੀ’ ਫਾਰ Teacher, ‘ਟੀ’ ਫਾਰ torch, ‘ਟੀ’ ਫਾਰ truth, ‘ਟੀ’ ਫਾਰ team.
‘ਯੂ’ ਫਾਰ Union Jack, ‘ਯੂ’ ਫਾਰ Unity
‘ਵੀ’ ਫਾਰ victory, ‘ਵੀ’ ਫਾਰ Viceroy, ‘ਵੀ’ ਫਾਰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਗਣੇਸ਼ ਪਿੰਗਲੇ
‘ਡਬਲਯੂ’ ਫਾਰ We, ‘ਡਬਲਯੂ’ ਫਾਰ warrant, ‘ਡਬਲਯੂ’ ਫਾਰ writers
‘ਐਕਸ’ ਫਾਰ x-ray
‘ਵਾਈ’ ਫਾਰ you, ‘ਵਾਈ’ ਫਾਰ young
‘ਜੈਂਡ’ ਫਾਰ Zero, ‘ਜੈਂਡ’ ਫਾਰ ਜਿੰਦਾਬਾਦ—

ਮੁਨਸੀ ਜੀ: ਪਿਆਰੇ ਸ਼ਹਿਰਦੇ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ, ਜਾਣੀ ਹੁਣੇ ਹੁਣੇ ਸਿੱਖੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤ ਕੇ ਵਾਕ ਬਣਾਉਣੇ ਨੇ... ਜੀਹਦੇ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਦਾ, ਕੌਮੀ ਏਕਤਾ ਦਾ, ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਾ, ਪਰਚਮ ਬੁਲੰਦ ਹੋਵੇ।
(ਸ਼ਹਿਰਦ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਨਾਲ, ਇੱਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ, ਬੋਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।)

ਪਹਿਲਾ ਸ਼ਹਿਰਦ : ‘ਏ’ ਫਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਵਿਚ ‘ਬੀ’ ਫਾਰ Britishers ਨੇ ਜੋ ਕੀਤਾ ਹੈ, ‘ਸੀ’ ਫਾਰ ਕਾਂਗਰਸ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਕੁਸ਼ ਕਰੇ ਜਾਂ ਨਾ ਕਰੇ, ਪਰ ‘ਡੀ’ ਫਾਰ dog, ਤੇ ‘ਡੀ’ ਫਾਰ ‘ਡਾਇਰ’ ਨੂੰ, ਜਾਣੀ ਕਿ ‘ਈ’ ਫਾਰ ਗੰਦੇ egg ਨੂੰ, ਤੇ ‘ਐਂਡ’ ਫਾਰ foreigner ਨੂੰ, ‘ਐਂਡ’ ਫਾਰ freedom fighter, ‘ਜੀ’ ਫਾਰ guns ਨਾਲ ਉਡਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਣਗੇ...।

ਦੂਜਾ ਸ਼ਹਿਰਦ : ‘ਜੀ ਫਾਰ guns ਨਾਲ ‘ਡੀ’ ਫਾਰ Dyer ਨੇ ਜਿਵੇਂ ‘ਐੱਚ’ ਫਾਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ, ਜਾਣੀ ‘ਆਈ’ ਫਾਰ Indians ਨੂੰ, ‘ਜੇ’ ਫਾਰ ਜਲਿਆਂ ਵਾਲਾ ਵਿਚ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਭੁੰਨਿਆ ਹੈ, ਸਮਝੋ ਕਿ ‘ਆਈ’ ਫਾਰ Independence, ਆਈ ਕਿ ਆਈ... Independence ਆਈ ਕਿ ਆਈ, independence ਆਈ ਕਿ ਆਈ....!

ਤੀਸਰਾ ਸ਼ਹਿਰਦ : (ਸੋਚ ਸੋਚ ਕੇ ਬੋਲਦਾ ਹੋਇਆ) : ‘ਕੇ’ ਫਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ‘ਕੇ’ ਫਾਰ ਕਾਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ, ‘ਕੇ’ ਫਾਰ king— ਬਣਗੀ ਗੱਲ, ਬਣਗੀ ਗੱਲ... ਹਾਂ ਜੀ ਮੁਨਸੀ ਜੀ। ‘ਕੇ’ ਫਾਰ ਕਾਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ ਦਾ ‘ਜੀ’ ਫਾਰ ਗੁਰਦਿੱਤ ਸਿੰਘ, ‘ਜੀ’ ਫਾਰ ਗਦਰ ਦਾ ‘ਕੇ’ ਫਾਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ‘ਜੀ’ ਫਾਰ ਗਦਰ ਦਾ “ਐੱਚ” ਫਾਰ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਕਾਹਗੀ ਸਾਹਗੀ, ‘ਜੀ’ ਫਾਰ ਗਦਰ ਦਾ ‘ਬੀ’ ਫਾਰ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਖੁਰਦਪੁਰ।

‘ਡੀ’ ਫਾਰ died, ‘ਆਈ’ ਫਾਰ India, ‘ਆਈ’ ਫਾਰ independence

‘ਡੀ’ ਫਾਰ down with the ‘ਕੇ’ ਫਾਰ king, down with the king, down with the king...

ਚੌਥੀ ਸ਼ਹਿਰਦ : ‘ਐਲ’ ਫਾਰ ਲਾਜਪਤ ਰਾਏ, ‘ਐਮ’ ਫਾਰ ਮੰਗਲ ਪਾਂਡੇ, ‘ਐਮ’ ਫਾਰ ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ, ‘ਏ’ ਫਾਰ All, ‘ਡੀ’ ਫਾਰ died, ‘ਐਨ’ ਫਾਰ ਨੇਸ਼ਨ, ‘ਐਲ’ ਫਾਰ ਲਾਈਟ : All died for New Nation, New Light.

ਪੰਜਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰਦ : ‘ਓ’ ਫਾਰ ਓਡਵਾਇਰ, used ‘ਪੀ’ ਫਾਰ pistol on ‘ਪੀ’ ਫਾਰ protesting people, to save ‘ਕਿਉ’ ਫਾਰ queen !

‘ਆਰ’ ਫਾਰ Revolution, and ‘ਐਸ’ ਫਾਰ struggle will end ‘ਐਸ’ ਫਾਰ slavery.

ਛੇਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰਦ : ‘ਟੀ’ ਫਾਰ Teacher, ‘ਟੀ’ ਫਾਰ torch, ‘ਟੀ’ ਫਾਰ truth, ‘ਟੀ’ ਫਾਰ tream, Teacher is a torch for truth team.

ਸੱਤਵਾਂ ਸ਼ਹਿਰਦ :

‘ਯੂ’ ਫਾਰ Union Jack —ਮੁਰਦਾਬਾਦ, ਮੁਰਦਾਬਾਦ, ਮੁਰਦਾਬਾਦ....

‘ਵੀ’ ਫਾਰ Viceroy —ਮੁਰਦਾਬਾਦ, ਮੁਰਦਾਬਾਦ, ਮੁਰਦਾਬਾਦ....

‘ਡੀ’ ਫਾਰ Death, ‘ਡਬਲਯੂ’ ਫਾਰ Warrant, ‘ਯੂ’ ਫਾਰ Juntion Jack — Death Warrant for Union Jack... Death Warrant for Union Nack, Death Warrant for Union Jack....

ਅਖੀਰਲਾ ਸ਼ਹਿਰਦ : ‘ਵਾਈ’ ਫਾਰ You, and ‘ਆਈ’ ਫਾਰ ‘ਨ’ ਮਿਲਕੇ ਬਣੇਗੀ ‘ਯੂ’ ਫਾਰ Unity, ਬਣਾਂਗੇ ‘ਡਬਲਯੂ’ ਫਾਰ We, Then ‘ਵੀ’ ਫਾਰ Victory, ‘ਜੈਂਡ’ ਫਾਰ ਜਿੰਦਾਬਾਦ, Victory ਜਿੰਦਾਬਾਦ, Victory ਜਿੰਦਾਬਾਦ....

‘ਵੀ’ ਫਾਰ Viceroy, ‘ਜੈਂਡ’ ਫਾਰ Zero, Viceroy Zero, Viceroy Zero, Viceroy Zero,

(ਮੁਨਸੀ ਜੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ’ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਦਾ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਤਸੱਲੀ, ਹੈਗਨੀ ਅਤੇ ਮੁਸਕੁਰਾਹਟ ਲਗਾਤਾਰ ਬੇਡਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ | ਰੋਸ਼ਨੀ ਖੱਬੇ ਖੁੰਜੇ ’ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।)

ਲੇਖਕ : (ਖੱਬੇ ਖੁੰਜਿਓ) ‘ਡਬਲਯੂ’ ਫਾਰ Writers ਦੀ ਗੱਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੁਝ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ! ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਸੈਂਕੜੇ ਪ੍ਰੇਤ, ਨਿੱਖੇ ਮਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਵਿੱਚੇ ਬੈਠਾ ਲੇਖਕ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਛੁੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ‘ਗੁਲਦਾਊਦੀਆਂ ਆਈਆਂ’ ਵਰਗੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੂਰ

ਬੰਗਾਲ 'ਚ ਬੈਠਾ ਰਬਿੰਦਰਨਾਥ ਟੈਗੋਰ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹੱਤਿਆ ਕਾਂਡ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ 31 ਮਈ 1919 ਨੂੰ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਵਾਇਸਰਾਏ 'ਜੇਮਸ ਚੈਮਸਫੋਰਡ' ਨੂੰ ਬੜੀ ਸਖ਼ਤ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ 'ਸਰ' ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਦਾ ਜਾਗਦੇ ਰਹਿਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੇਜ਼ਮੀਰੇ ਲੇਖਕ ਦਾ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਮੌਤ ਤੋਂ ਵੀ ਬਦਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ...।

ਚੌਕੀਦਾਰ: ਬਈ ਲੇਖਕ ਗੱਭਰੂਆ! ਆਹ ਜਿਹੜਾ ਕੁਸ਼ ਮੁਨਸੀ ਜੀ ਸ਼ਹਿਰਦਾਂ ਨੂੰ ਪੜਾ ਰਹੇ ਨੇ, ਇਹੋ ਜਿਆ ਤਾਂ ਕਦੇ ਸੁਣਿਆ ਈਨ੍ਹੀਂ? ਸ਼ਹਿਰਦਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਉਲਟੀਆਂ ਪੱਟੀਆਂ ਪੜਾਈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਥੋਡੇ ਮੁਨਸੀ ਜੀ?

ਤਾਇਆ ਹਸਮੁੱਖ ਸਿੰਘ ਅਮਲੀ : ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਚੌਕੀਦਾਰਾ! ਇਹਦੇ 'ਚ ਹੈਰਾਨ ਹੋਣ ਆਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ। ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖਦਾ ਹੁੰਨੈ ਕਦੇ ਕਿ ਨਹੀਂ...? ਆਚਾਰੀਆ ਚਾਣਕਯਾ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ: 'ਅਧਿਆਪਕ ਜਾਂ ਉਸਤਾਦ ਕੋਈ ਸਧਾਰਨ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਨਿਰਮਾਣ 'ਤੇ ਤਬਾਹੀ ਉਹਦੀ ਬੁੱਕਲ 'ਚ ਪਲਦੇ ਨੇ!' ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਇਹ ਖੁਫੀਆ ਸਕੂਲ ਤੂੰ ਦੇਖ ਰਿਹੈ, ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ ਵੀ ਦੱਸਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਬਈ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ 'ਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਆਸ਼ਰਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂ ਬਈ ਲੇਖਕ ਗੱਭਰੂਆ...?

ਲੇਖਕ : ਹਾਂ ਤਾਇਆ ਹਸਮੁੱਖ ਸਿਆਂ ਤੇ ਚਾਚਾ ਚੌਕੀਦਾਰਾ! ਆਪਣੇ ਮਦਰੱਸੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਦ ਭਗਤ ਦੇ ਚਾਚਾ ਜੀ, ਪਰਾੜੀ ਸੰਭਾਲ ਜੱਟਾ ਲਹਿਰ ਦੀ ਰੂਹੇ-ਰਵਾਂ, ਸਰਦਾਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ 'ਚ, ਤਿਲਕ ਆਸ਼ਰਮ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉੱਨੀ ਸੌ ਅੱਠ 'ਚ -ਸਰਦਾਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ 'ਇਹ ਆਸ਼ਰਮ ਕੌਮੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਣ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਇਥੇ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਅਖਬਾਰ-ਨਵੀਸ, ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਬੁਲਾਰੇ ਤੇ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਲੇਖਕ ਪੈਦਾ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ, ਜਿਹੜੇ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਨਵੇਂ ਨਰੋਏ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਚਾਰ ਫੈਲਾ ਸਕਣ'। ਮੁਨਸੀ ਜੀ ਵੀ ਇਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਨੇ।

(ਗੇਸ਼ਨੀ ਮੁੜ ਸੱਜੇ ਖੂੰਜੇ ਮੁਨਸੀ ਜੀ 'ਤੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ)

ਮੁਨਸੀ ਜੀ: ਜਦੋਂ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸੈਂਕੜੇ ਨਿਹੱਥੇ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਭੁੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਫੱਟੜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਉਦੋਂ ਸ਼ਹਿਰਦਾਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਦੱਸੇ 'ਏ' ਫਾਰ Apple, 'ਬੀ' ਫਾਰ Bnana, 'ਸੀ' ਫਾਰ Cat, ਅਤੇ 'ਆਰ' ਫਾਰ rat ਨਹੀਂ ਪੜਾਏ ਜਾਂਦੇ, ਸਰੋਂ ਇਨਕਲਾਬ ਚੋਂ ਨਿਕਲੀ ਨਵੀਂ ਜੁਬਾਂ ਦੇ ਨਵੇਂ ਲਫਜ਼ ਪੜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਜਿਵੇਂ 'ਏ' ਫਾਰ Amritsar, ਤੇ 'ਬੀ' ਫਾਰ Bomb, ਤੇ 'ਜੇ' ਫਾਰ ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ...! ਅਜਿਹੇ ਸੰਕਟ ਸਮੇਂ ਕੁਛ ਨਵਾਂ ਪੜਾਉਣ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕੌਮਾਂ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀਆਂ... ਹਾਲਾਤ ਮੁਤਾਬਿਕ ਲਫਜ਼ ਵੀ ਬਦਲਣੇ ਪੈਂਦੇ ਨੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਕੌਮਾਂ ਜਿਉਂਦੀਆਂ ਵਸਦੀਆਂ ਰਹਿ ਸਕਣ।

ਸ਼ਹਿਰਦ : ਮੁਨਸੀ ਜੀ, ਤੁਸੀ ਸਾਡੇ 'ਚੋਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਵੀ ਬਦਲ ਕੇ ਨਵੇਂ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਨੇ, ਗਿਆਨ, ਕ੍ਰਾਂਤੀ, ਸਾਗਰ, ਜੀਵਨ, ਜੋਤੀ, ਉਜਾਗਰ, ਦੀਪਕ, ਕਿਰਨ, ਰੋਸ਼ਨੀ, ਪ੍ਰਭਾਤ, ਵਿੱਦਿਆ,

ਅੰਬਰ, ਸੂਰਜ, ਚੰਦਰ, ਤਾਰਾ...

ਮੁਨਸੀ ਜੀ: ਸਾਗਰ, ਦੀਪਕ, ਗਿਆਨ, ਰੌਸ਼ਨੀ! ਮੈਂ ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਵਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗਾ। ਦੀਪਕ, ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦੀਪਕ ਪੂਰੇ ਦੇ ਪੂਰੇ ਘਰ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਟਾ ਸਕਦਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਹੋਰ ਦੀਪਕਾਂ ਨੂੰ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਪੂਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਘਰ ਜਗਮਗਾ ਉੱਠਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਹੋਸਲੇ ਦੀ ਚਿਣਗ ਆਰੰਭ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਤੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇੱਕ ਤੋਂ ਅਨੇਕ ਤੱਕ ਫੈਲਦੀ ਫੈਲਦੀ ਅਨਿਆਂ ਦੇ ਗਹਿਰੇ ਤੋਂ ਗਹਿਰੇ ਹਨੇਰੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਟਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਦੀਪਕ, ਗਿਆਨ, ਰੌਸ਼ਨੀ, ਕ੍ਰਾਂਤੀ (ਇਕੱਠੇ)

ਮੁਨਸੀ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਕੱਠੇ ਹੋਵਾਂਗੇ—ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਦੀਪਕ ਜਗਾਵਾਂਗੇ !!

ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਕੋਨਿਆਂ ਨੂੰ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰਾਂਗੇ !!

ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ, ਜ਼ਲਮ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਚੀਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦੇਵਾਂਗੇ !

ਮੁਨਸੀ ਜੀ: ਸਾਗਰ, ਹੁਣ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਮ ਦੀ। ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਚੁੱਪ ਚਾਪ, ਦਿਨ ਰਾਤ, ਸਾਗਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਈਆਂ ਚੱਟਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵੱਜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਛੱਲਾਂ ਪਥਰੀਲੀਆਂ ਚੱਟਾਨਾਂ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜ ਦੇਣਗੀਆਂ? ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਹੀ ਲਹਿਰਾਂ, ਚੱਟਾਨਾਂ ਵਿਚ ਚੀਰ ਪਾਕੇ, ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੋਫਾੜ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਨੇ।

ਸਾਗਰ, ਵਿੱਦਿਆ (ਇਕੱਠੇ)

ਮੁਨਸੀ ਜੀ! ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਬਣਨਗੇ! ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਪਥਰੀਲੀਆਂ ਚੱਟਾਨਾਂ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ ਦੋਫਾੜ ਕਰ ਦੇਣਗੇ।

ਮੁਨਸੀ ਜੀ: ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਅਨਾਥ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਧਮ ਸਿੰਘ, ਉਧੋ ਉਧੋ ਕਹਿਦੇ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੇ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਉਹ ਕਿਥੇ ਹੈ? ਨਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਧੋ ਭੁਲਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲਾ ਵੱਡਾ, ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਬਾ, ਜਿਹੜਾ ਫੌਜੀਆਂ ਵਿਚ ਗਦਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ! ਤੇ ਤੀਜਾ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਭਗਤ ਸਿੰਘ, ਤਿੰਨਾਂ ਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ ਤੇ ਬੜੀ ਅੱਗ, ਬੜੀ ਚਿਣਗ ਨਜ਼ਰ ਆਈ ਹੈ ਮੈਨੂੰ, ਜੂਰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਗੱਭਰੂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਹਿਦ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਚੀਰ ਦੇਣਗੇ।

(ਸਾਰੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਮੁਨਸੀ ਜੀ ਸਮੇਤ ਗੋਲ ਦਾਇਰਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਾਊਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ)

ਗਹਿਰਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਦਾ ਹਰ ਦਿਨ

ਗਿਆਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਨੀ

ਜੀਵਨ ਜੋਤੀ ਅਰਥ ਸੁਨਹਿਰੀ

ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ ਉਜਾਗਰ ਨੀ

ਹਿੰਦ 'ਤੇ ਘੋਰ ਗੁਲਾਮੀ ਵਾਲੀ
 ਗਹਿਰੀ ਜੁਲਮੀ ਰਾਤ ਪਈ
 ਦੀਪਕ ਕਿਰਨ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮਿਲਕੇ
 ਆਉਂਦੀ ਨਵ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਈ
 ਜਦ ਵਿੱਦਿਆ ਅੰਬਰ 'ਤੇ ਚਮਕੇ
 ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਸਿਤਾਰੇ ਨੀ
 ਤੇਰਾ ਸੂਰਜ ਛੁੱਬ ਜਾਵੇਗਾ
 ਜੁਲਮ ਦੀਏ ਸਰਕਾਰੇ ਨੀ।

—ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਨਾਟਕ ਦਾ ਨੌਹਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼—

(ਸਮਾਂ ਜੁਲਾਈ 1927 ਦਾ ਅੰਤ)

ਲੇਖਕ: (ਖੱਬੇ ਖੂੰਜਿਓਂ)

ਵਰਿਆਂ ਦੇ ਵਰੇ ਬੀਤਦੇ ਗਏ... ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ 'ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ' ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚੇਤਿਆਂ 'ਚੋਂ ਵਿਸਰਨ ਲੱਗਿਆ... ਵਿਸਰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ, ਜੇਕਰ 'ਊਧਮ ਸਿੰਘ ਸੁਨਾਮ' ਨਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਸਿਰੜੀ ਨੌਜਵਾਨ, ਇੱਕ ਗਦਰੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤ, ਇੱਕ ਸਿਰਲੱਬ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਾ ਕਰਦਾ... ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਨਾਮ ਹਨ ਉਸਦੇ, ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨਾਮ ਹੈ ਮੁੰਹਮਦ ਸਿੰਘ ਆਜਾਦ...! ਸਮਾਂ ਜੁਲਾਈ 1927 ਦਾ ਅੰਤ... (ਸੱਜੇ ਪੁੰਜੇ ਵੱਲ ਉੱਗਲ ਕਰਕੇ) ਸਤਾਈ-ਅਠਾਈ ਸਾਲ ਦਾ ਉੱਧਮ ਸਿੰਘ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਵਤਨ ਵੱਲ ਮੁਹਾਰਾਂ ਮੋੜ ਰਿਹਾ ਹੈ... ...

(ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਛੱਲਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼)

ਲੇਖਕ: (ਖੱਬੇ ਖੂੰਜਿਓਂ)

ਤਿੰਨ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਉੱਧਮ ਸਿੰਘ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਲਕਦਾ ਛੱਡ ਕੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਸਦਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੈਂਗਈ, ਇਸ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਮਾਂ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਸੱਤ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਦੋਂ ਬਾਪ ਨਮੂਨੀਏ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਗਿਆ, ਇਸ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਹਰ ਬਾਪ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਬਾਪ ਲਗਦਾ ਹੈ।

17 ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਇਕਲੋਤਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ 'ਕੱਲੇ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਚ ਗਿਆ—ਇਸ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਹਰ ਭਰਾ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਭਰਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਉੱਧਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਕੀ ਭੈਣ ਕੋਈ ਹੈ ਈਨ੍ਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਭੈਣ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਯਤੀਮਖਾਨੇ 'ਚ ਪਲਿਐ, ਵੱਡਾ ਹੋਇਐ, ਇਸ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਯਤੀਮ ਚੌਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਚਿਹਰਾ ਨਜ਼ਰ ਅੰਦਾ ਹੈ...

(ਸੱਜੇ ਪੁੰਜੇ ਉੱਧਮ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼)

ਉੱਧਮ ਸਿੰਘ (ਮਨਬਚਨੀ):

ਪਤਾ ਈਨ੍ਹੀਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ, ਬਚਪਨ ਕਦੋਂ ਬੀਤ ਗਿਆ ਤੇ ਜਵਾਨੀ ਕਦੋਂ ਆ ਗਈ ਸੀ?

ਪਤਾ ਈ ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਘਰ ਕਿਥੇ ਹੈ, ਤੇ ਕਿਥੇ ਹੈ ਮੇਰਾ ਦੇਸ਼?
 ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਘੁਮਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ, ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਘਰ, ਮੇਰਾ
 ਘਰ ਹੈ, ਹਰ ਦੇਸ਼, ਮੇਰਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ....
 ਹਰ ਦੁਖੀਏ ਦੀ ਚੀਕ ਪੁਕਾਰ, ਮੇਰੀ ਆਪਣੀ ਚੀਕ ਹੈ।
 ਹਰ ਨਿੱਥੇ 'ਤੇ ਹੋਇਆ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਤੇ ਹੋਇਆ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਲਗਦਾ ਹੈ।
 ਲਗਦਾ ਹੈ, ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਡਾਇਰ, ਓਡਵਾਇਰ ਦੀ ਚਲਾਈ, ਚਲਵਾਈ ਹਰ ਗੋਲੀ,
 ਮੇਰੇ ਸੀਨੇ 'ਚ ਲੱਗੀ ਹੈ...
 ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਡਾਇਰ, ਓਡਵਾਇਰ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ਼ !
 ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਡਾਇਰ, ਓਡਵਾਇਰ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ਼ !!
 ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਡਾਇਰ, ਓਡਵਾਇਰ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ਼ !!!

ਅਲਬੇਲਾ: ਜ਼ਬਰ ਦਾ ਤੂਹਾਨ ਪਲ ਪਲ ਵਧ ਰਿਹਾ।
 ਛੁੱਬ ਰਿਹਾ ਰੀਝਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਲ ਹਾਣੀਓਂ।
 ਆਓ ਕਿ ਰੀਝਾਂ ਦਾ ਮਰਨਾ ਰੋਕੀਏ
 ਤੇ ਚੁੰਡੀਏ ਰੀਝਾਂ ਦੇ ਕਾਤਲ ਹਾਣੀਓਂ!

ਊਧਮ ਸਿੰਘ: ਬੜੇ ਜ਼ਾਲਮ ਨੇ ਸਾਡੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਦੇ ਕਾਤਲ, ਬੜੇ ਚੁਸਤ-ਚਲਾਕ ਨੇ, ਬੜੇ ਸ਼ਾਤਰ-ਦਿਮਾਗ ਨੇ !
 ਜ਼ਾਲਮ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਢੂੰਡਣਾ ਏਨਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ !
 ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਲੁਕੇ ਬੈਠੇ ਨੇ, ਸਾਡੇ ਵਰਗੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁੱਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਜਿਉਣ
 ਦੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਦੇ ਜ਼ਾਲਮ ਕਾਤਲ !
 ਚੱਲ ਮਨਾਂ, ਵਾਪਸ ਵਤਨ ਚੱਲੀਏ, ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰੀਏ, ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ-ਮੱਥੇ
 ਟੱਕਰੀਏ... ਹੁਣ ਘੁੰਡ ਉਤਾਰਨ ਦਾ ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਆ ਹੈ।
 (ਊਧਮ ਸਿੰਘ, ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹੀਰ ਗੁਣਗਣਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਦੀ ਗੁਣਗਣਾਹਟ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ
 ਅਲਬੇਲੇ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਬੁਲੰਦ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੀਰ ਵਿਚ ਇੱਕ ਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।)

ਅਲਬੇਲਾ: ਪੁੰਡ ਹੁਸਨ ਦੀ ਆਬ ਛੁਪਾਇ ਲੈਂਦਾ, ਲੰਮੇ ਘੁੰਡ ਵਾਲੀ ਰੜੇ ਮਾਰੀਏ ਨੀ।
 ਤਦੋਂ ਇਹ ਜਹਾਨ ਸਭ ਨਜ਼ਰ ਆਵੇ, ਜਦੋਂ ਘੁੰਡ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਉਤਾਰੀਏ ਨੀ
 ਘੁੰਡ ਅੰਨਿਆਂ ਕਰੇ ਸੁਜਾਖਿਆਂ ਨੂੰ, ਘੁੰਡ ਲਾਹ ਤੂੰ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਲਾੜੀਏ ਨੀ
 ਵਾਰਿਸ਼ ਸ਼ਾਹ ਨਾ ਦੱਬੀਏ ਮੌਤੀਆਂ ਨੂੰ, ਛੁੱਲ ਅੱਗ ਦੇ ਵਿਚ ਨਾ ਸਾੜੀਏ ਨੀ।

ਊਧਮ ਸਿੰਘ (ਮਨਬਚਨੀ):

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਯਤੀਮਖਾਨੇ 'ਚੋਂ ਜ਼ਿੰਦੂਂ ਤੁਰਿਐਂ ਊਧਮ ਸਿਆਂ-ਬੱਸ, ਚੱਲ ਸੋ ਚੱਲ ! ਬਸਰੇ 'ਚ ਤੇ
 ਪੁਰਬੀ ਅਫਰੀਕਾ 'ਚ ਫੌਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ-ਮੁੜ ਹਿਦੁਸਤਾਨ-ਫੇਰ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਮੈਕਸੀਕੋ, ਤੇ
 ਅਮਰੀਕਾ-ਅਮਰੀਕਾ 'ਚ ਗਦਰ ਪਾਰਟੀ ਦਾ ਅਸਰ, ਜਹਾਜ਼ਗਨੀ ਦੀ ਨੌਕਰੀ, ਨਾਮ: ਫਰੈਂਕ
 ਬਰਾਜ਼ੀਲ-ਕਈ ਅਮਰੀਕੀ ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਫਰ-ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਤੋਂ
 ਫਰਾਂਸ, ਫੇਰ ਬੈਲਜ਼ੀਅਮ, ਫੇਰ ਜਗਮਨੀ, ਤੇ ਫੇਰ ਲਿਬੋਏਨੀਆ, ਫੇਰ ਹੰਗਾਰੀ, ਪੋਲੈਂਡ,

ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ, ਇਟਲੀ, ਮੁੜ ਕੇ ਫਰਾਂਸ, ਫੇਰ ਅਮਰੀਕਾ, ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ 'ਚ ਗਦਰ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ। ਜਹਾਜ਼ਾਨੀ, ਭੂ-ਮੱਧ ਸਾਗਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਬੰਦਰਗਾਹਾਂ ਦੀ ਸੈਰ-ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਨਵੀਂ ਨੌਕਰੀ, ਨਾਮ : ਸ.ਸ. ਜਾਪਲਾ! ਤੇ ਹੁਣ 1927 ਵਿਚ ਏਸੇ ਜਹਾਜ਼ ਰਾਹੀਂ ਵਤਨ-ਵਾਪਸੀ : ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਾਚੀ-ਹੁਣ ਕਲਕੱਤਾ...! ਵਤਨ-ਭੂਮੀ ਨੂੰ ਕੋਟ-ਮ-ਕੋਟ ਪਰਨਾਮ! (ਉਥੁਮ ਸਿੰਘ ਸਮੁੱਦਰੀ ਜਹਾਜ਼ 'ਚ ਉਤਰਦਾ ਹੈ, ਕੁਕ ਕੇ ਵਤਨ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੱਬੇ ਨੂੰ ਛੁਹਾਉਂਦਾ ਹੈ।) ਚੱਲ ਮਨਾਂ, ਵਾਪਸ ਜਨਮ-ਭੂਮੀ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਚੱਲੀਏ! ਰਣ-ਭੂਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਦਰਦਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਏ!! ਜਾਲਮਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰੀਏ!! ਗਦਰ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਘਰ ਘਰ ਪੁਚਾਈਏ-ਗਦਰ ਦੀਆਂ ਗੁੰਜਾਂ ਘਰ ਘਰ ਪੁਚਾਈਏ ਗਦਰ ਗਿਆਨ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਘਰ ਘਰ ਵੰਡ ਦੇਈਏ!!!

ਊਧਮ ਸਿੰਘ: (ਕੁਝ ਕਦਮ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ)

ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ-ਦਰਦ ਘਟਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦਰਦ ਘਟਾਉਣ 'ਚ ਜੁੱਟ ਜਾਓ, ਕਿਸੇ ਦੁਖਿਆਰੇ ਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਆਈ ਮੁਸਕਰਾਹਟ, ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ, ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟ 'ਚ ਬਦਲਦੀ ਜਾਏਗੀ। (ਹਨੇਰਾ)

ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ (ਨਾਟਕ) : ਕੁਝ ਕਾਵਿ-ਟੁਕੜੀਆਂ

(ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਸ਼ਬਦੀਅਤ, ਡਾਕਟਰ ਸੁਰਿਦਰ ਪੰਜਲ ਕਵੀ, ਚਿਤਰ, ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਿਗਿਆਨੀ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ ਬਾਗ ਹੱਤਿਆਕਾਂਡ ਦੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ (13 ਅਪਰੈਲ 1919 ਤੋਂ 13 ਅਪਰੈਲ 2019) ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਡਾ. ਪੰਜਲ ਦੀ ਨਵੀਂ ਰਚਨਾ, ਇੱਕ ਨਾਟਕ 'ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲਾ', ਇਸ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਵੰਨਗੀ ਵਜੋਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪੰਜ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦ੍ਰਿਸ਼ਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਤੀਨੋਤ ਕਾਵਿ-ਟੁਕੜੀਆਂ ਛਾਪ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਭਰ ਵਿਚ ਬੇਡੇ/ਖਿਡਵਾਏ ਜਾਣ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰੀ ਅਧੀਨ ਹਨ।)

ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਲਈ ਲੇਖਕ ਨੂੰ dhanjalsurinder@ymail.com ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਲਿਰਦੇਸ਼ਕ ਭੂਪਿੰਦਰ ਧਾਲੀਵਾਲ ਨੂੰ bhupinderdhaliwal82@gmail.com ਤੇ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ—ਸੰਪਾਦਕ)

1. ਲੇਖਕ: ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਜ਼ਬਰ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਝੱਖੜ ਝੁਲਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਜਾਬਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਕੋਲੋਂ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕਦੇ ਨਾ ਖੋਗ ਸਕਿਆ; ਪਹਿਲੀ ਚੀਜ਼, ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਦਾ ਰਿੱਧਾ...। ਦੇਖੋ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਮੁਟਿਆਰਾਂ; ਮਨ ਪ੍ਰਚਾਵਾ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਗਿੱਧੇ ਵਿਚ ਡਾਇਰਾਂ, ਓਡਵਾਇਰਾਂ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਦਾ ਪਰਦਾ ਵੀ ਫਾਸ਼ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਡਾਇਰਾਂ, ਓਡਵਾਇਰਾਂ ਦੇ ਹਮਦਰਦ ਝੋਲੀਚੁਕਾਂ ਦੇ ਭਿਓਂ ਭਿਓਂ ਕੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਵੀ ਮਾਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ...

ਬਾਰ੍ਥੀਂ ਵਰਸੀਂ ਖੱਟਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਖੱਟ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ ਛੋਲੇ।

ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਵਿਚ ਫਿਰੰਗੀ, ਖੂਨ ਬੇਦੋਸ਼ਾ ਛੋਹਲੇ।

ਅਰੂੜ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਿਕ ਰੀ ਤੱਕੜੀ, ਪੂਰਾ ਕਦੇ ਨਾ ਤੋਲੇ।

ਡਾਇਰਾਂ ਤਾਈਂ ਦੇਣ ਸਿਰੋਪੇ, ਬਣ ਕੇ ਕਬੂਤਰ ਗੋਲੇ।

ਡਾਇਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬੈਠ ਵਿਸਕੀਆਂ, ਪੀਣ ਮਜ਼ੀਠੀ ਟੋਲੇ।
 ਘਰ ਦਿਆਂ ਇਹਨਾਂ ਗੱਦਾਰਾਂ ਸਾਨੂੰ, ਅੰਦਰੋਂ ਕਰਤਾ ਪੋਲੇ।
 ਅਕਲੋਂ ਅੰਨ੍ਹੇ, ਕੰਨੋਂ ਬੋਲੇ, ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਫੋਲੇ।
 ਵੰਗਾਂ ਦਾ ਛਣਕਾਟਾ ਕੁੜੀਓ, ਸਾਰੀਆਂ ਘੁੰਡੀਆਂ ਥੋਹਲੇ।
 ਇੱਕ ਦਿਨ ਰਲ ਕੇ ਢਾਹ ਲੌਅੜੀਓ, ਢਾਹ ਲੌਅੰਦੀਓ ਉਹਲੇ।
 ਦੇਸ਼ ਗੱਦਾਰਾਂ ਦੀ, (ਅੱਜ) ਰੜੇ ਭੰਬੀਰੀ ਬੋਲੇ।
 ਕੌਮ ਗੱਦਾਰਾਂ ਦੀ, (ਅੱਜ) ਰੜੇ ਭੰਬੀਰੀ ਬੋਲੇ।
 ਜਾਲਮ ਡਾਇਰਾਂ ਦੀ, (ਅੱਜ) ਰੜੇ ਭੰਬੀਰੀ ਬੋਲੇ।
 ਏਸ ਫਿੰਗੀ ਦੀ, (ਅੱਜ) ਰੜੇ ਭੰਬੀਰੀ ਬੋਲੇ।

1. ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ : ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਅਨਾਬ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਇੱਕ ਸ਼ਿਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਧਮ ਸਿੰਘ-ਉਧੋ, ਉਧੋ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੇ ! ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅੱਜਕੱਲੁ ਉਹ ਕਿਥੇ ਹੈ? ਨਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਧੋ ਭੁਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਤੋਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਵੱਡਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਰਾਭਾ, ਜਿਹੜਾ ਫੌਜੀਆਂ ਵਿਚ ਗਦਰ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਆਉਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਤੀਜਾ ਆਪਣੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਭਗਤ ਸਿੰਘ। ਤਿੰਨਾਂ 'ਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸਮਿਆਂ 'ਤੇ ਬੜੀ ਅੱਗ, ਬੜੀ ਚਿਣਗ ਨਜ਼ਰ ਆਈ ਹੈ ਮੈਨੂੰ, ਜੁਰੂਰ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗੇ ਸਾਰੇ ਅਜਿਹੇ ਗੱਭਰੂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਹਿੰਦ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਚੀਰ ਦੇਣਗੇ।

(ਸਾਰੇ ਸ਼ਿਸ਼ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਸਮੇਤ ਗੋਲ ਦਾਇਰਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗਾਊਣ ਲੱਗਦੇ ਹਨ)

ਗਹਿਰਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹਰ ਦਿਨ
 ਗਿਆਨ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਸਾਗਰ ਨੀ
 ਜੀਵਨ ਜੋਤੀ ਅਰਥ ਸੁਨਹਿਰੀ
 ਹੁੰਦੇ ਜਾਣ ਉਜਾਗਰ ਨੀ

ਹਿੰਦ 'ਤੇ ਘੋਰ ਗੁਲਾਮੀ ਵਾਲੀ
 ਗਹਿਰੀ ਜੂਲਮੀ ਰਾਤ ਪਈ
 ਦੀਪਕ ਕਿਰਨ ਰੋਸ਼ਨੀ ਮਿਲਕੇ
 ਆਉਂਦੀ ਨਵ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਈ
 ਜਦ ਵਿੱਦਿਆ ਅੰਬਰ 'ਤੇ ਚਮਕੇ
 ਸੂਰਜ ਚੰਦ ਸਿਤਾਰੇ ਨੀ
 ਤੇਰਾ ਸੂਰਜ ਛੁਬ ਜਾਵੇਗਾ

ਜੁਰਮ ਦੀਏ ਸਰਕਾਰੇ ਨੀ
 3. ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ : ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਗਿੱਧਾ
 ਸੁਣ ਵੇ ਡਾਇਰਾ, ਸੁਣ ਓਡਵਾਇਰਾ, ਤੂੰ ਹੈ ਜਾਲਮ ਭਾਰਾ।

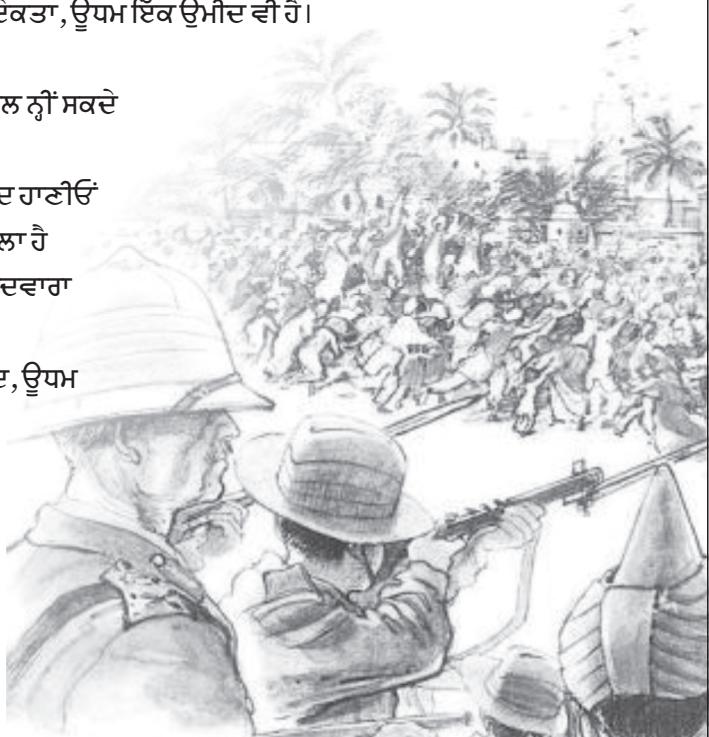
ਜਲ੍ਹਿਆਂ ਵਾਲੇ ਅੰਬਰਸਰ ਤੂੰ, ਕੀਤਾ ਖੂਨੀ ਕਾਰਾ।
 ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭਰ ਕੁ ਛੁਬਣਾ, ਯੂਨੀਅਨ ਜੈਕ ਸਤਾਰਾ।
 ਇਕ ਦਿਨ ਤੈਬੋਂ ਖੋ ਲੈਣਾ, ਜੋ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਹਮਾਰਾ।
 ਲੰਡਨ ਦੇ ਵਿਚ ਦਿਨੇ ਦਿਖਾਊ, ਤੈਨੂੰ ਭੁਬਤਾਰਾ।
 ਉਧਮ ਵੀਰੇ ਦਾ, ਚੰਦ ਵਰਗਾ ਚਮਕਾਰਾ...॥

4. ਅਲਬੇਲਾ:

ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਮਹਿਬੂਬ ਵੀਂ ਹੈ, ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਮਰਦ ਵੀਂ ਹੈ।
 ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਭਖਦੇ ਜੋਸ਼ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਉਧਮ ਦਿਲ ਦਾ ਦਰਦ ਵੀਂ ਹੈ।
 ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਯੁੱਧ ਦਾ ਨਾਂ ਹੈ, ਉਧਮ ਚੈਨ-ਅਮਨ ਵੀਂ ਹੈ।
 ਜਗਦੀ ਮਘਦੀ ਲਾਟ ਹੈ ਉਧਮ, ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਬਦਨ ਵੀਂ ਹੈ।
 ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਜਿਸਮ ਵੀਂ ਹੈ, ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਜਾਨ ਵੀਂ ਹੈ।
 ਮੰਜ਼ਿਲ, ਸਫਰ, ਸੁਨੇਹਾ, ਉਧਮ, ਅਣਜਿਊਂਇਆ ਅਰਮਾਨ ਵੀਂ ਹੈ।
 ਜਿੰਦਗੀ ਦਾ ਪਰਚਮ ਹੈ ਉਧਮ, ਜਗਮਗ ਕਰਦਾ ਕੱਲ੍ਹੁ ਵੀਂ ਹੈ।
 ਪਲ ਪਲ ਹੱਥੋਂ ਕਿਰਦਾ ਜਾਦਾ ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਉਹ ਪਲ ਵੀਂ ਹੈ।
 ਸਦਾ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ ਉਧਮ ਸਿੰਘ, ਉਧਮ ਸਿੰਘ ਸ਼ਹੀਦ ਵੀਂ ਹੈ।
 ਹਿੰਦੂ, ਮੁਸਲਿਮ, ਸਿੱਖ ਏਕਤਾ, ਉਧਮ ਇੱਕ ਉਮੀਦ ਵੀਂ ਹੈ।

5. ਅਲਬੇਲਾ:

ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਲਿਖ-ਬੋਲ ਨ੍ਹੀਂ ਸਕਦੇ
 ਜੇ ਬੁੱਲਾਂ ਤੇ ਤਾਲਾ ਹੈ।
 ਕਾਹਦਾ ਵਤਨ ਆਜ਼ਾਦ ਹਾਣੀਓਂ
 ਹਰ ਦਿਲ ਜਲ੍ਹਿਆ ਵਾਲਾ ਹੈ।
 ਦਿਲ ਹੀ ਮਸਜਦ, ਗੁਰੂਦਵਾਰਾ
 ਦਿਲ ਹੀ ਤੇਰਾ ਮੰਦਰ ਹੈ।
 ਸਿੰਘ, ਅਜ਼ਾਦ, ਮੁਹੰਮਦ, ਉਧਮ
 ਵੱਸਦਾ ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੈ॥

ਕੁਲਜੀਤ ਜਾਜ਼ਲ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਮਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾਵਾਂ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਮਿਲੇ ਸਨ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹਾਦਸੇ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੀ ਮਿਲੇ ਸਨ ਜਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਹਾਦਸੇ।
ਤਰਸਦੇ ਸਾਂ ਮੌਤ ਨੂੰ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਵਣ ਵਾਸਤੇ॥

ਇੱਕ ਅਵੱਲਾ ਚੋਰ ਸਾਡੀ ਜਾਨ ਦਾ ਖੋ ਬਣ ਗਿਆ,
ਦਿਲ ਚੁਰਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਓਹ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਵੇਖਦੇ॥

ਅੰਬਰਾਂ ਉੱਚੇ ਤੁਸੀਂ ਤੇ ਧਰਤ ਤੋਂ ਨੀਵੇਂ ਅਸੀਂ,
ਉਮਰ ਭਰ ਮਿਟਣੇ ਨਹੀਂ ਸਾਡੇ-ਤੁਹਾਡੇ ਫਾਸਲੇ॥

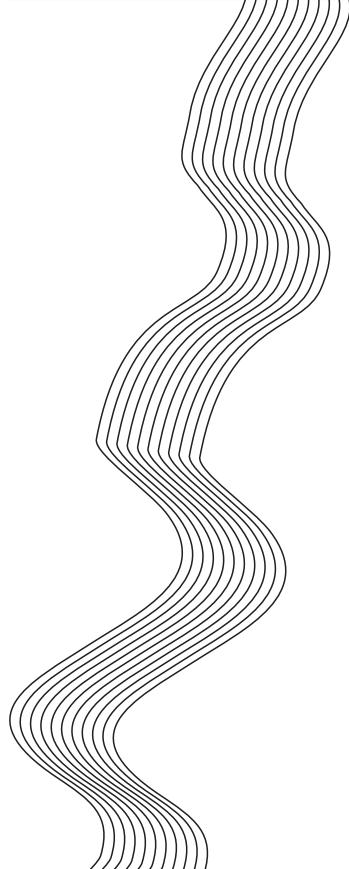
ਨਾਗ ਵਾਂਗੂ ਫਨ ਖਿਲਾਰੀ ਬੈਠਦੇ ਗੋਲਕ ਤੇ ਜੋ,
ਗੁਰੂਦਵਾਰੇ ਸੰਨ੍ਹ ਲਾਵਣ ਉਹ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਪ੍ਰਾਲਸੇ॥

ਡਰਨ ਥਾਣੇ ਤੇ ਕਚਿਹਿਰੀ ਤਕਵਿਆਂ ਦੀ ਧੋਂਸ ਤੋਂ,
ਵਿਕ ਗਏ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮੁਨਸਿਫ ਜੋ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਫੈਸਲੇ॥

ਹੌਸਲੇ ਉੱਚੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਜਿਹੇ,
ਅਣਖ ਸੰਗ ਮਰਦੇ-ਜਿਉਂਦੇ, ਭਾਲਦੇ ਨਾ ਆਸਰੇ॥

ਧੰਨ ਮਾਂ ਗੁਜ਼ਰੀ ਜਿਦ੍ਹਾ ਪਰਬਤ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੌਸਲਾ,
ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੇ ਕੌਮ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ, ਪਤੀ ਤੇ ਪੋਤਰੇ॥

ਪਿਆਰਦੇ, ਸਤਿਕਾਰਦੇ, ਕਈਆਂ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਧੜਕਦੇ,
ਰੜਕਦੇ ਪਰ ਕਾਫਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਲਾਡਲੇ॥

ਸੋਗ ਫਿਜ਼ਾਵਾਂ, ਹੌਕੇ ਹਾਵਾਂ, ਹੋਣ ਮੇਰਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ

ਸੋਗ ਫਿਜ਼ਾਵਾਂ, ਹੌਕੇ ਹਾਵਾਂ, ਹੋਣ ਮੇਰਾ ਸਿਰਨਾਵਾਂ।
ਐਸੀ ਸੱਟ ਬਿਰਹਾ ਦੀ ਖਾਵਾਂ ਗੁਜ਼ਲ ਗੁਜ਼ਲ ਹੋ ਜਾਵਾਂ॥

ਤੇਰੇ ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਦੂਰੀ, ਦੂਰੀ ਨਾ ਰਹਿ ਜਾਵੇ,
ਕੁੰਜ ਬਣਾ ਜਾਂ ਤਿਤਲੀ ਹੋ ਜਾਂ, ਜਾਂ ਬਦਲੀ ਬਣ ਜਾਵਾਂ॥

ਚਾਰ-ਚੁਫੇਰੇ ਜੱਗ ਦਾ ਮੇਲਾ, ਅੰਦਰ ਹੈ ਤਨਹਾਈ,
ਦਿਲ ਦਾ ਲਾਵਾ ਫਟ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਖੁਦ ਨੂੰ ਕਿੰਝ ਬਚਾਵਾਂ॥

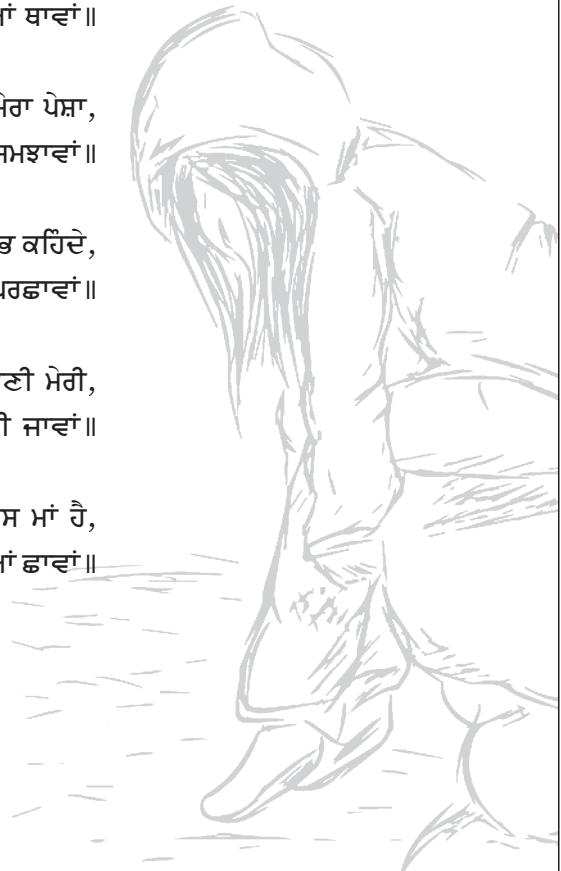
ਰਲ ਮਿਲ ਖੇਡੇ ਜਿਹਨੀਂ ਬਾਈਂ, ਚੋਰ ਸਿਪਾਹੀ ਆਪਾਂ,
ਪਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਚੇਤੇ ਆਵਣ ਮਾਵਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਬਾਵਾਂ॥

ਸਿਖਿਆਰਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਪੇਸ਼ਾ,
ਐਪਰ ਅੱਲੜ, ਪਾਗਲ ਦਿਲ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿੱਦਾਂ ਸਮਝਾਵਾਂ॥

ਨਾ ਮਾਰੋ, ਨਾ ਮਾਰੋ ਧੀਆਂ, ਗੱਲੀਂ ਬਾਤੀਂ ਨੇ ਸਭ ਕਹਿੰਦੇ,
ਐਪਰ ਵਿਹੜੇ ਪੈਣ ਨੀ ਦੇਂਦੇ, ਧੀਆਂ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ॥

ਗੈਰਾਂ ਦਿਆਂ ਚੋਚਲਿਆਂ ਅੱਗੇ ਧੌਣ ਨੀ ਝੁਕਣੀ ਮੇਰੀ,
ਸੱਜਣ ਜੇਕਰ ਜ਼ਹਿਰ ਪਿਲਾਵੇ ਇੱਕੋ ਸਾਹ ਪੀ ਜਾਵਾਂ॥

ਮਾਂ ਵਰਗੀ ਨਾ ਹੋਰ ਸਕੀਗੀ, ਮਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਬਸ ਮਾਂ ਹੈ,
ਤਪਦੀ ਰੁੱਤ ਦੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਜਾਪਣ ਮਾਵਾਂ ਠੰਡੀਆਂ ਛਾਵਾਂ॥

**ਚੋਗ ਚੁਗਦੇ ਹੀ ਪਿੰਜਰੇ 'ਚ ਫਸ ਜਾਣਗੇ,
ਇਹ ਪਰਿੰਦੇ ਸਿਆਸਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ।**

ਚੋਗ ਚੁਗਦੇ ਹੀ ਪਿੰਜਰੇ 'ਚ ਫਸ ਜਾਣਗੇ,
ਇਹ ਪਰਿੰਦੇ ਸਿਆਸਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ।

ਚੋਗ ਹੈ ਜਾਂ ਗੁਲਾਮੀ ਦਾ ਆਗਾਜ਼ ਹੈ,
ਇਹ ਵਿਚਾਰੇ ਹਕੀਕਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ।

ਬਹੁਤ ਮਾਸੂਮ ਨੇ ਗਾਹਕ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ,
ਜ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਣ ਹੈ ਗੁੜ ਦੀ ਡਲੀ,
ਬੰਗ ਦੇ ਭਾੜੇ ਆਪਾ ਲੁੱਟਾਂ ਆਉਣ ਇਹ,
ਲੋਟੂਆਂ ਦੀ ਸ਼ਰਾਰਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ।

ਹੱਕ ਵਿਹੁਣਾ ਤੇ ਲੋੜਾਂ-ਖੁੜਾਂ ਫੁੰਡਿਆ,
ਅੰਨ-ਦਾਤਾ ਚੜ੍ਹੇ ਭੁੱਖ ਦੀ ਸੂਲ 'ਤੇ
ਭਰ ਪਰਾਤਾਂ ਇਹ ਜਮਦੂਤ ਛਕਦੇ ਪਏ,
ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਗਾਵਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ।

ਜੋ ਜਲਾ ਸਕਦਾ ਜ਼ਾਲਮ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਪਰ,
ਖੂਨ ਸਾਡੇ ਰਗੀਂ ਵੀ ਗਰਮ ਕਹਿਰ ਦਾ
ਬਦਨਸੀਬੀ ਹੈ ਸਾਡੀ ਗਰੀਬੀ ਬਣੀ,
ਇਹ ਨਾ ਸਮਝੋ ਬਗਾਵਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਗੇ ।

ਇਹ ਜੋ ਕਹਿੰਦੇ ਕਹਾਉਂਦੇ ਕਲਾਬਾਜ਼ ਨੇ,
ਵੇਖ ਲਈ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਬਾਜ਼ੀਗਰੀ,
ਮਾਤ ਪਾਉਂਦੇ ਨੇ ਰੱਬ ਦੀ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਪਰ
ਟੁੱਟੇ ਦਿਲ ਦੀ ਮੁੰਗਮਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ।

ਪਲ ਘੜੀ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਕਰ ਦੇਣ ਇਹ
ਬੋਟੀਆਂ-ਬੋਟੀਆਂ, ਚੀਬੜੇ-ਚੀਬੜੇ,
ਦਿਲ ਜਿਗਰ ਵਿਚ ਹੈ ਨਫਰਤ ਬਾਰੂਦੀ ਭਰੀ,
ਇਹ ਦਰਿੰਦੇ ਮੁਹੱਬਤ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ।

ਕਹਾਣੀ

ਖ਼ਾਲੀਵੇਸੀ ਖ਼ਾਲ੍ਟ-2

—ਜਾਤਿੰਦਰ ਰੰਧਾਵਾ, ਕਨੈਡਾ

ਅੱਜ ਗੀਤ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਸੀ। ਘਰ ਤਾਂ ਉਸ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ ਕੇ ਕਿਧਰ ਨੂੰ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਇਨੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਟਿਕਾਣਾ ਲੱਭਨਾ ਬਹੁਤ ਅੱਖਾ ਹੈ। ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿਚ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਕਾਮੇ ਅਤੇ ਮੁਲਖ ਭਰ 'ਚੋਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿਚ ਆਏ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਤੇ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਦੀ ਭੀੜ। ਸ਼ਹਿਰ ਜਿਵੇਂ ਕੁਰਬਲ - ਕੁਰਬਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰੰਗ ਬਿੰਗੀਆਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ, ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ, ਮਨ ਭਾਉਂਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ਬੂਆਂ ਤੇ ਚਕਾ ਚੌਂਧ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਲਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਿਰ ਤੇ ਨਿੱਘ ਭਰਿਆ ਹੱਥ ਤੇ ਪਿਆਰਾ ਜਿਹਾ ਘਰ ਹੋਵੇ। ਆਫਿਸ ਉਹ ਬੈਗ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਆਈ ਸੀ ਕੰਮ ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਦਾ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ, ਬਸ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਕਿਧਰ ਜਾਣਾ ਹੈ ਇਹੀ ਸੋਚ ਭਾਰੂ ਰਹੀ। ਡਾਉਨ ਟਾਊਨ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਇਮਾਰਤ ਹੈ ਉਸਦੇ ਦੱਫਤਰ ਦੀ। 42 ਵੀਂ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਬਣਿਆ ਇਹ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਸੋਹਣਾ ਦੱਫਤਰ। ਇਸ ਦੱਫਤਰ ਵਿਚ ਵੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਕੈਬਿਨ ਜਿਹੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਇੱਕੋ ਛੱਤ ਦੇ ਹੇਠਾਂ। ਸਭ ਤੋਂ ਜੁਨੀਅਰ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਉਸਨੂੰ ਹਾਲੇ ਕੋਬਿਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਦਾ ਡੈਸਕ ਬਾਹਰਲੀ ਸਟਰੀਟ ਵੱਲ ਖੁੱਲਦੀ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਵਿੱਡੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਸਾਹਮਣੀ ਸਟਰੀਟ ਤੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਕਈ ਕਈ ਮੰਜ਼ਿਲੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਫੈਸ਼ਨ ਸਟੋਰਸ ਤੇ ਰੈਸਤਰਾਂ, ਹੋਟਲ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਬਾਹਰੋਂ ਲੋਕ ਕਿੰਨ੍ਹੇ ਖੁਸ਼ ਲੱਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਖੁਬਸੂਰਤ ਲਿਬਾਸਾਂ ਵਿਚ ਸਜੇ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ, ਰੈਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਵਾਂ ਛੱਡਦੀਆਂ ਕਾਢੀ ਦੀਆਂ ਪਿਆਲੀਆਂ, ਚੁਸਕੀਆਂ ਲੈਂਦੇ ਲੋਕ। ਅੱਜ ਕੁੱਛ ਵੀ ਮਨ ਨਹੀਂ ਪਰਚਾ ਰਿਹਾ। ਦੱਫਤਰ ਵਿਚ ਸਾਥੀ ਕਈ ਵਾਰ ਪੁੱਛ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, “ਵੇਅਰ ਆਰ ਯੂ ਗੋਇਂਗ ਰੀਤ” ਪਰ ਜਵਾਬ ਲਈ ਬਗੈਰ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਵੱਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਜਵਾਬ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਹਨਾਂ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਮਹਿਜ਼ ਰਸਮ ਲਈ ਹੀ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ਹੋਵੇ।

ਰਹਿ ਰਹਿ ਕੇ ਮਾੱਮ ਦੀ ਯਾਦ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਵੇਰੇ ਸਵੇਰੇ ਚਾਹ ਬਣਾਉਂਦਿਆਂ, ਭੱਜ ਭੱਜ ਕੇ ਨਾਸ਼ਤੇ ਦੇ ਟਿਫਿਨ ਪੈਕ ਕਰਦਿਆਂ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੇਂਦਿਆਂ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਅਕਸਰ ਅਣਸੂਣੀਆਂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ‘ਟਿਪੀਕਲ ਮਾੱਮ’ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਅੱਜ ਖਾਹ ਮਖਾਹ ਹੀ ਮਾਮ ਨਾਲ ਗੁੱਸਾ ਕਰ ਘਰ ਛੱਡ ਆਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਜਾਵੇ ਕਿਥੇ। ਬੇਸਮੈਂਟ ਜਾਂ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈਣ ਲਈ ਕਿੰਨੀ ਮਗਜ਼ ਖਪਾਈ ਕਰਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਅਖਬਾਰ ਜਾਂ ਕਜ਼ੀਜ਼ੀ ਤੇ ਐਡਰੈਸ ਦੇਖੋ, ਘਰ ਵੇਖਣ ਜਾਓ, ਕਿਰਾਇਆ ਸੈਟ ਕਰੋ ਐਡਵਾਂਸ ਦਿਉ। ਸਾਲ ਭਰ ਦੇ ਚੈਕ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਓ। ਲੀਗਲ ਡਾਕਮੈਂਟਸ ਤਿਆਰ ਕਰਨੇ। “ਹਾਇ ਰੱਬਾ ਐਨਾ ਕੁੱਛ, ਮੈਂ ਘਰ ਛੱਡਨ ਲਗਿਆ ਕੁੱਛ ਸੋਚਿਆ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ।” ਕਿੰਨੀ ਬੇਵਕੂਫ ਹਾਂ ਮੈਂ, ਬਸ ਇੱਕਦਮ ਹੀ

ਘਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਵੈਸੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਮਾਮੂ ਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਐਨੋਇਆ (ਤੰਗ) ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਕਿਥੇ ਗਈ ਸੀ? ਲੇਟ ਕਿਉਂ ਹੋ ਗਈ? ਡਰਿੱਕ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ? ਵਰਗੈਰਾ ਵਰਗੈਰਾ। ਬੱਸ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇਨਟੈਰੋਗੇਸ਼ਨ। ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕੋਈ ਕੈਦੀ ਹੋਵਾਂ। ਪੱਚੀ ਵਰਿਊਆਂ ਦੀ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। ਜਾਬ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹਾਂ, ਹਾਂ ਹਾਲੇ ਬਾਹਲੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ, ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ ਪਰ ਮੇਰੇ ਵੀ ਤੇ ਸ਼ੌਕ ਨੇ। ਬਸ ਐਂਵੈ ਹੀ ਵਾਧੂ ਪੁਛਤਾਛ। ਬੱਕ ਗਈ ਸੀ ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦੇ ਕੇ। ਬਸ ਅੱਜ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਬਹਿਸ ਹੋ ਗਈ..... ਉਸ ਲੰਮਾ ਸਾਹ ਛੱਡਿਆ।

ਦੀਵਾਰ ਤੇ ਲਗੀ ਘੜੀ ਨੇ 4 ਵਜਾ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਟਾਫ ਦਾ ਧਿਆਨ ਹੁਣ ਘੜੀਆਂ ਵੱਲ ਤੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਹਥਲੇ ਕੰਮ ਨਿਭੇਜਨ ਵੱਲ ਸੀ। ਗੀਤ ਨੇ ਵੀ ਕਾਗਜ ਪੱਤਰ ਸਾਂਭਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਕੰਮਪਿਊਟਰ ਵਿਚਲੀਆਂ ਖੁੱਲੀਆਂ ਫਾਈਲਾਂ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਬੰਦ ਕੀਤੀਆਂ। ਕਲਾਂਈਟਸ ਇਨਫਾਰੈਸ਼ਨ ਵਾਲੀ ਚਾਬੀ ਕੱਢੀ, ਬੱਸ ਦੇ ਡੈਸਕ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਲਾਕ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਹੈਂਡਬੈਗ ਚੁੱਕ ਐਲੀਵੇਟਰਸ ਵੱਲ ਹੋ ਤੁਗੀ। ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਬਾਇ, ਸੀ ਯੂ ਟੂਮਾਰੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਥੀ ਵੀ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਦਫਤਰ ਛੱਡ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਸੋਚ ਲਿਆ ਸੀ ਅੱਜ ਲਿੱਲੀ ਨਾਲ ਰਹੇਗੀ, ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਸੋਚਾਂਗੇ ਕੇ ਕੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸੋਚ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਾ ਉਸ ਸੁਖ ਦਾ ਇਕ ਲੰਮਾ ਸਾਹ ਲਿਆ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਸਬਵੇਅ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਉਤਰਨ ਲੱਗੀ। ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਮਿਟਾਂ ਦੇ ਸਫਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਦੀ ਟਰੇਨ ਫੜਨੀ ਸੀ।

ਲਗਭਗ ਪੌਣੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਦੇ ਸਫਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਲਿਲੀ ਦੇ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀ ਸੀ। ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਚਾਰ ਸੌ ਸਿਕੋਅਰ ਫੁਟ ਦਾ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਜਿਸ ਵਿਚ ਲਿਲੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਰੂਮ ਪਾਰਟਨਰ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਸੀ, ਉਸ ਲਿਲੀ ਨੂੰ ਫੋਨ ਲਗਾਇਆ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਲਿੱਲੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕੇ ਅਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਧਾ ਕੁ ਘੰਟਾ ਲੱਗ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਡੋਰਬੈਲ ਵਜਾਵੇ। ਉਸ ਦੀ ਰੂਮ ਮੇਟ ਐਡਾ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਬੈਲ ਵਜਾ ਦਿੱਤੀ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਅੰਦਰ ਐਡਾ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਸ਼ਾਰਟਸ ਪਾਈ ਢਿਲੀ ਜਿਹੀ ਸ਼ਰਟ ਵਿਚ ਬੈੱਡ ਤੇ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਸਿਗਰਟ ਦੇ ਲੰਮੇ ਲੰਮੇ ਕਸ਼ ਖਿੱਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਮਰਾ ਪੁੰਏ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕਿਚਨ ਦੀ ਸਿੱਕ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਝੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਭੰਪ ਕੀਤੇ ਪਏ ਸਨ। ਇਕ ਕਾਫੀ ਦਾ ਮੈਲਾ ਜਿਹਾ ਕਪ ਐਡਾ ਦੀ ਸਾਈਡ ਟੇਬਲ ਤੇ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਮੁਸਕਰਾ ਕੇ ਗੀਤ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੀਤ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਲਈ ਪੁੱਛਿਆ। ਗੀਤ ਨੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਂਦਿਆਂ “ਨੋ ਬੈਂਕਸ” ਕਿਹਾ। ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਸੀ ਪਰ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕੇ ਸਫਾਈ ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਜੂਠੇ ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਸਿੱਕ ’ਚ ਪਏ ਤਰਲੇ ਲੈ ਰਹੇ ਸੀ ਤੇ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਮੈਲੇ ਕਪੜੇ ਅਤੇ ਗੰਦੀਆਂ ਜੁਗਾਬਾਂ ਉਲਿਝਿਆ ਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਲਿਲੀ ਦੇ ਬੈੱਡ ਤੋਂ ਕੱਪੜੇ ਪਰੇ ਕਰਦਿਆਂ ਗੀਤ ਨੇ ਬੈੱਡ ਤੇ ਬੈਠਨ ਦੀ ਜਗਾ ਬਣਾਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਆਵਦਾ ਮਿੱਠੀ ਮਿੱਠੀ ਮਹਿਕ ਵਾਲਾ ਸਾਫ ਸੁੱਥਰਾ ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਸੱਜਿਆ ਘਰ ਯਾਦ ਆਇਆ। ਘਰ ਦਾ ਨਿੱਘ, ਮਾਮ ਵੱਲੋਂ ਉਸਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਾਫੀ ਦੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਦੋ ਮਗ ਉਸ ਨੂੰ ਟੇਬਲ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੇ ਲਗੇ ਸਨ ਜੋ ਮੰਮੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰਖਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਹੀ ਬੈਠ ਕੇ ਪੀਣਾ ਪੰਦ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਗੀਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕਾਫੀ ਦਾ ਮੁੱਗ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਕਦੀ ਪਿਛੇ ਮੁੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਮਾਮ ਦਾ ਮੂੰਹ ਕਿਵੇਂ ਢਿਲਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਸੁੱਥਰੇ ਬੈਡ, ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਸਜਿਆ ਫਰਨੀਚਰ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ਬੈਕਯਾਰਡ ਵੱਲ ਖੁੱਲਦੀ ਖਿੜਕੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਕੀ ਕਰਦੀ ਦਿਨ ਭਰ ਕੰਮ ਦੀ ਥਕਾਨ ਅਤੇ ਕੂਲੀਗਸ ਵਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸਟੈਂਸ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਵਰਕ ਫਾਈਲਸ ਤੇ ਟਾਈਮ ਸ਼ੀਟਸ ਭਰਦਿਆਂ ਕਿੰਨਾ ਥੱਕ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਮਾਮ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਇਸ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਕਲਚਰ ਦਾ। ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਹੈ, ਟਾਈਮ ਲਾਈਨਸ ਰੋਜ਼ ਦੇ ਟਾਰਗੋਟਸ ਮੀਟ ਕਰਨਾ। ਨਵੀਂ ਜੋਬ, ਵਰਕਲੋਡ ਤੋਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਅਜੀਬ ਜਿਹੇ ਦਬਾਉ ਥੱਲੇ ਰਹਿਣਾ। ਉਪਰੋਂ ਦੋਸਤਾਂ ਦਾ ਪਰੈਸ਼ਰ ਹੋਰ ਕਿਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੁੱਛ। ਪੇਰੋਂਟਸ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਵਿਛਲੇ ਹੀ ਬਹਿ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਸੋਹਣੇ ਦਫ਼ਤਰ ਤੇ ਆਹ ਸੋਹਣੀਆਂ ਡਰੈਸਿੰ ਪਾ ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਫਨ (ਮਜ਼ਾ) ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ। ਉਸ ਉਪਰੋਂ ਆਹ ਦੋ ਘੰਟਿਆਂ ਦੀ ਕਮਉਟਾਈਂਗ। ਹਾਂ ਸੱਚ ਮੇਰੀ ਕਾਰ ਤਾਂ ਗੋ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਬਾਰੇ ਤੇ ਮੈਂ ਅਜੇ ਸੋਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਚਲੋ ਕੱਲ੍ਹੇ ਦੇਖਾਂਗੇ। ਅੱਜ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਭੁੱਬੀ ਹੀ ਸੀ ਕੇ ਲਿੱਲੀ ਵੀ ਖਟ-ਖਟ ਕਰਦੀ ਆ ਗਈ।

“ਹਾਇ ਰੀਤ, ਵਹਾਟ ਏਂ ਪਲੈਂਸਟ ਸਰਪਰਾਇਜ਼, ਯੂ ਆਰ ਸਟੇਟਿੰਗ ਵਿਚ ਮੀ ਟੂਡੇ।”

ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਉਸਦੀ ਨਿਗਾਹ ਰੀਤ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹੈਂਡ ਬੈਗ ਤੇ ਪਈ ਤੇ ਹੈਰਾਣ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੀ “ਆਰ ਯੂ ਗੋਇਂਗ ਸਮਵੇਅਰ।”

ਨੋ, ਆਈ ਲੈਫਟ ਦਾ ਹਾਊਸ ਰੀਤ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਲਿਲੀ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਜਗਾ ਦਿਤੀ।

ਵਹਾਟ ਹੈਪਨਡ

“ਨਥਿੰਗ, ਆਈ ਡਿਸਾਈਡਿੱਡ ਟੂ ਮੂਵ ਆਊਟ”

ਲਿਲੀ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕੇ ਅਚਾਨਕ ਰੀਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਕੱਲ੍ਹੇ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰੀਤ ਉਸਦੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਕਹਿਣ ਤੇ ਵੀ ਉਸ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ ਪਰ ਅੱਜ ਘਰ ਹੀ ਛੱਡ ਆਈ ਹੈ। ਰੀਤ ਨੂੰ ਫਿਰ ਕੱਲ੍ਹੇ ਵਾਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਚੇਤੇ ਆਉਣ ਲਗੀਆਂ, ਕੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਮ ਜਦੋਂ ਪੰਜ ਵਜੇ ਕੰਮ ਛੱਡਿਆ। ਛੇਅ ਵਜੇ ਤੋਂ ਸੱਤ ਵਜੇ ਤੱਕ ਉਹ ਤੇ ਲਿਲੀ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੇ ਕਾਫ਼ੀ ਹਾਊਸ ਵਿਚ ਬੈਠੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਸੱਤ ਵਜੇ ਯੂਨੀਅਨ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਬਣੇ ਵਾਸ਼ਰੂਮ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਪਾਰਟੀ ਰਾਤ ਅੱਠ ਵਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣੀ ਸੀ ਤੇ ਘਰ ਵਾਪਸ ਜਾ ਕੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਖਰਾਬ ਹੋਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਥਕਾਵਟ ਵਾਪੂ ਦੀ ਹੋ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਯੂਨੀਅਨ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਵਾਸ਼ਰੂਮ ਵਿਚ ਹੀ ਕਪੜੇ ਬਦਲੇ, ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਹੋਟਲ ਪਲਾਜ਼ਾ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਸਨ। ਅੱਠ ਵਜੇ ਤੱਕ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕੇ ਹੋਸ਼ਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਸਾਰੇ ਮੈਨੇਜਰਸ ਤੇ ਪਾਰਟਨਰਸ ਕੋਈ ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਵਜੇ ਡਿਨਰ ਕਰ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਪਰ ਸਾਰੇ ਯੰਗ ਇਮਪਲੋਈਜ਼ ਅਤੇ ਕੋਓ-ਅਪ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਤੇ ਪਾਰਟੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਸੀ। ਹੱਸਦੇ ਖੇਡਦਿਆਂ, ਡਾਂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਿਆ ਕੇ ਕਦੋਂ ਰਾਤ ਦਾ ਡੇਢ ਵੱਜ ਗਿਆ। ਮਾਮ ਦੀਆਂ ਦਸ ਕਾਲਸ ਮਿਸਹੋ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਡਾਂਸ ਫਲੋਰ ਤੇ ਫੋਨ ਕੌਣ ਕੋਲ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮਾਮ ਸਮਝਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਡੈਡ ਕਿਨ੍ਹੇ ਕੂਲ ਹਨ। ਮਾਮ ਉਹੀ ਦਕਿਆਨੂੰਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਮੌਮ ਤੇ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਫੋਨ ਕਰਦੇ ਹੋਵੇ, ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਹੋਵੇ, ਮੈਸੇਜ ਤੇ ਮੈਸੇਜ, ਕਿਥੇ ਹੋ? ਕਦੋਂ ਆ ਰਹੇ ਹੋ? ਕੌਣ ਕੌਣ ਨਾਲ ਹੈ? ਐਨੋਓਇ ਕਰੀ ਜਾਣਗੇ। ਮੈਂ ਤੇ ਹੁਣ ਫੋਨ ਚੁੱਕਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਰ ਮੈਸੇਜ ਕਰ ਕਰ ਕੇ

ਬੈਡ ਫੀਲ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਕੋਈ ਗੁਨਾਹ ਕਰ ਰਹੀ ਹੋਵਾਂ।

ਲਿਲੀ ਦੇ ਪੇਰੋਂਸ ਕਿਨ੍ਹੇ ਚੰਗੇ ਹਨ ਕੁੱਛ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ “ਪਹਿਲਾਂ ਓਹ ਆਪਦੇ ਬੁਆਇਫਰੈਂਡ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਦਾ ਬਰੇਕ-ਅਪ ਹੋਇਆ ਤੇ ਹੁਣ ਆਹ ਨਵੀਂ ਰੂਮ ਮੇਟ ਐਡਾ ਮਿਲ ਗਈ। ਰੀਤ ਬਿਲਕੁਲ ਭੁਲ ਗਈ ਸੀ ਕੇ ਲਿਲੀ ਉਸਨੂੰ ਕੁੱਛ ਪੁੱਛ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਵਿਚ ਝੁੱਥੇ ਗਈ ਸੀ।

“ਮਾਈ ਮੋਮ, ਸੀਡਸ ਨੋਟ ਅੰਡਰਸਟੈਂਡ ਮੀ।

ਸੀ ਇਜ਼ ਸੌ ਅਨੋਇਂਗ” ਉਸ ਹੋਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ। ਲਿਲੀ ਖਿੜਖਿੜਾ ਕੇ ਹੱਸ ਪਈ।

“ਦਿਸ ਇਜ਼ ਦਾ ਰੀਜ਼ਨ ਯੂ ਲੈਫਟ ਯੁਅਰ ਹਾਊਸ”

ਉਸ ਦਾ ਹਾਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੁਕ ਰਿਹਾ।

“ਯੂ ਨੋ ਆਈ ਵਾਸ ਜਸਟ ਐਟੀਨ, ਵੈਹਨ ਮਾਈ ਮਾਮ ਟੋਲਡ ਮੀ ਟੂ ਲੀਵ ਦਾ ਹਾਊਸ” ਬੀਕਾਸ ਆਈ ਵਾਟੰਡ ਟੂ ਲਿਵ ਵਿਦ ਮਾਈ ਬਵਾਇਫਰੈਂਡ, ਬਟ ਇਟਸ ਵੇਰੀ ਹਾਰਡ - ਯੂ ਆਰ ਲੱਕੀ ਯੂ ਹੈਵ ਆ ਨਾਈਸ ਫੈਮਿਲੀ। ਉਸ ਜਿਵੇਂ ਸਮਝਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ।

ਨਹੀਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਨਹੀਂ - ਰੀਤ ਨੇ ਫਿਰ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਆਖਿਆ। ਬੰਦਾ ਕੰਮ ਤੇ ਪੜਾਈ ਤੋਂ ਟੈਂਨਸ ਹੋਇਆ ਘਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੀ ਮਾਮ ਬਸ ਸਵਾਲ ਤੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

‘ਆਈ ਵਾਂਟ ਮਾਈ ਸਪੇਸ, ਨੋ ਪਰਾਈਵੇਸੀ ਦੇਅਰ

ਐਂਕੇ, ਓ- ਕੇ ਲਿਲੀ ਨੇ ਗਲ ਨੂੰ ਮੁਕਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

‘ਸੋ ਵਟਸ ਯੁਅਰ ਪਲੈਨ ਨਾਓ।

ਮੈਂ ਵੀ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਕਿਰਾਏ ਤੇ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਰੀਤ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ।

ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਐਡਵਾਂਸ ਮਨੀ ਹੈ, ਤੇ ਰੂਮ ਮੇਟ?

ਰੂਮ ਮੇਟ ਕਿਸ ਲਈ - ਰੀਤ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ?

“ਯੂ ਕੈਨਟ ਅਫੋਰਡ ਐਲੋਨ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗਾ ਹੈ ਉਸ ਸਮਝਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ।

ਲੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਤਾਂ ਲਗ ਹੀ ਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਵਿਚ ‘ਇਕ ਮਹੀਨਾ’ ਰੀਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੀ।

ਹਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਕੀ?

ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਲਈ ਤੂੰ ਹੋਟਲ ਵਿਚ ਠਹਿਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲਿਲੀ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ।

ਹੋਟੇਲ, ਹੋਟੇਲ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣ ਰੀਤ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਲਗ ਪਈ।

ਮਾਮ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲਗੇਗਾ।

ਵੈਸੇ ਮਾਮ ਐਨੀ ਵੀ ਬੁਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਬਸ ਬੋੜਾ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਸ਼ਕ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਐਵੇਂ ਹੀ ਵਾਧੂ ਸਵਾਲ ਜਿਹੇ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਬੁਰੀ - ਨਹੀਂ ਬੁਰੀ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕਾਸ਼ ਬੋੜੀ ਸਮਝਦਾਰ ਹੋ ਜਾਏ।

ਸੋਚ ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਹੱਸ ਪਈ।

ਮਾਮ ਦੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਿਆਂ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਫਿਰ ਕੱਲ੍ਹ ਦੀ ਪਾਰਟੀ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਦੇ ਡੇਢ ਕੁ ਵਜੇ ਪਾਰਟੀ ਖਤਮ ਹੋਈ ਤੇ ਆਫਿਸ ਦਾ ਭਾਰਾ ਬੈਗ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਵਰਕ ਲੈਪਟਾਪ, ਐਸਕਟਰਾ ਸਕਰੀਨ, ਦਿਨ ਵਾਲੇ ਕਪੜਿਆਂ ਨਾਲ ਤੁੰਨਿਆ ਹੈਂਡਬੈਗ। ਲਗਭਗ 15 ਪੌਂਡ ਭਾਰਾ ਹੋਵੇਗਾ ਉਸ ਦਾ ਬੈਗ ਕਿਵੇਂ ਮੌਦੇ ਤੇ ਚੁੱਕੀ ਪਲਾਜ਼ਾ ਹੋਟਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆਈ ਸੀ। ਲਿਲੀ ਨੇ ਤਾਂ ਆਵਦੇ ਇਕ ਕੁਲੀਗ ਕੋਲੋਂ ਲਿਫਟ ਲੈ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਰੀਤ ਦਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕੇ ਉਹ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਇਝ ਲਿਫਟ ਲਵੇ। ਨਾਲੇ ਮੌਮ ਨੂੰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਗਣਾ ਕੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਇਜ਼ ਕਾਰ ਵਿਚ ਆਈ ਹੈ। ਉਸ ਉਬੰਦ ਲਈ ਕਈ ਵਾਰ ਕਾਲ ਕੀਤੀ ਪਰ ਭਾਉਨ ਟਾਉਨ ਤੋਂ ਕੈਲਡੇਨ ਜਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵਜੇ। ਮੌਮ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ, ਕਿਨਾਂ ਸਟਰੈਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਦਿਆਂ ਅਤੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਜਵਾਬ ਤਲਬੀ ਲਈ। ਮੌਦੇ ਉਪਰ 15 ਪੌਂਡ ਭਾਰਾ ਬੈਗ ਚੁੱਕੀ ਉਹ ਯੂਨੀਅਨ ਸਟੇਸ਼ਨ ਪਹੁੰਚੀ। ਮੌਦਾ ਟੁੱਟਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ ਪੀਤਾ ਵਾਈਨ ਦਾ ਗਲਾਸ ਤਾਂ ਕਦੋਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਉਹ ਗੋ ਬਸ ਸਟਾਪ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਕੱਢ ਜਦੋਂ ਘਰ ਪਹੁੰਚੀ ਤੇ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਾਥੇ ਤਿੰਨ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਠੰਡ ਤੇ ਬਕਾਨ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਸੀ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲਦਿਆਂ ਹੀ ਜਦੋਂ ਘਰ ਅੰਦਰ ਵੜੀ ਤੇ ਮੌਦੇ ਤੇ ਲੱਦਿਆ ਭਾਰਾ ਬੈਗ ਉਸ ਥੱਲੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਦੇ ਖੜਕੇ ਤੋਂ ਮਾਮ ਨੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ-ਕੀ ਸੀਨ ਸਿਰਜ ਲਏ ਸਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਕਿਆਸ ਲਗਾ ਲਗਾ ਕੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਿੱਝੀ ਪਈ ਸਾਂ ਤੇ ਮਾਮ ਉਪਰੋਂ ਹੀ ਰੀਤ ਰੀਤ ਆਖ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰੀ ਜਾਣ। ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਥੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਵੇ।

ਰੀਤ ਇਕੋ ਪਲ ਵਿਚ ਹੀ ਕਿੰਨਾ ਕੁੱਝ ਸੋਚ ਗਈ। ਗੁੱਸਾ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸੀ ਪਰ ਮਾਮ ਦੇ ਇਟਰੋਗੋਟ ਕਰਨ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਉਹਨਾਂ ਉਪਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਨਾਲੇ ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਇੰਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਕਿਸੇ ਗਲ ਤੇ ਯਕੀਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਰੀਤ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਕੁਝ ਪਛਤਾਵਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਸੀ।

ਸਵੇਰੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ, ਮਾਮ ਕੁੱਛ ਵੱਡਾ ਸੀਨ ਕਿਰਏਟ ਕਰਨਗੇ ਸੋ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਘਰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਇਟਸ ਨਾਟ ਜਸਟ ਟੂਡੇ, ਐਵਰੀਡੇ ਦੀ ਸੇਮ ਸਟੋਰੀ ਹੈ। ਰੀਤ ਬੁੜ ਬੁੜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਘਰ ਛੱਡਣਾ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਸੌਖਾ ਹੈ। ਅਨੇ ਖਰਚੇ ਤੇ ਕੰਮ, ਸਫਾਈ, ਭਾਂਡੇ, ਨਾ ਬਾਬਾ ਨਾ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।

‘ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਾਂ? ਰੀਤ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

ਸਵੇਰ ਦਾ ਫੋਨ ਵੀ ਬੰਦ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਜੀਅ ਕੀਤਾ ਕਿ ਮੌਮ ਨਾਲ ਗਲ ਕਰੇ, ਮਾਮ ਦੇ ਹੱਥ ਦੀ ਗਰਮ ਗਰਮ ਚਾਹ ਮਿਲ ਜਾਵੇ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਮਾਮ ਡੈਡ ਤੇ ਨਵੀਂ ਦੀ ਯਾਦ ਆਉਣ ਲਗ ਪਈ। ਉਸ ਨੇ ਫੋਨ ਦਾ ਸਵਿਚ ਅੱਨ ਕੀਤਾ। ਕਿਨੋਂ ਹੀ ਮੈਸੇਜ, ਵਾਈਸਮੇਲ ਰਿਕਾਰਡ ਹੋਏ ਪਏ ਸਨ। ਮਾਮ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਆਉਣ ਲਈ ਤਾਕੀਦ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਘੜੀ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰੇ ਮੈਸੇਜ ਪੜ੍ਹ ਲਏ। ਰਾਤ ਦੇ ਨੋਂ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਸ ਮਾਮ ਨੂੰ ਕਾਲ ਕੀਤੀ। ਉਧਰੋਂ ਘਬਰਾਈ ਤੇ ਫਿਕਰ ਭਰੀ ਹੈਲੋ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ। ਆਈ ਐਮ ਸਾਰੀ ਮਾਮ।

ਰੀਤ ਦੀ ਭਿੱਜੀ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੀ, ਐਮ ਕਾਂਸਿਗ ਹੋਮ - ਉਸ ਡਾਢੇ ਮੋਹ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

ਸੁਖਿੰਦਰ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਨਜ਼ਮਾਂ

1947

ਸਰੱਦ ਤਾਂ, ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ
ਉਦੋਂ ਹੀ ਵਾਹੀ ਗਈ ਸੀ, ਜਦੋਂ
ਸਾਡੀ ਚੇਤਨਾ ਵਿੱਚ
ਹਿੜ੍ਹ ਪਾਣੀ, ਮੁਸਲਿਮ ਪਾਣੀ
ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਫਿਰ ਤਾਂ, ਧਰਮੀਆਗੂ
ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸੀਨੇ ਵਿੱਚ
ਖੰਜਰ ਖੋਭਣ ਲਈ ਸਹੀ
ਮੌਕਾ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿੱਚ
ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਖੰਜਰ
ਸਾਣ ਉੱਤੇ ਹੀ ਲਗਾਂਦੇ ਰਹੇ।

ਕਿਸੀ ਨੇ ਅੱਲ੍ਹਾ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ
ਕਿਸੀ ਨੇ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ
ਕਿਸੀ ਨੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ
ਕਿਸੀ ਨੇ ਜੀਸਸ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ
ਮਾਸੂਮਾਂ, ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਸੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ
ਖੰਜਰ ਖੋਭ-ਖੋਭ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ
ਖੰਜਰ ਦੀ ਤੀਖਣਤਾ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ

ਆਪਣੇ ਹੀ ਯਾਰ ਅਣਸੁੱਲੇ
ਰਾਤੋਂ-ਰਾਤ ਵਿਚ ਜਾਨੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਗਏ
ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਨਾਲ ਲਿਖੜੇ
ਖੰਜਰਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ
ਪਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਧੋਧੋ
ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਜ਼ਹਿਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਪਰ, ਅੱਜ ਵੀ
ਸਰੱਦ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ
ਵੱਸਦੇ ਲੋਕ, ਜਦੋਂ
ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ
ਤਾਂ, ਮੋਹ ਭਰੀਆਂ ਗਲ ਵੱਕੜੀਆਂ ਵਿੱਚ
ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਘੁੱਟ ਲੈਂਦੇ ਹਨ

ਸਰੱਦ ਦੇ ਪਾਰੋਂ ਆਏ ਪਰਹੁਣੇ ਨੂੰ
ਅੱਲੜ੍ਹ ਮੁਟਿਆਰਾਂ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਦੀਆਂ
'ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹੋ'

ਅਤੇ ਪਰਹੁਣੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦਿਆਂ ਸੁਣ
ਉਹ ਖਿੜ ਖਿੜ ਹੱਸਦਿਆਂ
ਇਕ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਆਖਦੀਆਂ ਹਨ:
'ਨੀ ਦੇਖ
ਇਹ ਵੀ ਸਾਡੇ ਵਾਂਗ ਹੀ
ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ'

ਫਿਰ, ਉਹ
ਸਰੱਦ ਪਾਰੋਂ ਆਏ ਪਰਹੁਣੇ ਦੇ
ਮੌਢੇ ਨਾਲ ਮੌਢਾ ਜੋੜ
ਮੋਹ ਭਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ
ਆਪਣੇ ਕੈਮਰਿਆਂ ਨਾਲ, ਸੈਲਫੀਆਂ
ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ

ਉਸ ਪਲ, ਨੇੜੇ ਹੀ
ਬਾਬਾ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਜ਼ਾਰ ਉੱਤੇ
ਕੋਈ ਪੂਰੀ ਧੁਨ ਨਾਲ
ਗਾ ਰਿਹਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ:
'ਮਸਜਿਦ ਢਾਹ ਦੇ
ਮੰਦਿਰ ਢਾਹ ਦੇ
ਢਾਹ ਦੇ ਸੁਕੁਝ ਢਹਿੰਦਾ
ਇਕ ਬੰਦੇ ਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਢਾਹਵੀਂ
ਰੱਬ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ।'

ਦੋ ਘੋੜਾ ਬੋਸਕੀ

ਅਮਨ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਤਾਂ
ਬਸ, ਮੂਹ-ਮੁਲਾਹਜੇ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਹਨ-
ਵਾਹਗਾ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ
ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਭੱਜ ਉੱਠਦੇ ਹਨ।
ਗੋਟਿਆਂ, ਕਿਨਾਰੀਆਂ, ਬਿੰਦੀਆਂ, ਸੁਰਬੀਆਂ
ਨਾਲ ਭਰੀਆਂ, ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਦੁਕਾਨ ਵੱਲ।

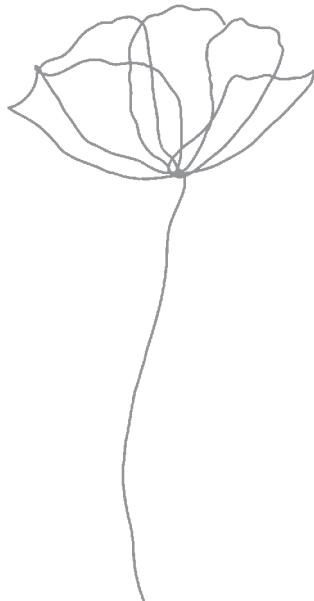
ਜਿੱਥੇ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਗਦੈਲਿਆਂ ਉਤੇ ਬੈਠੇ ਵਿਉਪਾਰੀ
ਆਪਣੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਉਤੇ, ਰੇਸ਼ਮੀ ਮੁਸਕਰਾਹਟਾਂ ਪਹਿਣ
ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਤੋਂ ਆਏ ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦਾ
ਸੁਆਗਤ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਦੇ ਹਨ:
ਆਓ ਸਰਦਾਰੇ
ਦੋ ਘੋੜਾ ਬੋਸਕੀ ਦਿਖਾਈਏ
ਢਾਕੇ ਦੀ ਮਲਮਲ
ਜਾਂ ਚੀਨ ਦੀ ਰੇਸ਼ਮ ਦੇ
ਬਾਨ ਖੋਲੀਏ

ਫਿਰ, ਗੱਲਾਂ ਗੱਲਾਂ 'ਚ
ਉਹ ਆਖਦੇ:
ਕੀ ਖੱਟਿਆਾਤੁਸੀਂ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦਰਮਿਆਨ
ਲੀਕ ਵਾਹ ਕੇ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ
ਇਸ ਬਾਂਦਰ ਵੰਡ ਲਈ
ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਬੱਕਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ
ਜਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਸਾਡਾ
ਮੂਹ-ਛੱਟ ਲੀਡਰ

ਦੋ ਮੁਲਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੀ
ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਚਾਅ ਵਿਚ
ਸਰਹੱਦ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਹੀ
ਮੌਲਵੀਆਂ, ਭਾਈਆਂ, ਪੰਡਤਾਂ, ਪਾਦਰੀਆਂ ਦੇ
ਇਸ਼ਾਂਗਿਆਂ ਤੇ ਧਰਮ ਧਰਮ ਕੂਕ
ਕਰੋੜਾਂ ਮਾਸੂਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ
ਸੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਰ ਥੋਭ
ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਹਾਈਆਂ

ਊਨ੍ਹਾਂ, ਬੇਗੁਨਾਹ ਕਤਲ ਹੋਈਆਂ
ਤੁਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿਲ ਕੰਬਾਉ ਚੀਕਾਂ
ਸੁਣਦੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਹਾਂ
ਸੁਣਦੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਹੋ

ਕਿਸੇ ਮੱਕਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ
ਭੈੜੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਆਕੇ
ਲੁਟੇ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਗਏ ਹੋ
ਲੁਟੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਗਏ ਹਾਂ?

ਕਮੇਡੀ ਸ਼ੋਆ

ਜੇਕਰ, ਤੁਸੀਂ
ਕਿਸੀ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਅੰਬੈਸੀ ਤੋਂ
ਵੀਜਾ ਮੌਹਰ ਲਗਵਾਉਣ ਦੇ
ਮਾਹਿਰ ਹੋ, ਤਾਂ, ਤੁਸੀਂ
ਕਿਸੀ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵ-ਸੰਮੇਲਨ ਵਿਚ
ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਲੇਖਕ ਹੋਣ ਦਾ
ਸਹਿਜੇ ਹੀ, ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ
ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ

ਬਿਲਕੁਲ, ਉਵੇਂ ਹੀ
ਜਿਵੇਂ
ਮਹਿਜ, ਚਾਹ ਦੀ ਰੇਹੜੀ ਵਾਲਾ
ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਰਾਜਨੀਤੀਵਾਨ ਬਣ ਕੇ
ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਿਸੀ ਵੀ
ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲੇ ਤੋਂ
ਵੱਡੀ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਡਿਗਰੀ
ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ

ਬਿਲਕੁਲ, ਉਵੇਂ ਹੀ
ਜਿਵੇਂ
ਕੋਈ ਅਨਪੜ੍ਹ ਅੰਰਤ
ਕਿਸੀ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲੇ ਦੇ
ਕਿਸੀ ਵੀ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਮੁੱਖੀ ਤੋਂ
ਉਚ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋਣ ਦੀ
ਤਸਦੀਕ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ
ਮਹਿਜ, ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿ
ਉਹ ਉਸ ਸੂਬੇ ਦੇ
ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਧੀ ਹੈ

ਸਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ
ਵਿੱਦਿਆਕ ਹੋਣ ਲਈ
ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨੀ
ਜੜੂਰੀ ਨਹੀਂ
ਮਹਿਜ, ਤਿਗੜਮਬਾਜ਼
ਹੋਣਾ ਹੀ ਜੜੂਰੀ ਹੈ

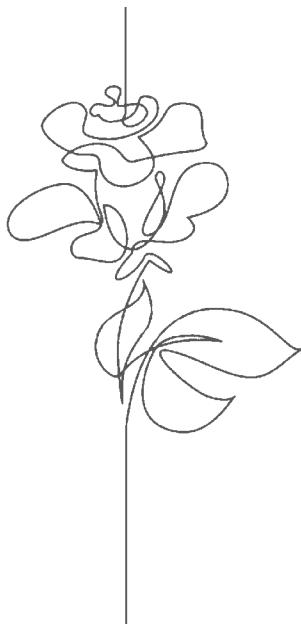
ਅੱਜਕੱਲੁ, ਵਿੱਦਵਾਨ
ਲਿਖਤਾਂ ਲਿਖਦੇ ਨਹੀਂ
ਮਹਿਜ, ਲਿਖਤਾਂ
ਬਣਾਂਦੇ ਹਨ
ਅਸੀਂ ਕੰਪਿਊਟਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ
ਜੀਅ ਰਹੇ ਹਾਂ
ਕੋਈ ਵੀ ਲਿਖਤ ਲਿਖਣ ਲਈ
ਹੁਣ, ਕਿਸੀ ਵੀ ਪੁਸਤਕ ਨਾਲ
ਮੱਥਾ ਮਾਰਨਾ ਜੜੂਰੀ ਨਹੀਂ

ਇਟਰਨੈੱਟ ਉਤੇ ਲੱਗੀਆਂ
ਲਿਖਤਾਂ ਚੋਗੀ ਕਰਨ ਦਾ
ਮਾਹਿਰ ਹੋਣਾ ਹੀ ਜੜੂਰੀ ਹੈ
ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋਣਾ ਜੜੂਰੀ ਨਹੀਂ
ਮੁਖੋਟੇਬਾਜ਼ ਹੋਣਾ ਹੀ ਜੜੂਰੀ ਹੈ।

ਤੁਪਿੰਦਰ ਸੱਗ੍ਰਾ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਗਜ਼ਲਾਂ >>>

ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਪਹਿਚਾਣ, ਗਵਾਉਣੀ ਰੰਗ ਵਟਾਉਣਾ ਰੀਕ ਨਹੀਂ।
ਕਬਰਾਂ ਦੀ ਖਮੋਸੀ ਦੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗਾਉਣਾ ਰੀਕ ਨਹੀਂ।
ਗਲਸਨ ਦੇ ਵਿਚ ਜਾ ਜਾ ਕੇ ਤੂ ਕਿਉਂ ਛੁੱਲਾਂ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰੋ,
ਖੁਸ਼ਭਾਅਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਅੰਦਰ ਖੂਨ ਵਰਾਉਣਾ ਰੀਕ ਨਹੀਂ।
ਰੋ ਬੁਲੰਦੀ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਦਿਸਕ ਮੇਰੇ ਨੂੰ ਪਾਬੰਦੀ,
ਦੁਨੀਆਦਾਰੋਂ। ਮੇਰੇ ਰਾਰ 'ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਲਾਉਣਾ ਰੀਕ ਨਹੀਂ।
ਤੂਆ ਗਾਈਆਂ ਕਲੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝਾਂ ਮੌਸਮ ਦੇ ਵਿਚ ਜਰਦੀ ਹੈ,
ਦਿਸ ਮੌਸਮ ਵਿਚ ਤਿੱਤਲੀਆਂ ਦਾ ਜਾਣਾ-ਆਉਣਾ ਰੀਕ ਨਹੀਂ।
ਫੁੰਡੇ ਹੈ ਰਰ ਪਯੇ ਦਿਸ ਨੂੰ ਕੜ ਤਾਂ ਰੌਸਨ ਹੋਣ ਦਿਓ,
ਜੁਗਨੂੰ ਫੜਨਾ ਤੇ ਫੁੰਦੇ ਵਿਚ ਦੀਪ ਬੁਝਾਉਣਾ ਰੀਕ ਨਹੀਂ।
ਮੇਰੇ ਜ਼ਖਮ ਉੱਤੇ ਕਿਉਂ ਤੂ ਨਮਕ ਬਲੂਰੀ ਜਾਂਦਾ ਦੋ,
ਚੁੰਨੀ ਲੋ ਚਿਰਰੇ ਉੱਤੇ ਮੁਸਕਰਾਉਣਾ ਰੀਕ ਨਹੀਂ।
'ਸੱਗ੍ਰਾ' ਵੀ ਗੱਲ ਛੱਡੋ, ਉਰ ਜਾਂਦਾ ਸਿੱਪਰ ਜਾਣ ਦਿਓ,
ਵਕਤ ਗਵਾਉਣੀ ਨਾ ਐਵੇਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਰੀਕ ਨਹੀਂ।

ਅੱਪੀ ਰਾਜੀਂ ਸਹਿਰ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਸੁਣੇ।
ਲਗਦੇ ਸਾਡਾ ਕਪਤਲ ਹੁਣ ਫਿਰ ਕਤਲਾਂ ਦੀ ਬੁਲਿਆਦ ਬੁਣੇ।
ਕਿਸ ਨੇ ਆਕੇ ਸਭ ਕਲੀਆਂ ਦੀ ਪੱਤੀ ਪੱਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ,
ਮੇਰੇ ਦਿਸ ਗੁਲਸਨ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸ ਨੇ ਆ ਕੇ ਛੁੱਲ ਚੁਣੇ।
ਆਸਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਟਾਕੀ ਲਾਉਣੀ ਦੇਣਾਂ ਸੌਖਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ,
ਪਰਥਤ ਕੌਣ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਾਗਰ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪੁਣੇ।
ਤੀਲਾ ਤੀਲਾ ਹੋਈਆਂ ਆਯਾਂ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਬੂਰ ਪਿਆ,
ਟਿਕ ਟਿਕ ਕਰਕੇ ਢੁੱਟੇ ਸਾਰੇ, ਸਿਰੜੇ ਵੀ ਮੌਖ ਬੁਣੇ।
ਤੇਰੇ ਗਲ ਵਿਚ ਬਾਹਾਂ ਪਾ ਕੇ ਨੌਚਾਂ ਮੁੜ ਮੁੜ ਗਾਵਾਂ ਮੌ,
ਮੌ ਵੀ ਈਚ ਮਨਾਵਾਂ ਆਪਣੀ, ਆ ਜਾਵੇ ਜੇ ਯਾਰ ਹੁਣੇ।
ਭੁਘੇ ਪਾਣੀ ਉੱਤੇ ਤਰਿਆ ਹੈ, ਰਰ ਜਸਥਾ ਐ 'ਸੱਗ੍ਰਾ'
ਖੁਸ਼ਭਾਅਂ ਨੇ ਪੌਣਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਖੁਣੇ।

ਦਿਲ ਤਿਰਾ ਵੀ, ਤੇ ਮਿਰਾ ਦਿਲ ਵੀ, ਬੜਾ ਰੈਗਨ ਹੈ ।
 ਵਸਲ ਵਿਚ ਹੋ, ਫਰ ਵੀ ਕਿਉਂ ਫਾਸਲਾ ਰੈਗਨ ਹੈ ।
 ਅਪਣੀ ਪਰਵਾਜ਼ ਮੈਂ ਕਿੰਦਾ ਭਰੀ ਉਲਟੀ ਜਰਦ,
 ਕੜਕਦੀ ਧੁੱਪ, ਤਪਸ ਵਿਚ ਗੁਨੀ ਰਵਾ ਰੈਗਨ ਹੈ ।
 ਹੈ ਬੜਾ ਬਾਰੁਦ ਉੱਤੇ, ਆਖਦੇ ਮਰਨਾ ਨਹੀਂ,
 ਆਦਮੀ ਦੀ ਸੌਚ ਉੱਤੇ ਭੁਲਭੁਲਾ ਰੈਗਨ ਹੈ ।
 ਹੋ ਗਈ ਸਲਥਲ ਚੁਫੇਰੇ, ਮੈਂ ਵਰ੍ਹੀ ਕੁਰ ਨਾਲ ਅੱਜ,
 ਫਰ ਵੀ ਪਰਤੀ ਪਿਆਸੀ ਹੈ, ਘਟਾ ਰੈਗਨ ਹੈ ।
 ਪੈਰ ਪਰਦੇ ਹੋ ਅਗਾੰਗਾਂ, ਫਾਸਲਾ ਮੁਕਦਾ ਨਹੀਂ,
 ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਰੁੱਚੇ ਕਾਫਲਾ ਰੈਗਨ ਹੈ ।
 ਸਬਰ ਮੇਰਾ ਵੇਖਕੇ 'ਸੱਗ੍ਰਾ' ਉਹ ਧਾਰੀ ਰੇ ਪਿਆ,
 ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰੀ ਵਫਾ ਨੂੰ, ਬੇਵਫਾ ਰੈਗਨ ਹੈ ।

ਕਮਲੇ ਲੋਕੀ ਪੁਜਣ ਸੰਡ-ਕਰੀਰਾਂ ਨੂੰ ।
 ਦੀਪ ਜਗਾ ਕੇ ਕਬਰੀ ਮੰਨਣ ਪੀਰਾਂ ਨੂੰ ।
 ਮਰਿਆਂ ਖਾਤਰ ਲੱਗਣ ਮੇਲੇ ਖੁਰਾਂ 'ਤੇ,
 ਛੱਗੀ ਬਹਿ ਕੇ ਦੇਖੀ ਜਾਣ ਲਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ।
 ਢੁਸਮਣ ਜਦ ਲਲਕਾਰੇ ਛੁੱਪ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਰਾਂ,
 ਲੱਗ ਚੁੱਕਿਐ ਸੰਗਾਲ ਅਸਾਡੇ ਤੀਰਾਂ ਨੂੰ ।
 ਵਿਹਲੜ ਲੋਕਾਂ ਗੁਰਬਤ ਗਲ ਨੂੰ ਲਾਈ ਹੈ,
 ਐਵੇਂ ਕੌਸੀ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤਕਦੀਰਾਂ ਨੂੰ ।
 'ਸੱਗ੍ਰਾ' ਤੂੰ ਕੀ ਲੈਣਾ ਲੋਭੀ ਸਾਧਾਂ ਤੋਂ,
 ਖੁਦ ਵੀ ਰਹਿ ਤੇ ਰੱਖ ਤੂੰ ਨਾਲ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ।

ਕਵਿਤਾ

'ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਆਏ'

ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਲਈ ਆਏ
 ਮੈਂ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਉਠਾਈ
 ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ।

ਫਿਰ ਉਹ ਸਮਾਜਵਾਦੀਆਂ ਲਈ ਆਏ
 ਤੇ ਮੈਂ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਉਠਾਈ
 ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ।

ਫਿਰ ਉਹ ਟਰਡੇ ਯੂਨੀਅਨਿਸਟ ਲਈ ਆਏ
 ਅਤੇ ਮੈਂ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਉਠਾਈ
 ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਟਰੇਡਯੂਨੀਅਨਿਸਟ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ।

ਫਰ ਉਹ ਯਹੂਦੀਆਂ ਲਈ ਆਏ
 ਤੇ ਮੈਂ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਉਠਾਈ
 ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਯਹੂਦੀ ਨਹੀਂ ਸਾਂ ।

ਫਿਰ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਆਏ
 ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਬਚਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ
 ਮੇਰੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ।

ਮੂਲ ਲੇਖਕ : ਮਾਰਟਿਨ ਨਿਮੋਲਰ
 ਅਨੁਵਾਦ : ਮੋਹਨ ਗਿੱਲ, ਡੇਹਲੋਂ

ਮਾਰਟਿਨ ਨਿਮੋਲਰ ਨੇ ਹਿਟਲਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ
 ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਸਾਸ਼ਨ ਵਿਰੁੱਧ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਮਰ
 ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਮਾਰਟਿਨ ਨਿਮੋਲਰ 1984 ਵਿਚ 92
 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਹੰਦਾ ਕੇ ਇਸ ਪਰਤੀ ਤੋਂ ਰੁਖਸਤ ਹੋਇਆ।

ਛੁਮੈਨ-ਡੇ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼—

ਗੁਰਦੀਪਾਂ ਕੌਰ ਗਾਰੇਵਾਲ

ਮੈਂ ਅੰਰਤ ਹਾਂ

ਮੈਂ ਅੰਰਤ ਹਾਂ ਅਤੇ
ਅੰਰਤ ਹੀ ਰਹਾਂਗੀ
ਪਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ
ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ
ਕਦਮ ਧਰਾਂਗੀ।

ਮੈਂ ਸੀਤਾ ਨਹੀਂ—
ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਤ ਲਈ
ਤੈਨੂੰ ਅਗਨ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਦਿਆਂਗੀ।

ਮੈਂ ਦਰੋਪਤੀ ਵੀ ਨਹੀਂ—
ਜੋ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਤੇਰੇ ਹੱਥੋਂ, ਜੂਏ 'ਚ ਹਰਾਂਗੀ।

ਮੈਂ ਸੱਸੀ ਵੀ ਨਹੀਂ—
ਜੋ ਤੇਰੀ ਡਾਚੀ ਦੀ
ਪੈੜ੍ਹ ਭਾਲਦੀ ਭਾਲਦੀ
ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਦੀ ਤਪਦੀ
ਰੇਤ 'ਚ ਸੜ ਮਰਾਂਗੀ।

ਮੈਂ ਸੋਹਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ—
ਜੋ ਕੱਚਿਆਂ 'ਤੇ ਤਰਦੀ ਤਰਦੀ
ਝਨਾਂ ਦੇ ਛੂੰਘੇ ਪਾਣੀਆਂ 'ਚ
ਜਾ ਖਰਾਂਗੀ।

ਮੈਂ ਅਬਲਾ ਨਹੀਂ
ਸਬਲਾ ਬਣਾਂਗੀ।
ਮੈਂ ਤਾਂ ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਬਣ
ਭਟਕੇ ਹੋਏ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ
ਰਾਹੇ ਪਾਉਣਾ ਹੈ
ਮੈਂ ਤਾਂ ਰਾਣੀ ਝਾਂਸੀ ਬਣ
ਅਜ਼ਾਦੀ ਦਾ ਬਿਗਲ ਵਜਾਉਣਾ ਹੈ
ਮੈਂ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਸ਼ਮਸੀਰ ਬਣ
ਜਾਲਿਮ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣਾ ਹੈ
ਮੈਂ ਕਲਪਨਾ ਚਾਵਲਾ ਬਣ
ਧਰਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਅੰਬਰ ਵੀ ਗਾਹੁਣਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਅਜੇ ਕਈ ਸਾਗਰ ਤਰਨੇ ਨੇ
ਮੈਂ ਅਜੇ ਪਰਬਤ ਸਰ ਕਰਨੇ ਨੇ
ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਹੈ ਅਜੇ
ਮੇਰੇ ਕਰਨ ਲਈ
'ਦੀਜ਼' ਕੋਲ ਵਿਹਲ ਨਹੀਂ
ਅਜੇ ਮਰਨ ਲਈ।

ਮੈਂ ਅੰਰਤ ਹਾਂ ਅਤੇ
ਅੰਰਤ ਹੀ ਰਹਾਂਗੀ
ਪਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ
ਕਦਮਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ
ਕਦਮ ਧਰਾਂਗੀ।

ਪਿੰਡ ਦੀ ਗਾਥਾ... !

—ਗੁਰਦੀਸ਼ ਕੌਰ ਗਰੇਵਾਲ

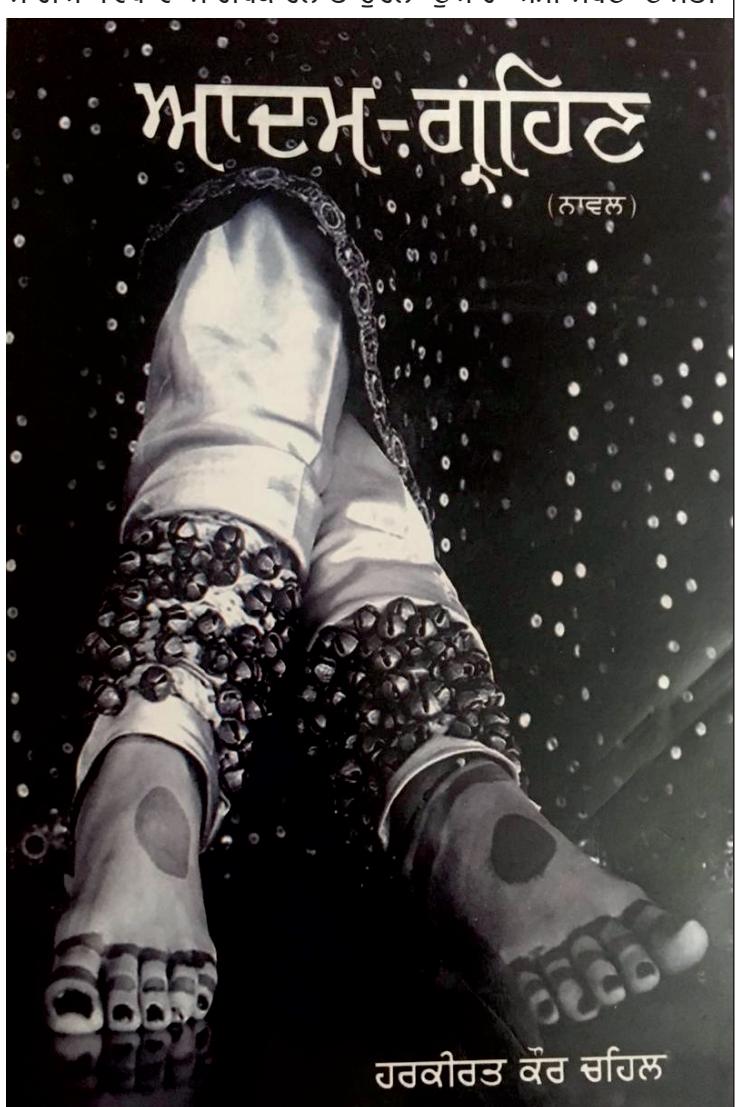
ਆ ਪੁੱਤਰਾ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ, ਪਿੰਡ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਵਾਂ।
ਜਿਹੜੇ ਪਿੰਡ ਤੂੰ ਵਿਚ ਪਰਦੇਸ਼ੋਂ, ਭੇਜ਼ੋਂ ਨਿੱਤ ਦੁਆਵਾਂ।
ਨੇੜੇ ਲਗਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜਿਹੜਾ, ਪਿੰਡ ਤੇਰੇ ਵੱਲ ਆਇਆ।
ਤੇਰਾ ਪਿੰਡ ਹੁਣ ਓਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ, ਬਣਿਆਂ ਏ ਸਰਮਾਇਆ।
ਪਿੰਡ ਤੇਰੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰਾ ਹੁਣ ਤਾਂ, ਲੱਭਦਾ ਨਹੀਂ ਸਿਰਨਾਵਾਂ।
ਆ ਪੁੱਤਰਾ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ, ਪਿੰਡ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਵਾਂ।
ਪੰਜ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ, ਛੇਵਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਸਿਜੇ।
ਛੈਲ ਛਬੀਲੇ ਰੱਭਰੂ ਸੀ ਜੋ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਰਲ ਮਿਲ ਪਿਜੇ।
ਪਿੰਡ ਤੇਰੇ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਏ, ਬੁਰੀਆਂ ਬਿੱਜ-ਬਲਾਵਾਂ।
ਆ ਪੁੱਤਰਾ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ, ਪਿੰਡ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਵਾਂ।
ਉਜ ਤਾਂ ਅੱਜਕੱਲੁ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ, ਕੀਤੀ ਬੜੀ ਤਰੱਕੀ।
ਲੋੜੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਚੁੱਕ ਲਏ ਕਰਜ਼, ਪਰ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬੀ ਧੱਕੀ।
ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ, ਕਾਰਾਂ, ਵਿਹੜੇ, ਦਿਸਣ ਨਾ ਮੱਝਾਂ ਗਾਵਾਂ।
ਆ ਪੁੱਤਰਾ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ, ਪਿੰਡ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਵਾਂ।
ਨਾ ਹੁਣ ਵਿਹੜੇ ਰੌਣਕ ਲਗਦੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਗਾਉਣ ਬਿਠਾਏ।
ਨਾ ਹੁਣ ਜਾਏ ਵਿਆਹੀ ਦੇਹਲੀ, ਪੈਲੇਸ ਕੰਮ ਮੁਕਾਏ।
ਪਿੰਡ ਤੇਰੇ 'ਤੇ ਪੈ ਗਿਆ ਗੁੜ੍ਹਾ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ।
ਆ ਪੁੱਤਰਾ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ, ਪਿੰਡ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਵਾਂ।
ਪੁੱਠੇ-ਸਿੱਧੇ ਰਾਹੀਂ ਮੁੰਡੇ, ਤੁਰੇ ਵਹੀਰਾਂ ਘੱਤੇ।
ਤੂੰ ਕੀ ਜਾਣੇ ਪੁੱਤਰਾ ਸਾਡੇ, ਵਿਕ ਗਏ ਸਾਰੇ ਖੱਤੇ।
ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤਾਲੇ, ਥਾਂ ਥਾਂ ਰੋਵਣ ਮਾਵਾਂ।
ਆ ਪੁੱਤਰਾ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ, ਪਿੰਡ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਵਾਂ।
ਨਾ ਹੁਣ ਤੀਆਂ ਸੋਹਵਣ ਏਥੇ, ਨਾ ਰਿੱਧੇ ਨਾ ਭੰਗੜੇ।
ਕੁੜੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਵੀ ਗੁੰਮ ਸੁੰਮ ਨੇ, ਹਾਸੇ ਹੋ ਗਏ ਲੰਗੜੇ।
'ਛੀਸ਼' ਨਾ ਕਿੱਕਰਾਂ ਟਾਹਲੀਆਂ ਬਚੀਆਂ, ਨਾ ਪਿੱਪਲਾਂ ਦੀਆਂ ਛਾਵਾਂ।
ਆ ਪੁੱਤਰਾ ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ, ਪਿੰਡ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਵਾਂ।

ਪੁਸਤਕ ਗੀਵਿਊ :

ਸੁੱਚੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਨਾਵਲ “ਆਦਮ ਗ੍ਰਹਿਣ”

ਲੇਖਕਾ : ਹਰਕੀਰਤ ਕੌਰ ਚਾਹੁਲ

ਭਾਵੋਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਧਾਵਾਂ ਸਾਰਬਿਕ ਹਨ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਸੀਂ ਸਬਦਾਂ ਦੇ ਮੋਤੀ
ਬਣਾ ਆਪਣੇ ਦੁਖ, ਦਰਦ,
ਪਿਆਰ, ਮੁਹਬਤ, ਰੋਸੇ,
ਗਿਲੇ, ਅੱਜ਼ਾਂ, ਬੁੜਾਂ ਦੀ
ਮਾਲਾ ਪਰੋਅ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ,
ਪਰ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ
ਉਹ ਦਾਸਤਾਨ ਭਾਵੋਂ
ਸਮਾਜਿਕ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਨਿਜੀ
ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਨੂੰ ਪੂਰੀ
ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਦੇ
ਸਮਰਥ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।
ਹਰਕੀਰਤ ਕੌਰ ਚਾਹੁਲ ਨੇ
ਵੀ ਇਸੇ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ
ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕਰਨ ਦੀ
ਪੂਰੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।
ਹਰਕੀਰਤ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਕਹਾਣੀ
ਸੰਗ੍ਰਹਿ “ਪਰੀਆਂ ਸੰਗ
ਪਰਵਾਜ”, ਦੋ ਨਾਵਲ
“ਤੇਰੇ ਬਾਂਝੇ” ਤੇ “ਬੋਹਰਾਂ
ਦੇ ਛੁੱਲ” ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਰੁਬੂ
ਕੀਤੇ ਹਨ। ਬੋਹਰਾਂ ਦੇ ਛੁੱਲ
ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕ
ਕਾਂਡ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ
ਤੇ ਸੀ, ਜੋ ਆਦਮ ਗ੍ਰਹਿਣ
ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ।

“ਬਰਡ ਜੈਂਡਰ” ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦੁਖ ਦਰਦ, ਅਹਿਸਾਸ, ਪੀੜ, ਇਕਲਤਾ, ਬੇਰਸੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਤੇ ਅਰਮਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਕੰਮ ਇਸੇ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਚੁਣੌਂਨਾ ਵਾਲ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਹਰਕੀਰਤ ਨੇ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੇ ਲੋਕਾਂ/ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭਦੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਜਿਵੇਂ ਛਕੇ, ਖੁਸਰੇ, ਬਰਡ ਜੈਂਡਰ ਜਾਂ ਟਰਾਂਸ ਜੈਂਡਰ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਅਮੀਰਾ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਰਗੀ ਹੀ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਅਧੂਰੀ ਰਚਨਾ ਬਣ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਬਾਪ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਦੁਬਿਧਾ ਤੇ ਦੁਖ ਦਾ ਆਗਾਜ ਸੀ। ਮਮਤਾ ਵਸ ਉਹ ਇਹ ਭੇਦ ਛੁਪਾ ਕੇ ਹੀ ਰਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਮੀਰਾ ਇਕ ਕਿੰਨਰ ਹੈ। ਪਰ ਸਮੇਂ ਨੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰੁਕਣਾ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਉਸਨੇ ਅਮੀਰਾ ਦਾ ਵੀ ਲਿਹਾਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ। ਉਸਦੀਆਂ ਸਰੀਰਿਕ ਤਬਦੀਲੀਆਂ, ਘਰ ਵਿਚ ਫੇਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਮੀਰਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਤੇ ਨੋਮੌਲੀ ਸਹਿਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਮੁੰਡੀ ਉਸਨੂੰ “ਛੱਕਾ” ਕਹਿ ਚਿੜਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਹਿਰਦਾ ਵਲੂਪਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਜਿਗਰਾ ਕਰਕੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਡੇਰੇ ਜਾ ਉਹ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਕਿ ਸਾਰੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦਾ ਉਦਰੇਵਾਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਝੱਲੀ ਪਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਡੇਰੇ ਤੇ ਜਾ ਅਮੀਰਾ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਜਿਉਣਾ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਸਿਖ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ, ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਤੇ ਘਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ। ਇਥੇ ਲੇਖਿਕਾ ਨੇ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਮਲ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਪਿਆਰ, ਮੁਹਬਤ, ਵਿਛੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਮੀਰਾ ਵਰਗੇ ਬੱਚੇ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਵਿਚਰ ਸਕਦੇ ਜਿਵੇਂ ਆਮ ਬੱਚੇ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰੀਰਿਕ ਤਬਦੀਲੀ, ਗਲਬਾਤ, ਬਹਿਣ ਉੱਠਣ ਕੁਦਰਤ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਕੁਝ ਵਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਹਰਕੀਰਤ ਨੇ ਆਦਮ ਤੇ ਲੱਗੇ ਇਸ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਰਚਨਾ ਨਾਲ ਸਾਰਥਿਕ ਕਦਮ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਿੰਨਰਾਂ ਦੀ ਪੜਾਈ, ਲਿਖਾਈ, ਵੋਟ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ, ਨੌਕਰੀਆਂ ਵਿਚ ਰਾਖਵਾਂਣਣ ਵੀ ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲੱਗਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਮ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਵਾਂਗ ਵਿਚਰ ਸਕਣ। ਪਰ ਨਾਵਲ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਚਿਰਾਗ ਨੂੰ ਪੁੰਗਰੂਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਖਾਤਿਰ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਭੇਜਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨਾਲ ਉਥੇ ਸਰੀਰਕ ਸੋਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਏਡਜ਼ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਆਤਮਹੱਤਿਆ ਕਰਦਾ। ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਲੇਖਕਾ ਇਸ ਨੂੰ ਵਕੀਲ ਬਣਾ ਕੇ ਉਭਰਦਾ ਦਿਖਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਵਪੂਰਤ ਤੇ ਚੰਗਾ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਣ ਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੁੰਦੀ.... ਖੈਰ ਲਾਲੀ ਪਾਤਰ ਪਾਠਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦਾ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਲਾਲੀ ਨਾਲ ਵੀ ਉਨੀਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਅਮੀਰਾਂ ਨਾਲ। ਹਰਕੀਰਤ ਕੌਰ ਵਧਾਈ ਦੀ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਬੜੀ ਹੀ ਬਾਗੀਕੀ ਨਾਲ ਦਰਦ ਨੂੰ ਆਪ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੇਵਸੀ, ਲਾਚਾਗੀ, ਸੁੰਨੇਪਣ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕੀਤਾ। ਨਾਲਵ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰੀ ਬੰਦਾ ਭਾਵੁਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿੰਨੀ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਹੰਝੂ ਵਹਾਏ, ਦਿਲ ਭਰਦਾ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਦਰਦ ਪੜ੍ਹ ਕੇ। ਇਹ ਹਰਕੀਰਤ ਦਾ ਹਾਸਿਲ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤੋਰਦੀ

ਹੈ।

ਹਰਕੀਰਤ ਕੋਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਮੁਕ ਭੰਡਾਰ ਹੈ। ਖੂਬਸੂਰਤ ਬਿਬ, ਮੁਹਾਵਰੇ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਰਤਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਿਖਾਰ ਤੇ ਰੂਪ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਰਚਨਾ ਉਹ ਸਜੀ ਫਬੀ ਲਗਦੀ। ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਰਲ ਤੇ ਪ੍ਰਿਗਾਰੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ—

“ਆਪ ਦੀ ਪਿੱਤਲ ਦੀ ਮਨ ਭਰੀ ਪਰਾਤ ਵਿਚੋਂ

ਮੋਹ ਦੀ ਸ਼ੀਰਨੀ ਦੇ ਬੁਲ ਵੰਡੀਏ”

ਜਾਂ

ਮੀਰਾਂ ਦਾ ਚਰਿਤਰ ਚਿਤਰਣ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਲਿਖਦੀ ਹੈ:—

“ਨੂੰਹਾਂ ਦੇ ਨੈਣ ਮਿਸ਼ਾਲਾਂ ਵਾਂਗ ਮੱਚ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਬੋਲ ਤਾਂ ਅੱਜ ਰੇਸ਼ਮਾਂ ਤੇ ਨੂਰ ਜਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਤ ਪਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਤਾੜੀਆਂ ਦੀ ਗੂੰਜ, ਤਬਲੇ ਦੀ ਧਮਕ, ਪੱਥਰਾਂ ਦੀ ਬਰਬਾਰਹਟ, ਘੁੰਗਰੂਆਂ ਦੀ ਛਣ-ਛਣ ਇਲਾਹੀ ਉਸਤਤ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਰੂਹ ਕਬੂਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ।”

ਜਾਂ

ਦਾਣੇ ਭੁੰਨਣ ਵਾਲੀ ਨਾਮੇ ਦਾ ਕਹਿਣਾ... “ਮੇਰੇ ਵਸ ਨਹੀਂ ਭੈਣੇ, ਇਹ ਆਂਦਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਈ ਅਵੱਲੀ ਏ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰਕੀਰਤ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਵੀ ਸਾਡੇ ਰੁਬਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਆਓ ਹਰਕੀਰਤ ਵੱਲੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦਰਦਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਾਉਣ ਦਾ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇਣਾ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਡਿਆਲੇ ਰਾਹਾਂ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਰਨਾ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਵਰਗੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਕਣੀਆਂ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀਆਂ ਬਣੀਏ ਹਮਦਰਦੀ, ਤੇ ਆਪਣੇਪਣ ਦਾ ਹੋਕਾ ਜੋ ਹਰਕੀਰਤ ਨੇ ਹੈ ਦਿੱਤਾ ਮੈਨੂੰ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇਵਤੇ ਵਰਗੇ ਸੁੱਚੇ ਬੰਦਿਆਂ, ਦੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ ਹੋਰ ਛੂੰਘੇਰੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਚੰਗਾ ਵਰਤਾਓ ਕਰਾਂਗੇ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ, ਲਿਖਾਈ, ਆਤਮ ਨਿਰਭਰਤਾ, ਸਰੀਰਿਕ ਸੋਸ਼ਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਇਹ ਸਾਡਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਹਰਕੀਰਤ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੇ ਇਸ ਹੋਕੇ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਕੇ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਰਸ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਚੰਗੇ ਨਾਗਰਕ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੋਈਏ। ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਾ ਹੰਡਾਏ। ਗਲਪ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜੀ ਆਇਆਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵਾਂ ਵਿਸ਼ਾ, ਤਕੜਾ ਜੇਰਾ।

—ਸਤਨਾਮ ਚੌਹਾਨ

ਕਹਣੀ

ਨਾਵਿਜ਼ਣ ਅਤੇ ਨਾਵਿਜ਼ਣ ਦੇ ਨਿਯਮ

—ਅੰਜੂਜੀਤ ਸ਼ਰਮਾ, ਜਰਮਨੀ

ਕੜਾਕੇ ਦੀ ਗਰਮੀ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਚੁਪੈ-ਚਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾ ਸੀ। ਕੋਈ ਟਾਂਵਾ-ਟਾਂਵਾ ਗਲੀ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਘਰ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੈਠੀਆਂ ਅਤੇ ਰੋੜੇ ਖੇਲ ਰਹੀਆਂ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਦੁਆਬੇ ਵਿਚ ਰੋੜੇ ਤੇ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਗੀਟੇ ਆਖਦੇ ਨੇ। ਮੈਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਵੀਂ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਸੀ। ਰੋੜੇ ਖੇਲਦੀਆਂ ਦੀ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਸੀ ਜਾਂ ਲਾਗੇ ਡੇਕ ਹੇਠ ਪਈ ਤਾਈ ਬਚਨੀ ਦੀ ਪੱਖੀ ਦੀ। ਜਿਹੜੀ ਦੋ ਚਾਰ ਵਾਰ ਝੱਲ ਮਾਰਨ ਮਗਰੋਂ ਥੱਕ ਕੇ ਚੀਂ-ਚੀਂ ਜਗੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਤਾਈ ਦੀ ਨੀਂਦ ਵਿੱਚ ਉੱਘਦੀ ਦੀ ਪੱਖੀ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਉਲੁਲ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਰੋੜਿਆਂ ਦੇ ਖੇਲ ਵਿਚੋਂ ਲੜਦੀਆਂ ਲੜਦੀਆਂ ਤਾਈ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਛਿੱਗਦੀ ਪੱਖੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਹੱਸ ਪੈਂਦੀਆਂ। ਤਾਈ ਤ੍ਰੱਭ ਕੇ ਉਠਦੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਰੌਲਾ ਪਾਉਣ ਤੋਂ ਡੱਕਦੀ ਤੇ ਲਾਡ ਵਿਚ ਦੋ ਚਾਰ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢ ਦਿੰਦੀ। ਮੇਰਾ ਹਾਸਾ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਉਚਾ ਸੀ ਤੇ ਤਾਈ ਦੇ ਇੜਕੇ ਤੇ ਵੀ ਮੈਂ ਜਦ ਨਾ ਸਮਝਣਾ ਤਾਂ ਤਾਈ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਹਵਾਲਾ ਦੇਣਾ, ਤੇ ਕਹਿਣਾ ਦੱਸਦੀ ਆ ਅੱਜ ਫੌਜੀ ਨੂੰ ਕਿ ਇਹ ਉੱਚੀ ਬਹੁਤ ਹੱਸਦੀਆਂ ਆ ਸੌਂਹੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਕਰੇਂਗੀ? ਕੁੜੀਆਂ ਨੀ ਉੱਚੀ ਹੱਸਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਤਾਈ ਨੇ ਇੜਕ ਨਾਲ ਮੱਤ ਵੀ ਦੇਣੀ।

ਤਾਈ ਬੱਚਨੀ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਸੀ, ਸੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ। ਜਦ ਗਰਮੀਆਂ ਰੁੱਤੇ ਮੰਹਿੰਗ ਨਾ ਪੈਣ ਤਾਂ ਤਾਈ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿਣਾ, “ਨੀ ਕੁੜੀਓ ਚੱਲੋ ਗੁੱਡੀ ਫੁੱਕ ਕੇ ਆਵੋ, ਬਖਰੇ ਮੰਹਿੰਗ ਦੀ ਛਿੱਟ ਪੈ ਜਾਵੇ।”

ਤਾਈ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਗੁੱਡੀ ਬਣਾਉਣੀ ਸਿਖਾਉਣੀ। ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਹਾਣ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੀੜੀ ਬਣਾਉਣੀ ਸਿਖਾਉਣੀ ਤੇ ਦੱਸਣਾ ਕਿਵੇਂ ਅਰਥੀ ਮੌਦਿਆਂ ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜਾਈਦੀ ਆ। ਤਾਈ ਸਾਡੀ ਗੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਖੇਲ ਖੇਲ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਸਚਾਈ ਤੇ ਦੁੱਖ ਵੇਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂੰ ਕਰਾਉਂਦੀ ਸੀ। ਮਜਾਲ ਸੀ ਸਾਡੀ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਤਾਈ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਮੌਜ਼ਦੇ ਸੀ। ਤਾਈ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਚਿੱਟੀਆਂ ਚੁੰਨੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਅਫਸੋਸ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਭਰੀ ਘੜੀ ਵੇਲੇ ਰੋਣ ਅਤੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਸਲੀਕਾ ਦੱਸਣਾ ਤੇ ਗੁੱਡੇ ਪਿੰਡੇ ਬਾਹਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਲਿਜਾ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਫੁੱਕਣੀ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਤੋਂ ਅਗਨ ਲਵਾ ਕੇ ਕਹਿਣਾ ਤੁਸੀਂ ਪਰਾਂ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਕੇ ਅਫਸੋਸ ਕਰੋ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦੋ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜੀਆਂ ਕਰਕੇ ਆਖਣਾ ਕੇ ਹੁਣ ਗੁੱਡੀ ਦਾ ਅਫਸੋਸ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡੇ ਗੁੱਡੀ ਦਾ ਸਿਆਪਾ ਕਰੋ ਅਤੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾਉ। ਅਸੀਂ ਸਭ ਕੁਝ ਹੱਸ ਕੇ ਖੇਲ ਖੇਲ ਵਿਚ ਤਾਈ ਦੇ ਕਹੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿਣਾ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਤਾਈ ਸਾਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂੰ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਅਫਸੋਸ ਕਰੀਦਾ ਹੈ ਕਿਵੇਂ ਮਰਦ ਲੋਕ ਸੀੜੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ਅਗਨ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਫਿਰ ਤਾਈ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਜਵਾਨ ਮੁੜੇ ਕੁੜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਵੇਲੇ ਪੈਂਦੇ

ਕੀਰਣਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਦ ਭਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੋਲ ਕੇ ਦੱਸਣੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੀ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਮਿਲਣਾ ਤੇ ਰੋਣਾ।

ਭਾਵੇਂ ਗੁੱਡੀ ਫੂਕਣਾ ਇੱਕ ਖੇਲ ਸੀ ਪਰ ਸਾਡੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਇਸ ਖੇਲ ਰਾਹੀਂ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਜਾਚ ਸਿਖਾਉਂਦੇ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਉਸ ਗੀਤ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਤੌਰ ਸਕਣ। ਮੇਰੀ ਨਾਨੀ ਦੱਸਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਮਰਗ ਵੇਲੇ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਉਣ ਦੀ ਵੀ ਇੱਕ ਕਲਾ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਦ ਕਿਸੇ ਜਵਾਨ ਦੀ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ 'ਚੋਂ ਆਈ ਮਕਾਣ ਨਾਲ ਨਾਇਣ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਧਰ ਮਰਗ ਵਾਲੇ ਘਰ ਦੀ ਨਾਇਣ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਸਭ ਔਰਤਾਂ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸੀ। ਨਾਇਣ ਆਪਣੇ ਸੱਥ ਦੀ ਮੂਹਰੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੀ ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕੀਰਣੇ ਪਾਉਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਾਥਣਾਂ ਔਰਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਪਿੱਟਦੀਆਂ ਸਨ। ਕਮਾਲ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਿੰਨੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵਿਯੋਗ ਤੇ ਦਰਦ ਵਿਚ ਪਿੱਟਦੀਆਂ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੀ ਲੈਅ ਤਾਲ ਇੱਕ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਨਾਇਣ ਮੂਹਰੇ ਹੋ ਕੇ ਸਿਆਪਾ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਬੀਬੀ ਭੈਣ ਦੇ ਸਿਆਪੇ ਵੇਲੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਹਰਕਤ (ਸਿਆਪੇ ਦੀ ਹਰਕਤ) ਜਾਂ ਰੋਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦੂਜੀਆਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਨਾਇਣ ਚੁਪ ਕਰਕੇ ਉਹਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਕੇ ਉਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕਮਰੇ ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਦੂਜੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਉਸ ਦੀ ਬੇਸੂਰਤਾ ਵੱਲ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੁੱਖ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਨਾਇਣ ਰੂਹ ਦੀ ਗਹਿਰਾਈ ਤੋਂ ਦੁੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਕੇ ਸਾਂਝ ਪਾਉਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦੁੱਖ ਭਰੇ ਕੀਰਨੇ ਪਾ ਕੇ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰੁਵਾਂ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਨਾਇਣ ਦੀ ਕਲਾ। ਨੈਣ ਤੇ ਨਾਈ ਸਾਡੇ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਿੰਨਾ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗ੍ਰਾਮੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹਰ ਕਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਅੱਜ ਸੋਚਦੀ ਹਾਂ ਕਿਨਾ ਕਮਾਲ ਦਾ ਸਾਡਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਗੀਤੀ ਰਿਵਾਜ ਸਨ। ਹਰ ਸ਼ੈਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਤੇ ਅਨੁਸਾਸਨ ਸੀ। ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਦੇ ਵੀ ਨਿਯਮ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕੀਰਣੇ ਅਤੇ ਗੀਤੀ ਗੀਵਾਜ਼ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਗੱਲ ਮੁੱਕੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਭ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸਾਂਝੀ ਸੀ, ਦੁੱਖ ਸਾਂਝੇ ਸਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਦਿਲੋਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਬਨਾਵਟੀਪਣ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਕੋਸਾਂ ਦੂਰ ਸੀ। ਬੰਦਾ ਬੰਦੇ ਲਈ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਦਿਲ ਵੀ ਪੱਥਰ ਜਿਹੇ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚਲਾ ਪਾਣੀ ਵੀ ਖੁਸ਼ਕ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਬੇਗਾਨਗੀ ਜਿਹਾ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਇਕੱਲਤਾ ਹੰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਾਸੇ ਤੇ ਰੋਣੇ ਦੋਨੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚੋਂ ਗਾਇਬ ਨੇ।

ਪੁਸਤਕ ਗੀਵਿਊ :

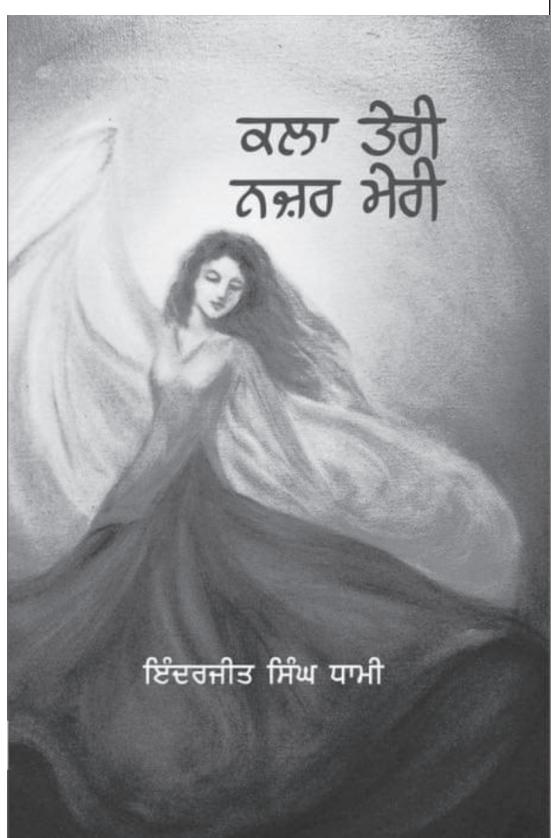
‘ਕਲਾ ਤੇਰੀ, ਨਜ਼ਰ ਮੇਰੀ’

ਵਾਰਤਕ-ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ਲੇਖਕ : ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਧਾਮੀ

ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਧਾਮੀ ਦਾ ਨਾਂ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਹਲਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਦਾ ਮੁਖਾਜ਼ ਨਹੀਂ। ਆਪਣੇ ਕਾਵਿ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਪੀੰਘ ਸਤਰੰਗੀ’, ‘ਨਿੰਬੂ ਦੇ ਛੁੱਲ’, ‘ਰੰਗਲੇ ਚਿਤਰ’, ‘ਕਲਾ ਰਜੋਸ਼ਨ ਦਿਮਾਰੀ ਨਹੀਂ’, ਕਲਾ ਰੌਸ਼ਨ ਜਮੀਗੀ ਹੈ’, ‘ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਹਾਕ ਤਾਂ ਮਾਰੀ’ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਵਿਸੇਸ਼ ਥਾਂ ਬਣਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਸਫਲ ਰੇਡੀਓ ਵਾਰਤਾਕਾਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੈਨਕੂਵਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ, ਆਮ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰੇ ਹਨ। ਵੈਨਕੂਵਰ ਹਲਕੇ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਤੇ ਇੱਕ ਤੇਜ਼ ਤਰਾਰ ਬੁਲਾਰੇ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

‘ਕਲਾ ਤੇਰੀ, ਨਜ਼ਰ ਮੇਰੀ’ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰਤਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ, ਇਹ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਪੁਸਤਕ ਹੈ, ਇੰਦਰਜੀਤ ਧਾਮੀ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਕਲਾ ਬਾਰੇ, ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਨੇ। ਕਾਵਿ ਕਲਾ ਦੀ ਦਾਤ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਸ਼੍ਰੀ ਮਰਹੂਮ ਅਰਦਮਨ ਸਿੰਘ ਦਿਲਬਰ, ਨੂਰਪੁਰੀ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਸਟੇਜੀ ਸ਼ਾਇਰ ਹੋਏ ਨੇ, ਸੋ ਘਰ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਸਤਾਦ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦਾ ਆਉਣਾ, ਜਾਣਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮਾਹੌਲ ਨੇ, ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਧਾਮੀ ਦੇ ਬਾਲਪੁਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੀ ਜੋਤ ਬਾਲ ਦਿੱਤੀ। ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤਾਂ ਸੀ ਹੀ, ਤੇ ਨਾਮਵਰ ਸਟੇਜੀ ਸ਼ਾਇਰ, ‘ਬਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਉਪਾਸ਼ਕ’, ਦੀ ਸ਼ਾਗਿਰਦੀ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਸਫਰ ਤੇ ਨਿਕਲ ਤੁਰੇ।

ਪਿਤਾ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਕਾਰਣ, ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਪਲੇਠੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, 16 ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਨਵੀਂ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸਨੂੰ, ਛੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋ ਕੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਬੋਝ ਉਠਾਉਣ ਕਰਕੇ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਣਾ ਪੈਂਗਿਆ, ਪਰ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਐਧਿਅਨ ਉਹ ਨਿੱਠਕੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਕੈਨੇਡਾ ਪ੍ਰਵਾਸ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ, ਉਸਦੇ ਮਨ 'ਚੋਂ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਰੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਹਿ ਤੁਰਿਆ। ਵਿਰਾਸਤ 'ਚੋਂ ਮਿਲੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਗੁੜ੍ਹਤੀ, ਤੇ

ਇੰਦਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਧਾਮੀ

ਉਮਰ ਭਰ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੇ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਜਾਣ ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਚਿੱਤਨ ਦਾ ਰੂਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਗਲੋਟਾ, ਜਦ ਉਧੜਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਸ ਉਧੜਦਾ ਹੀ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਦਿੱਬ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਨੀਝ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਖੁਰਦਬੀਨੀ ਵੀ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਰਬੀਨੀ ਵੀ। ਆਪਣੀ ਖੁਰਦਬੀਨੀ ਨੀਝ ਨਾਲ, ਉਹ ਨਿੱਕੇ ਤੋਂ ਨਿੱਕੇ, ਸਮਾਜਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਦੂਰਬੀਨੀ ਨੀਝ ਨਾਲ, ਉਹ ਅਣਦਿਸਦੇ, ਦਿੱਸਹੱਦਿਆਂ, ਅਣਗਾਹੇ, ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੀ ਪਾਰਥੂ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਦੀਦਾਰ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਕਲਾ ਉਸਦੀ ਹਥਲੀ ਪੁਸਤਕ 'ਕਲਾ ਤੇਰੀ, ਨਜ਼ਰ ਮੇਰੀ' ਵਿਚੋਂ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕਲਾਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ, ਉਹ ਪਿਆਜ਼ ਦੇ ਛਿਲਕੇ ਵਾਂਗ ਕਲਾ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਦਰ ਪਰਤਾਂ ਉਧੜਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਦੂ ਬਿਆਨੀ ਨਾਲ ਕੀਲਦਾ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਖੇਤਰ ਬੇਹੱਦ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ, ਉਹ ਹਿੜ੍ਹ, ਇਸਲਾਮੀ, ਇਸਾਈ, ਤੇ ਯਹੂਦੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਵਿਚੋਂ ਹਵਾਲੇ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਪਾਠਕਾਂ ਅੱਗੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾ ਨੂੰ ਉਹ ਸੀਮਤ ਜਿਹੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਦੇਖਦਾ ਸਗੋਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਕਲਾ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਸੂਖਮ ਕਲਾਵਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ, ਮੂਰਤੀ ਕਲਾ, ਚਿੱਤਰਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ, ਨਿੱਤ ਕਲਾ, ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਉਸ ਲਈ ਕਲਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਕਿਰਤੀ ਦੇ ਕਣ ਕਣ 'ਚੋਂ, ਉਸਨੂੰ ਕਲਾ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਝਰਨਿਆਂ ਦੀ ਕਲਕਲ, ਸਰਘੀ ਦਾ ਆਗਮਨ, ਛੁੱਲਾਂ ਦਾ ਖਿੜਨਾ, ਬਾਲਾਂ ਦਾ ਮੁਸਕਰਾਉਣਾ, ਮਹਿਬੂਬ ਦੀ ਤੱਕਣੀ, ਪੌਣ ਦੇ ਵਗਣ 'ਚੋਂ ਕਲਾ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਨੇ।

ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੇ 96 ਅਧਿਆਏ ਨੇ, ਪਰ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਇੱਕ ਖੂਬੀ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਿੱਥੋਂ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹ ਲਈ ਜਾਵੇ, ਉਥੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਹਰ ਅਧਿਆਏ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਪੂਰਕ ਵੀ ਹੈ, ਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਵੀ। ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ, ਕਿਉਂ, ਕੀ, ਕਦੋਂ, ਕਿੱਥੇ, ਕਿਵੇਂ, ਦੇ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਲੇਖਕ ਆਪ ਹੀ ਉਸਦੇ ਉੱਤਰ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਆਪਣੀ ਹਰ ਗੱਲ ਤਰਕ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਸਤੇ, ਉਸਦਾ ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਬੇਹੱਦ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ। ਹਰ ਪ੍ਰਿਆਲ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਹੈ।

ਪਾਠਕ ਦਾ ਅਨੇਕਾਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਪਾਠਕ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਬਦ-ਭੰਡਾਰ ਅਮੀਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਦਾ ਬੰਧਿਕ ਸਤਰ ਲੇਖਕ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਪ੍ਰੀਤ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਨਾਭਾ ਨੇ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਛਾਪੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਦਿੱਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤ ਹੈ। ਬਿੜ੍ਹ ਮਠਾੜ੍ਹ ਦੇ ਸਰਵਰਕ ਨੇ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਹਰ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਗੁਜ਼ਾਰਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਪਾਠਕ ਕੀ ਆਪਣੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਬਿਨਾਂ ਅਧੂਰੀ ਹੈ।

—ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਨੋਟ

ਵੈਨਕੂਵਰ ਸੱਥ ਦਾ ਹੰਗ ਮੰਚ : ਸੇਧ ਤੇ ਵਿਕਾਸ

(ਨੋਟ: ਵੈਨਕੂਵਰ ਸੱਥ ਬਾਰੇ ਇਹ ਲੇਖ 1991 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਵਤਨ ਦੇ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ (ਜੁਲਾਈ-ਸਤੰਬਰ 1991) ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਸੀ।)

—ਸਾਧੂ ਬਿਨੰਗਰ

ਵੈਨਕੂਵਰ ਸੱਥ 1983 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਸਾਹਿਤਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਰੰਗ-ਮੰਚ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਕਰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸੱਥ ਦੀਆਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਗੀਕਾਰਡ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੱਥ ਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸੇਧ ਤੇ ਇਸ ਸੇਧ ਪਿਛੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਇੱਕ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੁਝ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਖਾਹਿਜ਼ ਤੇ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਫੌਰੀ ਦਾਇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇ। ਪਰ ਸੱਥ ਦੀ ਤੇ ਵੈਨਕੂਵਰ ਵਰਗੀ ਸਾਹਿਤਕ ਘੇਰੇ ਦੇ ਪੱਖਾਂ ਛੋਟੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਸਰਗਰਮ ਹੋਰ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਕਤੀਆਂ ਦੀ, ਇਹ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਹੀ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਜਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਾਡੀਆਂ ਨਿੱਤ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂੰ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ। ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਲੇਖਕਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਆਸ ਰੱਖਣੀ ਜਾਇਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੈਰ ਜਨਥਾਤੀ ਤੇ ਬੇਲਾਗ ਹੋ ਕੇ ਚਰਚਾ ਕਰ ਸਕਣ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ 'ਤੇ ਗਿਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੇ ਕਿਉਂਕਿ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਵੀ ਇਹੀ ਰਵੇਈਆ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ਾਇਦ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਅਸੀਂ ਪਾਠਕਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਦੀ ਖਿਮਾ ਮੰਗ ਰਹੇ ਕਿ ਜੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਲੱਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਮੀਆਂ ਮਿੱਠ੍ਹ ਬਣ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਡੀ ਇਸ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣ। ਹਾਂ ਇਹ ਲੇਖ ਲਿਖਿਦਿਆਂ ਘਟੀਆਪਨ ਜਾਂ ਸਸਤੇਪਨ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਜੋ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੀਕਾਰਡ ਕਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਅਣਕੀਤੇ ਕੰਮ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਅਗਲੇ ਮਨਸੂਬੇ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅਤਿ ਕਥਨੀ ਕਰਨ।

ਸਥਾਪਤੀ : ਵੈਨਕੂਵਰ ਸੱਥ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੁਝ ਸਥਾਨਕ ਲੇਖਕਾਂ, ਜੋ ਸਮਾਜਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸਰਗਰਮ ਸਨ, ਦੇ ਮਿਲ ਬੈਠਣ ਨਾਲ ਹੋਈ। ਇਕਾਸੀ ਬਿਆਸੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਜਿਸ ਦੇ ਅਸੀਂ ਮੈਂਬਰ ਸਾਂ, ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਇਸ ਕਦਰ ਵਿਗੜ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਥੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਸਾਰਬਿਕ ਬਹਿਸ ਜਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਉਸਾਰੂ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਆਸਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਲੋਕ ਪਿਛਲੇ ਛੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵਤਨੋਂ ਦੂਰ ਨੂੰ ਬੜੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨਾਲ ਚਲਾ ਰਹੇ ਸਾਂ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਕੁਝ ਵੱਖਰਾ ਕਰਨਾ ਸੋਚ ਤੇ ਲੋਚ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ, ਵਤਨੋਂ ਦੂਰ, ਨਸਲਵਾਦ ਵਿਚੁਧ ਲੜਦੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਅਤੇ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਘੋਲ ਕਰ ਰਹੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਤੀ ਨੇੜਤਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੀ।

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਇੱਕ ਸ਼ਾਮ ਅਸੀਂ ਮਿਲਦੇ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਸਾਹਿਤਕ

ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾਡੀ ਬਹਿਸਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਸਿਆਸਤ ਹੁਣ ਵਾਲੀ (ਅਸੀਂਵੇਂ ਦਹਾਕੇ) ਸਥਿਤੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮੌਜੂਦ ਕੱਟ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕੁਦਰਤੀ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਧਿਆਨ ਉਸ ਪਾਸੇ ਇਸ ਕਦਰ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਥੇ ਦਰਪੇਸ਼ ਆ ਰਹੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਜਿਵੇਂ ਨਸਲਵਾਦ, ਖੇਤ-ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ-ਖਸੂਟ, ਜਵਾਨ ਹੋ ਰਹੀ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਅੱਗੜਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਆਦਿ ਵੱਲ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਵੱਖਰੀਆਂ ਭੂਗੋਲਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਧਿਰਿਆ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਵਾਲ ਸਨ ਜੋ ਇੱਕ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਵੱਜੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਜਾਂ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਸਦਾ। ਅਸੀਂ ਸਮਝਦੇ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰੇ (ਕਮਿਊਨਿਟੀ) ਦੇ ਦੌਰ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਵੱਲ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੇਠਲੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਵਾਂਗੇ ਜੋ ਕਿ ਇਥੋਂ ਦੀ ਅਮੀਰ ਹਾਕਮ ਜਮਾਤ ਦੀ ਦਿਲੀ ਬਾਹਿਸ਼ ਵੀ ਸੀ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਇਹਨਾਂ ਮਸਲਿਆਂ ਵੱਲ ਵੀ ਦੁਆਇਆ ਜਾਵੇ।

ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਗੈਰ-ਰਸਮੀ (ਇਨਫਾਰਮਲ) ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਮਿਲਣੀਆਂ ਨੂੰ ਬੋੜਾ ਨਿਸ਼ਚਿਤ (ਫਾਰਮਲ) ਰੂਪ ਦੇਣ ਦੀ ਸੋਚੀ। ਅਸੀਂ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਵਿਚ ਤੇ ਹੋਰ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦਕ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਭਲੀਭਾਂ ਤ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਇਸ ਨਵੀਂ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਥੋਂ ਦੀਆਂ ਨਸਲਵਾਦ ਤੇ ਹੋਰ ਮਸਲਿਆਂ 'ਤੇ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਸੱਜਗੀ ਸੋਚ ਵਾਲੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਨੇੜਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਵਾਲਾ ਢਾਂਚਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਅਸੀਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਸਾਂ। ਇਹਨਾਂ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਾਡੀ ਪਹਿਲੀ ਸੋਚ ਇਹ ਬਣੀ ਕਿ ਜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕੰਮ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਥੇਬੰਦੀ ਦਾ ਕੋਈ ਰਸਮੀ ਢਾਂਚਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਪ੍ਰਧਾਨ, ਸਕੱਤਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਆਹੁਦੇਦਾਰੀ ਦੇ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਦੀ ਕੋਈ ਫਾਰਮਲ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਇਸ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਵੇ ਉਹ ਇਸ ਦਾ ਮੈਂਬਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਪਾਵੇਗਾ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦਾ ਉਨਾ ਹੀ ਕਰੈਡਿਟ ਮਿਲੇ। ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਜਥੇਬੰਦੀ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਲਈ, ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰੀਏ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਾਡੇ ਮਿਥੇ ਟੀਚੇ ਦੀ ਸਾਂਝ ਰਹੇ ਅਸੀਂ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ। ਇਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਵਿਚ ਰਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਚਾਹੇ ਉਹ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਇਸ ਸੋਚ ਕਰਕੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਸੱਥ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਢਾਂਚਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਰਬਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸੱਥ ਰੱਖ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਥਾਨਿਕ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਚਿੰਨ ਵਜੋਂ ਨਾਲ

ਵੈਨਕੂਵਰ ਲਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਪਿਛੋਕੜ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ, ਸਮਹੂਗੀ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਨਾਲ ਬੱਝਿਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ।

ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ : ਜਥੇਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਕੰਮ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲੇਖ ਲਿਖਣਾ ਮਿਥਿਆ। ਵੈਨਕੂਵਰ ਸੱਥ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਰਗਰਮ ਸਨ ਸਾਧੂ ਬਿਨਿੰਗ, ਸੁਖਵੰਤ ਹੁੰਦਲ, ਅਮਰਜੀਤ ਚਾਹਲ, ਸਰਵਣ ਬੋਲ ਅਤੇ ਭੁਪਿੰਦਰ ਢਿੱਲੋਂ, ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਪਹਿਲਾਂ ਲੇਖ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਮਨੋਰਜਨ ਤੇ ਵੀਡੀਓ ਵਤਨੋਂ ਦੂਰ ਦੇ ਮਈ/ਜੂਨ-1983 ਵਿਚ ਛਪਿਆ। ਦੂਜਾ ਲੇਖ ਪੰਜਾਬੀ ਆਵਾਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ ਕੰਮ, ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਵਾਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆਉਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਖਾਸ ਕਿੱਤਿਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਕੰਮਾਂ ਪਿਛੇ ਛੁਪੀਆਂ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਤਾਕਤਾਂ ਬਚੇ ਇਕ ਖੇਤ ਭਰਪੂਰ ਲੇਖ ਸੀ। ਇਹ ਲੇਖ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਪਰਚੇ ਸਮਤਾ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪਿਛੋਂ ਵਤਨੋਂ ਦੂਰ ਦੇ ਸਤੰਬਰ/ਦਸੰਬਰ-1983 ਦੇ ਅੰਕ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕੈਨੈਡਾ ਦਰਪਣ ਵਿਚ ਵੀ ਛਪਿਆ। ਸਤੰਬਰ 1983 ਵਿਚ ਇਕ ਲੇਖ ਕੈਨੈਡਾ ਦਰਪਣ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਜੋ ਬੀ.ਸੀ. ਦੀ ਸੋਸ਼ਲ ਕਰੈਫਿਟ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਜੁਲਾਈ 1983 ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗ ਵਿਰੋਧੀ ਬਜਟ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਇਹ ਉਹ ਬਜਟ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਰੁਧ ਉਸ ਵਰ੍ਹੇ ਬੀ.ਸੀ. ਵਿਚ ਸੋਲੇਡੈਰਿਟੀ ਨਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਮਾਤ ਇਕ ਮੁੱਠ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਥ ਵੱਲੋਂ ਲੇਖਾਂ ਅਤੇ ਫੇਰ ਨਾਲ ਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੜਤਾਲਾਂ ਤੇ ਨਸਲ ਵਿਰੋਧੀ ਜੱਦੋਜ਼ਹਿਦਾਂ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਤੇ ਇਟਰਵਿਊਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਵੀ ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਹਨਾਂ ਲੇਖਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਲਈ ਮਿਲਦੇ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਭ ਕੁਝ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਅਕਸਰ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਸੰਜੀਦਾ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਹਰ ਵਕਤ ਅਹਿਸਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਇਸ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਸਨ। ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਸੱਥ ਨੂੰ ਰੰਗ ਮੰਚ ਵੱਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਿਆ।

ਰੰਗਮੰਚ ਬਾਰੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸੇਧ ਵੱਲ : ਵੈਨਕੂਵਰ ਵਿਚ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ 1972 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਜੋ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਹਿਮਤ ਅਤੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਚਲਦੀ ਰੱਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਕਾਰਜ ਬੜਾ ਰੁਕ ਰੁਕ ਕੇ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰੰਗ ਮੰਚ ਕਰਨ ਦੇ ਇਗਾਦੇ ਨਾਲ ਲੋਕ ਸਰਗਰਮ ਹੁੰਦੇ ਫੇਰ ਇਕ ਅੱਧ ਨਾਟਕ ਕਰ ਕੇ ਥੱਕ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਿਚ ਤ੍ਰੇੜਾਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਮੁੜ ਜਥੇਬੰਦ ਹੋਣ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੁੜ ਕੇ ਜਾਂ ਜੁੜੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸੱਥ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸੀ। ਵਤਨੋਂ ਦੂਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਵੈਨਕੂਵਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਵੱਲੋਂ 1977 ਵਿਚ 'ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ' ਨਾਟਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਾਟਕ ਦੇ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਚਲਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੀਤੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵੀ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਤਨੋਂ ਦੂਰ ਦੇ ਸਾਬੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸ 'ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਸੀ?

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ

ਰੰਗ ਮੰਚ ਦੀ ਸਥਾਈ ਸਰਗਰਮੀ ਚਲਦੀ ਰੱਖਣੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਪਦੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰੰਗ ਮੰਚ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਚਲਦਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜਥੇਬੰਦੀ ਕੋਲ ਕੁਝ ਸਪਸ਼ਟ ਆਸ਼ੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਆਜ਼ਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਯੋਗ ਜਥੇਬੰਦੀ ਅਤੇ ਰੰਗ ਮੰਚ ਦੇ ਹਰ ਕਰਮ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਬਾਰੇ ਸਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਨਾਟਕ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਪਰਚਾਵੇ ਲਈ ਨਾਟਕ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਸਨ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਵਾਲ ਤਾਂ ਇਹੀ ਸੀ ਕਿ ਏਨਾ ਤਰੱਦਦ ਕਰਕੇ ਰੰਗ ਮੰਚ ਕੀਤਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਜਾਵੇ? ਕਿਉਂ ਨਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਸਰਮਾਏ ਦਾ ਇਸ ਕਦਰ ਫੈਲਾਅ ਹੋ ਜਾਏ ਕਿ ਪਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਕੰਪਨੀਆਂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਲਈ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ? ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ ਏਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰੋਟੀ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣੀਆਂ ਨਾਟਕ ਕੰਪਨੀਆਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਰੰਗ ਮੰਚ ਕਰਨਗੀਆਂ ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜਾ ਲਾਉਣਾ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਉਸ ਧਿਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸੀ ਜੋ ਇਹ ਸਮਝਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਜੀਵਨ ਲਈ ਹੈ ਤੇ ਸਾਡਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਪਾਸੇ ਲੱਗਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਬਾਕੀ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਆਪਣੇ ਆਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਬਣਾਉਣ ਵੱਲ ਸੇਧਤ ਹੋਣ ਤਾਂ ਰੰਗ ਮੰਚ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਅਜਿਹਾ ਕਹਿ ਕੇ ਜਾਂ ਕਰ ਕੇ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਕਲਾ ਦੀ ਤੌਹੀਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਦੀ ਵੀ ਏਨਾ ਵਜ਼ਨ ਨਹੀਂ ਦਿਸਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਬਦਲ ਦਈਏ। ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ ਜੀਵਨ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟੇ ਹਨ। ਇਹ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੇ ਸੁਹਜ ਤੇ ਕੁਹਜ ਨੂੰ ਕਲਾਤਮਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਸੁਹਜ ਦਾ ਸ਼ੋਕੀਨ ਬਣੇ ਤੇ ਕੋਹਜ ਨੂੰ ਜਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕੇ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਕਲਾ ਬਾਰੇ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਕੱਢ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ ਕਲਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਕਿਰਤ ਕਿੰਨੀ ਕਲਾਤਮਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸੂਝ, ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ ਆਦਿ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਇਹ ਕਿਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਮਲਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਵੱਧਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਮਨੋਰਥ ਨਾਲ ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਤੇ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਟੁੱਟਦੇ ਜਾਂ ਭੜਦੇ ਨਹੀਂ। ਅਸੀਂ ਮਨੋਰਥ ਰਹਿਤ ਸਾਹਿਤ ਤੇ ਕਲਾ ਕਦੀਆਂ ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਟੁੱਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਅਕਸਰ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਟੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਅਸਲੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਨਾ ਹੋਈਏ ਜਾਂ ਜੇ ਇਸ ਸਮਾਜਕ ਢਾਂਚੇ ਵਿਚ ਰਹਿਦੇ ਹੋਏ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਟੁੱਟ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਾਡੀਆਂ ਕਿਰਤਾਂ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤੀ ਨਜ਼ਰੀਆਂ ਵੀ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗਾ ਪਰ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਹੋਣੀ ਨਹੀਂ ਵਾਪਰਦੀ ਅਸੀਂ ਫੈਸ਼ਨ ਲਈ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਸਾਹਿਤ ਜਾਂ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਕਿਉਂ ਦੇਂਦੀਏ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਸਾਡਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਥੇ ਵਸਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸ਼ਾਸ਼ਟ ਪਰੰਪਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਥੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਅਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਵਸੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਈ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੱਜ ਤੋਂ ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ (ਸੱਠਵਿਆਂ ਦੌਰਾਨ), ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਦੇ ਏਨੇ ਮੌਕੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮਿਲਦੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਰੰਗ ਮੰਚ ਦੀ ਉਸਾਗੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਸਮਝਣ ਤੇ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਸੀ ਕਿ ਰੰਗ ਮੰਚ ਕਰਨਾ ਕਿਸ ਦੇ ਲਈ ਹੈ? ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਸੁਆਦਾਂ ਬਾਰੇ ਇਹ ਵੀ ਜਾਹਿਰ ਸੀ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਸ਼ਕ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨਾਟਕ ਜਾਂ ਫਿਲਮ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਜਾਂ ਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਨ ਪਿਛੇ ਓਨਾ ਹੱਥ ਉਸ ਨਾਟਕ ਜਾਂ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵੀ ਕਿਰਤ ਦਾ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜ ਲੈਣ ਓਨਾ ਹੀ ਉਸ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ ਹਨ। ਜਿੰਨਾ ਵਿਸ਼ਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਵੇਗਾ ਓਨਾ ਹੀ ਵੱਧ ਪਸੰਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਕਿਰਤ ਹੋਵੇਗੀ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਸ਼ਕ ਤਕਨੀਕ ਪੱਖਾਂ ਘਟੀਆ ਤੋਂ ਘੱਟੀਆ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵੀ ਓਨੇ ਹੀ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਜਿੰਨੀਆਂ ਧੂਰੇ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਨਾਲ ਬਣਾਈ ਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮਾਂ।

ਇਸ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਅਜੇ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਵਿਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਕੇ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਉਹ ਤਕਨੀਕ ਵਰਤੀ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਦੀ ਕਾਢ ਕੱਢੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਵੀਂ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਸੁਖਾਲਿਆਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਵੈਨਕੂਵਰ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਦਰਜਨਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਨਾਟਕ ਮੰਡਲੀਆਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਮੱਦਦ ਮਿਲੀ। ਕੈਨੇਡਾ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦੂਜੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਾਂਗ ਵੈਨਕੂਵਰ ਵਿਚ ਹੀ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੰਗ ਮੰਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਰੰਗ ਮੰਚ ਵੀ ਹੈ। ਜਿਸਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਡਾਲਰ ਖਰਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਵੀ ਜਿੱਥੇ ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਸੌ ਡਾਲਰਾਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਰੰਗ ਮੰਚ ਵਿਚ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਜਾਂ ਨਾ ਵਰਤਣ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਪਲੱਭਤਾ ਦਾ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਚਾਦਰ ਤੋਂ ਵਾਧੂ ਪੈਰ ਪਸਾਰ ਕੇ ਨੰਗਿਆਂ ਹੋਣ ਵਿਚ ਸਿਆਣਪ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਨਾਲ ਹੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਢਾਂਚੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਾਫੀ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖਿਆਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਸਿੱਟੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿ ਰੰਗ ਕਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਬਗਾਬਰਤਾ ਹੋਵੇ। ਕੋਈ 'ਸਟਾਰ' ਜਾਂ 'ਡਾਇਰੈਕਟਰ' ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਚੌਧਰ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਰੰਗ ਮੰਚ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਰ ਕੋਈ ਇੱਕੋ ਜਿਹੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ। ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਹਰ ਫੈਸਲੇ ਵਿਚ ਹਰ ਮੈਂਬਰ ਦੀ ਰਾਏ ਲਈ ਜਾਵੇ। ਹਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਰਸਮੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕੁਰਸੀਆਂ ਤੇ ਬੈਠਣਾ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਉਹਨਾਂ ਕੁਰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁਕਣਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ ਖੁਦ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਚੁੱਕੇ। ਕੋਈ ਵੀ ਮੰਚਕਰਮੀ ਇਹ ਨਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇ ਕਿ ਖੁਦ ਲਈ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਲਈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸਾਝੇ ਟੀਚੇ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ

ਨਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਸਵਾਲ ਉਠਾਵੇ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ।

ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਬਾਰੇ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਇਹ ਖੁਸ਼ਕਿਸਮਤੀ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਸਾਂਝੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਸੇਧ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰੰਗ ਮੰਚ ਦੀ ਰੂਹ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਜਥੇਬੰਦੀ ਇਧਾਨਾ ਦੇ ਸੱਦੇ ਉਤੇ ਇਥੇ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਨਾਟਕ ਦੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਰੰਗ ਮੰਚ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਾਟਕ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਜਾਣਿਆਂ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਕਿ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਰੰਗ ਮੰਚ ਉਸਾਰਨ ਲਈ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਦੇ ਸਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਹੋਰਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਜਾਹਰ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਾਡੀ ਬਣ ਰਹੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਪੱਕਿਆਂ ਹੋਣ ਵਿਚ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਸੱਥ ਦੇ ਰੰਗ ਮੰਚ ਕਰਨ ਦੇ ਇਗਾਦੇ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਪੰਜਾਬ ਕਲਚਰਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ ਜੋ 1971-72 ਤੋਂ ਲੋਕ ਨਾਚ ਭੰਗੜਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਿਹਨਾਂ 1972 ਵਿਚ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਸੱਥ ਦੀ ਰੰਗ ਮੰਚ ਕਰਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਮੁਕੰਮਲ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਗਈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਅਸੀਂ 1984 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਇਗਾਦਾ ਕੀਤਾ।

ਸੱਥ ਦੇ ਰੰਗ ਮੰਚ ਦੀ ਛੁਕੂਅਤ ਤੇ ਇਸਦਾ ਵਿਕਾਸ : ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਪੇਸ਼ ਆਈ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣਿਆਂ ਜਾਵੇ? ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੀ ਪਹਿਲੀ ਚੋਣ ਕੈਨੇਡਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇਹੀ ਨਾਟਕ ਕਰਨ ਦੀ ਸੀ ਪਰ ਮੁਸ਼ਕਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਢੁੱਕਵਾਂ ਸਕਿਅਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਪੰਜਾਬ ਮਸਲਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਏਨਾ ਭੱਖ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਸਲੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਸੱਥ ਵੱਲੋਂ ਦੋ ਨਾਟਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਇੱਕ ਸੱਥ ਦੇ ਆਰਟਿਸਟ ਮੈਂਬਰ ਮੱਖਣ ਟੁੱਟ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਨਾਨਕ 'ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਆਵਾਜ਼' ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ 'ਕੁਰਸੀ ਮੋਰਚਾ ਅਤੇ ਹਵਾ ਵਿਚ ਲਟਕਦੇ ਲੋਕ'। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਨਾਟਕ ਮਾਰਚ 1984 ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਸੱਥ ਵੱਲੋਂ ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪਬਲਿਕ ਫੰਕਸ਼ਨ ਸੀ। ਭੰਗੜਾ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੇ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਸੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਿਆ।

ਨਾਟਕ ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ : ਸੱਥ ਦੇ ਕਾਮੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੀ.ਸੀ. ਦੇ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਗਰਮਜ਼ੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਵਿਚ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। 1984 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵੈਨਕੂਵਰ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਹੀ ਲੈਂਗਲੀ ਦੇ ਇੱਕ ਮਸਰੂਮ ਫਾਰਮ ਵਿਚ ਹੜਤਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਰਤਾਂ ਹੀ ਸਨ, ਨੇ ਬੜੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਇਸ ਜਦੋਂ ਜਹਿਦ ਨੂੰ ਲਵਿਆ। ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਹੋਰ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ 'ਤੇ ਮਾਰਚ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ। ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਅੰਰਤਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂੰ ਹੁੰਦੇ। ਉਹ ਅੰਰਤਾਂ ਇੱਕ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜਾਤੀ

ਇਨਕਲਾਬ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਇੱਕ ਜਗੀਰੂ ਸੋਚਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪਲੇਕਾਰਡ ਪਾ ਕੇ ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਨਾ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਟੈਪ ਸੀ।

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਥ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਚੌਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਦੇਖ ਤੇ ਆਪ ਵੀ ਉਸ ਜੱਦੋਜ਼ਹਿਦ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਮਿਲ ਕੇ ਨਾਟਕ 'ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ' ਲਿਖਿਆ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਸੱਚ ਦੇ ਉਸੇ ਸਾਲ ਨਵੰਬਰ 16 ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦੂਜੇ ਫੰਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਫੰਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਦੂਜਾ ਨਾਟਕ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ 'ਹਵਾਈ ਗੋਲੇ' ਜੋ ਸੱਥ ਵੱਲੋਂ 84 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਇਧਾਨਾ ਦੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਐਬਟਸਫੋਰਡ ਵਿਖੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੱਥ ਦੇ ਇਸ ਫੰਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕਤਲ ਉਪਰੰਤ ਸਿੱਖਾਂ ਉਪਰ ਹੋਏ ਵਹਿਸ਼ੀ ਹਮਲੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਭਰ ਵਿਚ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੋਰੀ ਕਤਲੋਗਾਰਤ ਵਿੱਧਿ ਇੱਕ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ ਦੇ ਲਿਖਣ ਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੌਰਾਨ ਸੱਥ ਵੱਲੋਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬਣੀ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਿਆ ਅਤੇ ਤਿਆਰ ਵੀ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਹਰ ਫੈਸਲਾ ਸਾਂਝੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚਲੇ ਬਾਰਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਭਾਹ ਰਹੇ ਹਰ ਕਲਾਕਾਰ ਨੂੰ ਨਾਂ ਕਿ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣਾ ਕਿਰਦਾਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਵੈਲਪ ਕਰਨ ਅਤੇ ਯੋਗ ਵੇਸ਼ ਭੂਸ਼ਾ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਸੀ ਸਗੋਂ ਦੂਜੇ ਪਾਤਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਦੇਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਸੀ। ਹਰ ਕਲਾਕਾਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰ ਕੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ। ਹਰ ਕਲਾਕਾਰ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਉਸਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਤਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਉਸ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੀ ਰਾਇ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਡਕਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪੰਜ ਔਰਤ ਪਾਤਰ ਸਨ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਵੀ ਸਟੇਜ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਜੰਮਪਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਹੀ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਅੰਖ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਗਿਆਰਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਹਰੋਂ ਇੱਕ ਜਣੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੌਰਾਨ ਤਾਲਮੇਲ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਹੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰਤਾ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਅਮਲ ਵਿਚੋਂ ਸੱਥ ਨੇ ਨਾਟਕ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ (ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸਾਡੇ ਲਈ) ਤਜ਼ਰਬਾ ਕੀਤਾ। ਬਿਜਾਏ ਰਸਮੀ ਇੱਕ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਫਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਕੁਝ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾਂ ਰਹਿਤ ਨਾਟਕ ਕਹਿਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜੋ ਸਾਡੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਸਹੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨੇ ਸੱਥ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਅਦਾ ਕੀਤੀ। ਸੱਥ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਵਿਚ ਬਕਾਵਟ ਜਾਂ ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਿਚ ਤੇੜ੍ਹਾਂ ਆਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਬਹੁਤੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਈ। ਸੱਥ ਰੰਗ ਮੰਚ ਦੇ ਕਾਰਜ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਲੇਖ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ 'ਪੰਜਾਬ' ਤੇ ਦੌੜੀ ਹਮਲਾ: ਬਾਹਰੋਂ ਇੱਕ ਝਾਤ' ਭੂਪਾਲ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ' ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਲਿਖੇ ਗਏ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਇੱਕ ਸਥਾਨਕ ਅਖਬਾਰ ਜੋ ਇੱਕ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ

ਪੱਖ ਪੂਰਦੀ ਸੀ ਵਿਚ ਸੱਥ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਛਪੇ ਖਤਾਂ ਤੇ ਵਾਦ ਵਿਵਾਦ ਵੀ ਚੱਲਿਆ ਅਤੇ ਸੱਥ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਵੱਲੋਂ ਵਿਰੋਧਤਾਵੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ।

ਅਗਲੇ ਸਾਲ 1985 ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਭਾਅ ਜੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਇਪਾਨਾ ਦੇ ਸੱਦੇ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਤਜ਼ਰਬੇ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਵੱਡਮੁੱਲੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤੇ। ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਸੱਥ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ ਦੇ ਨਾਵਲ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਨਾਟਕ ‘ਤੂਤਾਂ ਵਾਲਾ ਖੂਹ’ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਮੰਚ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਵੀਡੀਓ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜੋ ਸਥਾਨਕ ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਤੇ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤੀ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਸੱਥ ਦੇ ਆਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਵੱਲੋਂ ਸਥਾਨਕ ਮਸਲਿਆਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚਣਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਸੱਥ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂ ਉਥੇ ਹੋ ਰਹੇ ਮਾਸੂਮਾਂ ਦੇ ਕਤਲਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਨਾਟਕ ਲੱਤਾਂ ਦੇ ਭੂਤ : ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦਾ ਇੱਕ ਭੱਖਦਾ ਮਸਲਾ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਦੋਹਰੀ ਤਿਹਗੀ ਲੁੱਟ ਖਸੁੱਟ ਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵਿਚ ਕਈ ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਜੱਬੇਬੰਦੀਆਂ ਬੜੀ ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹੁਣਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇੱਕਾ ਦੁੱਕਾ ਨਾਟਕ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਸੱਥ ਦੇ ਇੱਕ ਦੋ ਮੌਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਐਸੀ ਦੁੱਖਇਆਰੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਲੋਕਾਂ ਆਪਣੀ ਗਰਜ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਸੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕੇਸ ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਬਾਰੇ ਇਸ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿਚ ਜਾਣ ਸਕਣਾ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸਹਾਈ ਹੋਇਆ। ਸੱਥ ਨੇ 1985 ਵਿਚ ਨਾਟਕ ‘ਲੱਤਾਂ ਦੇ ਭੂਤ’ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰਹੀ।

ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ : ਸਾਲ 1986 ਵਿਚ ਸਾਨੂੰ ਵੈਨਕੂਵਰ ਵਿਚ ਹਰ ਸਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੇਲੇ ‘ਫੇਕ ਮਿਊਜ਼ਿਕ ਫੈਸਟੀਵਲ’ ਵਿਚ ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਆਇਆ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਲਈ ਨਵੀਂ ਵੰਗਾਰ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਲਈ ਹਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਸਿਰਫ਼ ਸੱਦਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਤਾਂ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਤੁਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਾਫ਼ੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਨਾਟਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਪੱਖ ਵਿਚ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਡੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਸਨ। ਸੱਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਸਮੁੱਚੀ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਨਾਲ ਤੇਲਮੇਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਸੱਥ ਦੇ ਆਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਕਦੀ ਵੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ‘ਗੈਟੋਆਈਜ਼’ (ਸਮੁੱਚੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ ਰਹਿਣਾ) ਕਰਨ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਦੂਜਾ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗ ਮੰਚ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕੀ ਹਾਂ ਅਤੇ ਕਿਥੇ ਹਾਂ? ਤੀਜਾ, ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਸਾਡੀ

ਭਾਵਨਾ ਆਪਣੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਵੱਧ ਰਹੇ ਹਿੱਸੇ, ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਵਧਾਉਣ ਵੀ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਇਸ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨਾਲ ਜੱਬੇਬਦਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕੋਈ ਨੇੜਤਾ ਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕੀ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲੋਂ ਸਦਾ ਲਈ ਟੁੱਟ ਜਾਣਗੇ। ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਉਲਥਾ ਕੇ ਸਫਲਤਾ ਪੂਰਵਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸੱਬ ਪੂਰੀ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹੀ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਾਡੇ ਆਗਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਤਾ ਵਾਲਾ ਹੋ ਨਿਬੜਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ ਸੱਬ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਘੇਰਾ ਵਧਿਆ।

ਸਥਾਨਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਮੀਡੀਏ ਨੇ ਸੱਬ ਦੀ ਇਸ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੱਲ ਹਾਂ ਪੱਖੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਬੀ.ਸੀ. ਦੇ 1972 ਤੋਂ 1975 ਤੱਕ ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਪ੍ਰੀਮੀਅਰ ਡੇਵ ਬੈਰਟ ਜੇ ਵੈਨਕੂਵਰ ਦੇ ਇੱਕ ਰੇਡੀਓ ਤੇ ਹੋਸਟ ਸਨ, ਨੇ ‘ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ’ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕੀਤੀ। ਇੰਟਰਵਿਊ ਦੇ ਆਧੀਕਰਿਤ ਤੇ ਉਸਨੇ ਕਾਫੀ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸੱਬ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨਾਲ ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਗੁਣਾਂਤਕ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਨਾਲ ਸੱਬ ਦੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਸਵੈਮਾਣ ਅਤੇ ਸਵੈ ਭਰੋਸਾ ਵਧਿਆ। ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕਰਨ ਦੇ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਨਾਟਕ ਕਰਨ ਦੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਨੇਕਾਂ ਮੌਕੇ ਮਿਲੇ ਅਤੇ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਮਿਲਦੇ ਸੌਂ ਡਾਲਰ ਤੇ ਕਦੀ ਦੋ ਸੌਂ ਡਾਲਰਾਂ ਨਾਲ ਸੱਬ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਵੀ ਲੋੜੀਂਦਾ ਫਰਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਨਾਟਕ ‘ਹਵੇਲੀਆਂ ਅਤੇ ਪਾਰਕ’ ਅਤੇ ‘ਕਿਹਦਾ ਵਿਆਹ’ : ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਆ ਰਹੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਸਾਨੂੰ ਕਾਫੀ ਗੰਭੀਰ ਦੇ ਦਿਲਚਸਪ ਵੀ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਵੱਲ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦਾ ਇਗਾਦਾ ਕੀਤਾ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਵਸੇ ਸਿਆਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਦੁਆਉਣਾ ਸੀ।

ਮਾਰਚ 8, 1987 ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਾਫੀ ਢਿੱਲੀ ਰਹੀ। ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੱਕ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾ ਪਹੁੰਚਣਾ ਸੀ। ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਵੀ ਕਮੀ ਸੀ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਇਸ ਵਾਰ ਕੁਝ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਜਿਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਆਵਾਜ਼ ਠੀਕ ਠਾਕ, ਪਹੁੰਚੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਾਹਵਾਂ ਅਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਸ਼ਾ ਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਬੋਲੀ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਉਪਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਾਲ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਆਪ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਹ ਨਾਟਕ ਟਰਾਂਟੋ ਸਣੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਬਾਵੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸੇ ਹੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਦੋ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਸਕਿੱਟ ‘ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੁੜੀ ਹੋਈ ਹੋਣੀਆਂ’ ਤੇ ‘ਆਓ ਘਰ ਘਰ ਖੇਡੀਏ’ ਤਿਆਰ ਕਰਾਏ ਸਨ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਸਾਧੂ ਬਿਨਿੰਗ, ਸੁਖਵੰਤ ਹੁੰਦਲ ਅਤੇ ਜਗਦੀਸ਼ ਬਿਨਿੰਗ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਸੱਬ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਦੂਜਾ ਨਾਟਕ ‘ਕਿਹਦਾ ਵਿਆਹ’ ਸੀ ਇਹ ਨਾਟਕ ਜਵਾਨ ਹੋ ਰਹੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਾਰੇ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਮਾਪਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਜਾਣੇ ਬਿਨਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਚੁਣਨ ਉਪਰ ਕਿੰਤੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਥੋਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਵੀ ਇਸੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਨਿਭਾਅ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜੱਚਿਆ। ਨਾਟਕ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਠੀਕ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਉਪਰ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ

ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਉਪਰ ਚੋਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ‘ਡਿਫਰੈਂਟ ਏਜ ਸੇਮ ਕੇਜ’ (ਹਰ ਉਮਰ ਦਾ ਇਕੋ ਰੋਣਾ) : ਵੈਨਕੂਵਰ ਸੱਥ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਵੈਨਕੂਵਰ ਔਰਤਾਂ ਬਾਰੇ ਹੋ ਰਹੀ ਇੱਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਆਇਆ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸੱਥ ਦੀਆਂ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅੰਜੂ ਹੁੰਦਲ, ਜਗਦੀਸ਼ ਬਿੰਨਿਗਾ, ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਾਂਗਰਾ ਤੇ ਪਿੰਦੀ ਗਿੱਲ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਨਾਟਕ ‘ਡਿਫਰੈਂਟ’ ਏਜ ਸੇਮ ਕੇਜ’ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਘਰ ਵਿਚ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਕੜੀ ਦੀ ਪਰਵਰਿਸ਼ ਵਿਚ ਅਪਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਵੱਖਰੀ ਪ੍ਰੁੰਚ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦਾ ਅਸਮਾਨਤਾ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਤੇ ਤੀਜੇ ਵਿਚ ਇੱਕ ਆਵਾਜ਼ੀ ਪਰਿਵਾਰੀ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ ਕਰਕੇ ਸਿਆਣੀ ਉਮਰ ਦੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਫਾਰਮਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਲਈ ਭੇਜਣ ਦੀ ਕਿਰਿਆ ਦਿਖਾਈ ਗਈ। ਪੱਤੀ ਕੁ ਮਿੰਟ ਦੇ ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿਚ ਆਏ ਹੋਏ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਧਿਆਨ ਧਿੱਚੀ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਨਾਟਕ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਹੋਏ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਕਮਿਊਨਿਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਇਕੱਲੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਜਾਂ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਨਾਟਕ ‘ਹਰ ਉਮਰ ਦਾ ਇਕੋ ਰੋਣਾ’ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਵੀ ਵੈਨਕੂਵਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਇੱਕ ਨੁਕੜ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤੌਰ ’ਤੇ 1989 ਦੀਆਂ ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਤੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਵੀ ਨੁਕੜ ਨਾਟਕ ਵਰਗੇ ਤਜ਼ਰਬੇ ਕਰਨ ਦੀ ਆਸ ਬੱਝਦੀ ਹੈ। ਸੱਥ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਪਾਸੇ ਅਜੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਤਜ਼ਰਬਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਪਰ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ ਤੇ ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਫਸਲ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ : ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੇ ਅਤੇ ਸੱਥ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਤੇ ਨਸਲਵਾਦ ਦੇ ਘੋਲਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਕਰਕੇ ਸੱਥ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨਾਲ ਬੜੇ ਨੇੜਲੇ ਸੰਬੰਧ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਵੈਨਕੂਵਰ ਵਿਚ 1988 ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ ‘ਮਈਵਰਕਸ’ ਨਾਂ ਦੇ ਸਾਲਾਨਾ ਮੇਲੇ ਵਿਚ ਸੱਥ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਦਾ ਮਿਲਿਆ। ਅਸੀਂ ਸੱਥ ਵੱਲੋਂ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਬਾਰੇ ਨਾਟਕ ‘ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ’ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਨਾਟਕ ‘ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਫਸਲ’ ਲਿਖਿਆ ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ।

ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੱਥ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। 1988 ਵਿਚ ਸੱਥ ਨੇ ਨਾਵਲ ਮਲੂਕਾ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰ ਕੇ ਡਪਵਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਲੇਖਕ ਸਾਂਧੂ ਸਿੰਘ ਧਾਮੀ ਨੂੰ ਜੋ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕੈਨੇਡਾ ਸੱਦਿਆ। ਮਲੂਕਾ ਨਾਵਲ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ‘ਮਲੂਕੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲੀ’ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਦੇ ਰਿਲੀਜ਼ ਸਮਾਗਮ ਸਮੇਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਪਿਛੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਨਸ਼ਾ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀਆਂ ਵਿਚ ਆਏ ਲੋਕਾਂ ਅੱਜ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਵਿਚ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਕਰਾਈ ਜਾਵੇ। ਸੱਥ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸ ਮਕਸਦ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਣ ਤੱਕ ਕਾਮਯਾਬੀ ਹਾਸਲ ਹੋਈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ 1989 ਨੂੰ ਕਾਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ ਦੀ ਪਿੱਤਰਵਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਗੰਢ ਮਨਾਉਣ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸੱਥ ਨੇ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਖੋਜ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅਣਫਲੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਲੱਭੇ

ਗਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਾਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ ਸੰਬੰਧੀ ਤਸਵੀਰ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੈਨੇਡਾ ਭਰ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਨੂੰ ਵੈਨਕੂਵਰ ਦੀ ਸਿਟੀ ਕਾਊਂਸਲ ਵੱਲੋਂ ਹੈਰੀਟੇਜ ਅਵਾਰਡ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕਾਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਇੱਕ ਨਾਟਕ 'ਸਮੁੰਦਰੀ ਸ਼ੇਰ ਨਾਲ ਟੱਕਰ' ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਸੱਥ ਦਾ ਇਹ ਇਕੋ ਇੱਕ ਨਾਟਕ ਹੈ ਜੋ ਅਜੇ ਤੱਕ ਖੇਡਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।

ਕਾਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੀ ਵਤਨ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅੰਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਜੋ ਇਸ ਵਿਚਲੀ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਕਰਕੇ ਸਾਂਭਣਯੋਗ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਵਤਨੋਂ ਦੂਰ ਨੂੰ ਹੀ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਸ਼੍ਰੂ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਬਦਲਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਂ ਹੁਣ ਸਾਡੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰਜ਼ਮਾਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਨਾਟਕ 'ਏ ਲੈਸਨ ਆਫ ਐ ਡਿਫਰੈਂਟ ਕਾਈਂਡ' ਤੇ 'ਨਾਟ ਏ ਸਮਾਲ ਮੈਟਰ' : ਇਥੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਬਹੁ ਸੰਖਿਆ ਲੋਕ ਦਫਤਰਾਂ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿੱਤੇ ਵਿਚ ਵੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੇ ਕਿੱਤੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਹੱਥੋਂ ਹੀ ਲੁੱਟ ਖਸੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਟਕ 'ਏ ਲੈਸਨ ਆਫ ਐ ਡਿਫਰੈਂਟ ਕਾਈਂਡ' (ਸਾਧੂ ਬਿਨਿੰਗ) ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਹਿੱਸੇ ਉਪਰ ਰੱਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਟਕ ਪਿਛਲੇ ਡੇਢ ਸਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜ ਵਾਰ ਖੇਡਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਉਪਰ ਹੁੰਦੇ ਤਸੱਦੂਦ ਬਾਰੇ ਸੱਥ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅੰਜੂ ਹੁੰਦਲ, ਜਗਦੀਸ਼ ਬਿਨਿੰਗ, ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਾਂਗਰਾ, ਸੁਖਵੰਤ ਹੁੰਦਲ ਤੇ ਸਾਧੂ ਬਿਨਿੰਗ ਵੱਲੋਂ ਨਾਟਕ 'ਨਾਟ ਏ ਸਮਾਲ ਮੈਟਰ' (ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ) ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵੀਡੀਓ ਡਰਾਮੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੀਕਾਰਡ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕਰਨ ਲਈ ਸੱਥ ਕੋਲ ਕੁਝ ਸੱਦੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਅਕਤੂਬਰ ਵਿਚ ਵੈਨਕੂਵਰ ਵਿਖੇ ਦੋ ਵਾਰ ਖੇਡਣ ਦਾ ਸੱਦਾ ਵੀ ਹੈ।

ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਚਰਚਾ ਅਧੀਨ ਆਏ ਸੱਥ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਪਿਕਟ ਲਾਈਨ', 'ਲੱਤਾਂ ਦੇ ਭੂਤ', 'ਹਵੇਲੀਆਂ ਤੇ ਪਾਰਕਾਂ', 'ਕਿਹਦਾ ਵਿਆਹ', 'ਜ਼ਹਿਰ ਦੀ ਫਸਲ', 'ਮਲੂਕੇ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਦਿਆਲਿਆ', 'ਸਮੁੰਦਰੀ ਸ਼ੇਰ ਨਾਲ ਲੜਾਈ', ਸਾਧੂ ਬਿਨਿੰਗ ਅਤੇ ਸੁਖਵੰਤ ਹੁੰਦਲ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਤੇ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਗੈਰ ਜਜਬਾਤੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਜੋ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਖਾਲਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਗੱਲ ਉਪਰ ਰਹੇ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਾ ਵਰਤੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਏ ਪਰ ਆਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ, ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਝਿਮਾ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ।

